

Қазақ экономика,
қаржы және
халықаралық сауда
университетінің
ЖАРНЫСЫ

№2
2015

ВЕСТНИК
Казакского университета
экономики, финансов
и международной
торговли

Главный редактор:

Г.С. Сейткасимов,
научный руководитель
по экономическим исследованиям КазУЭФМТ,
академик НАН РК, д.э.н., профессор

Заместитель главного редактора:

А.А. Мусина,
директор Центра социально-экономических исследований,
д.э.н., доцент

Редакционная коллегия:

С.А. Абдымананов	ректор КазУЭФМТ, д.пед.н., профессор математики
М.Ф. Федоров	ректор Уральского государственного экономического университета, д.э.н., профессор
И.Ж. Искаков	ректор Межрегионального института экономики и права при МПА ЕврАзЭС, к.ю.н.
В.П. Тихомиров	научный руководитель Московского государственного университета экономики, статистики и информатики, д.э.н., профессор
С.С. Сагинтаева	проректор по академической деятельности, д.э.н., профессор
Д.М. Турекулова	завкафедрой менеджмента КазУЭФМТ, д.э.н., доцент
Б.Т. Аймурзина	доцент кафедры финансов КазУЭФМТ, д.э.н.
Х.Г. Омарова	директор издательства КазУЭФМТ
Д.К. Аксеитова	технический секретарь, ведущий специалист отдела организации НИР КазУЭФМТ

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

<i>Абдильдинова Н.Е.</i> Интегралданған корпоративтік құрылымдардың ерекшеліктері.....	3
<i>Mutaliyeva L., Abdigapar S.</i> Increase problems of work efficiency of government control employees.....	8
<i>Мухамбетова Л.К.</i> Теоретические подходы к трактовке инновационной активности предприятий.....	10
<i>Мухамеджанова А.А.</i> Оценка эффективности реализации мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности малого и среднего бизнеса.....	17
<i>Шуленбаева Ф.А., Абдулманова А.</i> Формирование и развитие социальной ответственности бизнеса в Казахстане.....	21
<i>Флек А.А.</i> Перспективы развития туризма в Акмолинской области в рамках реализации кластера «Астана».....	27

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ КРЕДИТ / ФИНАНСЫ И КРЕДИТ

<i>Тұрдалы Н.Ө.</i> Налоговое администрирование в системе мер обеспечения экономической безопасности государства.....	35
<i>Раматуллаева Г.А., Уахитжанова А.М.</i> Қазақстан Республикасында исламдық қаржының дамуы.....	39
<i>Джумабекова А.Т.</i> Перспективы развития банковской системы РК в условиях вхождения в ЕАЭС.....	44
<i>Демесинов Т.Ж.</i> Экономическая природа и сущность фондового рынка.....	48

ОҚУ ПРОЦЕСІ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ САБАҚ ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ / ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

<i>Еңсебаева Г.С.</i> Сандық әдістер пәнінің есептерін шығаруда MathCad бағдарламасын қолдану әдістері.....	54
<i>Әділханова А.І.</i> Кәсіби-бағдарлы ағылшын тілін оқытуда мәтіндерді пайдалану.....	57
<i>Аюпова Г.К.</i> Лингвокультурологический аспект обучения русскому языку в условиях формирования полиязычия.....	60
<i>Сагиндыков К.М., Сеньковская А.А.</i> Методы формирования модульных образовательных программ.....	64

ИНФОРМАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР / ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

<i>Азиева Г.Т.</i> Заманауи операциялық жүйелер.....	68
<i>Демидчик Н.Н.</i> Мультимедийные технологии и web-дизайн.....	71

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР / СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

<i>Тұяқова А.Е.</i> Қазақстанда әлеуметтік көмектің пайда болуы мен дамуы.....	76
<i>Сыдығалиева Л.С., Байдалина М.Е.</i> Мұғалім мен оқушы арасында жағымды әлеуметтік-психологиялық жағдай туғызу.....	82
<i>Нигмет А.</i> Монғолиялық қазақ ғалымдарының этнографиялық зерттеулері.....	86
<i>Сеитов Э.Т. А.Н.</i> Букейхан как ученый-энциклопедист.....	90

БІЗДІң ТОЙ ИЕЛЕРІ / НАШИ ЮБИЛЯРЫ

Слово о главном редакторе журнала.....	94
<i>Нұрымов А.А.</i> Еліне еңбегі сіңген ғұлама ғалым.....	96

ӘОЖ 339.924 (347.961.8)

Н.Е. Абдильдинова,
магистр, аға оқытушы
ҚазЭҚХСУ

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2015. – №2.

ИНТЕГРАЛДАНҒАН КОРПОРАТИВТІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Интегралданған корпоративтік құрылымдардың ерекшеліктері, құрылу мақсаты, артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылған. Интегралданған корпоративтік құрылымдардың басты компания мен еншілес кәсіпорындар арасында қызметтерді бөлуі сипатталған.

Негізгі ұғымдар: интегралданған корпоративтік құрылымдар, корпорация, тік интегралданған корпоративтік құрылымдар, картель, синдикат, холдинг, концерн, конгломерат, суперкорпорация.

Шетелдік және отандық ғалымдар мен мамандардың айтуы бойынша жаңа дәуірдің басты сипаттамасы салалықтан салааралық концерндерге ауысу болып табылады. Сонымен соңғы жылдары бірі-бірімен дәстүрлі бәсекелескен әртүрлі компаниялардың көп бөлігі (оның ішінде трансұлттық корпорациялар) өздерінде бар ресурстарды (ғылыми, технологиялық, қаржылық, еңбек, материалдық) біріктіруді және бірлесе жаңа өнім мен технология құруды пайда көрді. Бірақ ұқсас өнімді шығаратын кәсіпорын корпорациялары әлемдік нарықта табысты бәсекелік мақсатында ғана емес, сонымен қатар ішкі нарықтар бөлімінде айқын рамка орнату үшін құрылады. Нәтижесінде өте дамыған елдерде мұндай өндірістік-техникалық базаны қоғамдастыру өте зор технологиялық төңкеріс алды.

Ірі көпсалалы корпорациялар – бұл өндірістік-технологиялық базаны қоғамдастырудың біртұтас үрдісті үздіксіз жалғастыру нәтижесінде болған жаңа типтің ұйымдастырушылық формасы. Бұл ғылыми-техникалық прогресс факторларының іс-әрекетін және дамуын анықтайтын, өндірістің технологиялық эволюциясының негізін қалаған экономикалық прогрестің шарасыз сатысы болып табылады.

Қазіргі маңызды макроэкономикалық құ-

былыс бұл жаһанданудың ықпалына түсіп, әртүрлі адам қызметі мен өмір салаларындағы интегралданған корпоративтік құрылымдардың (ИКҚ) дамуы мен қалыптасуы болып табылады. ИКҚ құрылуының мақсаты:

- өндірістік шаруашылық қызметтің тиімділігін жоғарылату, өндірістік және трансакциялық шығындарды азайту;
- бірлескен бірнеше ұйымдардың активтері есебінен қоғам капиталдандыруының өсуі;
- тиімді технологиялық және кооперациялық байланыстарды құру, ресурстарды еркін пайдалану;
- экспорттық әлеуетті және халықаралық нарыққа енуін жоғарылату мен орнығу;
- ғылыми-техникалық өңдеулерді жеделдету және оны өндіріске енгізу (инновация);
- қаржылық тұрақтылықтың өсуімен байланысты инвестициялық тартымдылықты жоғарылату және инвестицияны тарту;

Сонымен, ИКҚ экономикалық алғышарты болып қатысушылардың (ИКҚ кірген бірліктер) активтерін (материалдық, материалдық емес және қаржылық) біріктіру жолы арқылы бәсеке қабілеттілігін жоғарылатуға ұмтылу болып табылады [1]. ИКҚ артықшылықтары мен кемшіліктері төменгі кестеде көрсетілген.

1-кесте. ИКҚ артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Әлемдік нарықта отандық өндірушілердің беталысын нығайту	Бақылау басқару қызметтерін теріс пайдалану мүмкіндігі және бюрократизм.
Компанияның инновациялық белсенділігін жоғарылату	Сыртқы ортаның өзгерісіне әрекетінің және басқару икемділігінің төмендеуі.
Экономикалық үрдістердің жоғарылауын болжайтын капиталды шоғырландыру	ИКҚ бөлімшелері арасында ресурстарды бөлу кезінде жанжалдың болу мүмкіндігі.
Нарықтық экономиканың бюджеттік және қаржылық реттеуін ықшамдайтын басқару объектілер санын қысқарту.	ИКҚ рентабельді шаруашылық бірліктердің есебінен рентабельді емес шаруашылық бірліктерді қолдау мүмкіндігі.
Корпорацияның экономикалық нығаюы әлеуметтік бағдарланған өндірісті қолдау жоспарында мемлекетке ауыртпалықты төмендетеді.	
ИКҚ инвестициялық тартымдылығын жоғарылатумен байланысты ірі кредиторларды тарту мүмкіндігі.	
Айналым қорлары мен трансакциондық шығындардағы жалпы қажеттілікті төмендету.	
Қызметті әртараптандырудағы үлкен мүмкіндіктер, нәтижесінде қаржылық тәуекелдердің төмендеуі.	

ИКҚ құрудың артықшылығы оның экономикалық тұрақтылығын жоғарылатуға ықпалын тигізеді, сонымен қатар барлық азаматтардың әл-ауқатының өсуін қамтамасыз ететін ұлттық экономиканың дамуының негізі болып табылады.

ИКҚ корпоративтік иерархияның үш деңгейінде қалыптасады (1-сурет):

- Корпоративтік орталық келесідей қызметтерді топтастырады: корпоративтік капиталды басқару, ресурстарды бөлу, нарықтық портфельді қалыптастыру, корпоративтік стра-

тегияны, кадрлық және техникалық саясатты қалыптастыру.

- Компанияның басшысы жеке нарық сараланымында қызмет етеді, бизнес-үрдістерді басқарады, басқаратын компания ішінде өндіріс пен ресурстарды үлестіреді.

- Өндірістік және қызмет көрсету компаниялары тауар өндіру мен қызмет көрсету қызметін жүзеге асырады.

ИКҚ басты компания мен еншілес кәсіпорын арасында мүмкін қызметтерді бөлу келесі кестеде көрсетілген.

2-кесте. ИКҚ басты компания мен еншілес кәсіпорын арасында қызметтерді бөлу

Жалпы қызметтер	Басты компания	Еншілес кәсіпорын
1	2	3
Өндіріс	Өндірістің стратегиялық жоспарын өңдеу. Материалдық-техникалық жабдықтау (МТЖ) жоспарын қалыптастыру. МТЖ және өндіріс жоспарының орындалуын бақылау.	Оперативті жоспарлау және өндірісті басқару. Сапа мен саны бойынша өндіріс жоспарын орындау.
Өнімді (қызметті) өткізу	Стратегиялық маркетинг Тапсырыс берушілермен келісімдер жүргізу. Тапсырыс берушілерге өнімді жеткізуді қамтамасыз ету. Баға саясатын өңдеу. Бәсекелік стратегиясын өңдеу мен жүзеге асыру.	Жеке тауарлар бағдары бойынша маркетинг. Жергілікті келісімшарттарды жасау. Ұсақ партия өнімдері мен қызметтерді сату.

1	2	3
Персоналды басқару	Корпоративтік мәдениет принциптерін өңдеу мен жүзеге асыру. Еңбекті ынталандыру мен мотивация жүйесін құру. Жоғарғы буын басшыларын іріктеу мен тағайындау.	Өз деңгейінде корпоративтік мәдениет принциптерін қамтамасыз ету. Еңбекті ынталандыру мен мотивацияны жүзеге асыру. Ортаңғы және төменгі буын басшыларын тағайындау.
Қаржыны басқару	ИКҚ бюджетін қалыптастыру мен бақылау. Қаржы жоспарларын өңдеу мен жүзеге асыруын бақылау. Инвестициялық бағдарламаларды өңдеу мен жүзеге асыруын бақылау. Қор нарығындағы операциялар. Несиелер мен қарыздар.	Кәсіпорын бюджетін қалыптастыру мен бақылау. Кәсіпорынның қаржы жоспарын өңдеу және бақылау.
Материалдық-техникалық жабдықтау	Өндіріс жоспарына сәйкес еншілес кәсіпорындарды материалдық-техникалық қамтамасыз ету және МТЖ.	Өндірісті материалдық-техникалық қамтамасыз ету.

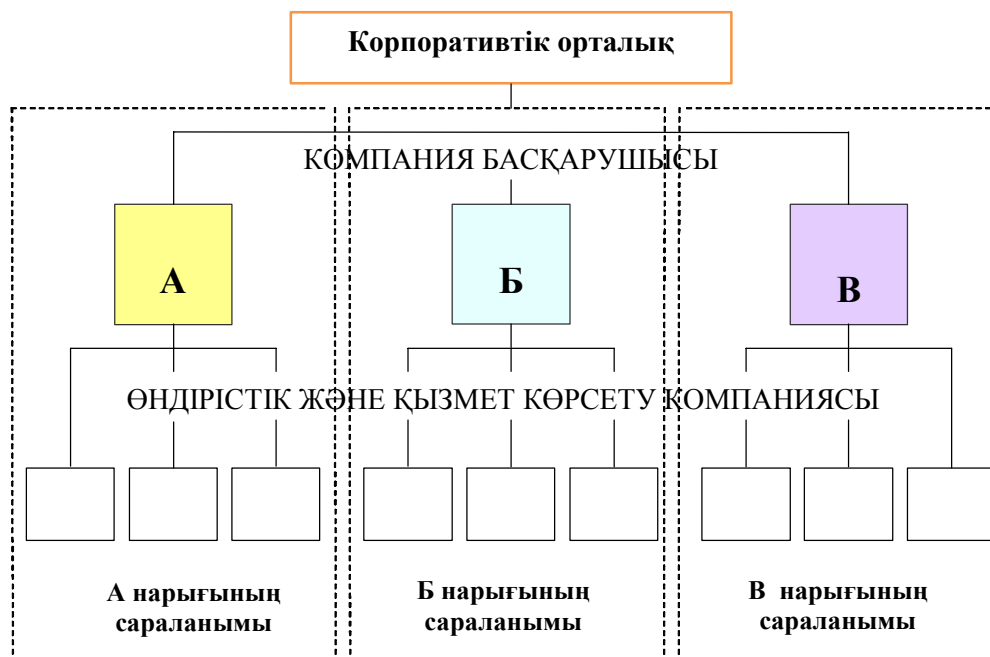
ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2015. – №2.

Тік және көлденең интегралданған корпоративтік құрылымдарды бөліп көрсетеді.

Тік интегралданған корпоративтік құрылымдар біртұтас жүйеленген технологиялық тізбекті құрайтын компанияларды біріктіреді. Мысалы, кен өндіру, шойын мен болатты қорыту, металл өңдеу, автомобильдер, вагондар өндірісі және т.б. өзінің сипаты бойынша нақты бір өндірістің салааралық интеграциясы болып

табылады. Осындай интеграцияның мақсаты, біріншіден:

- корпорация бақылайтын үздіксіз және кепілденген бағалары бойынша шикізаттар, материалдар, жиынтықтаушы бұйымдар, энерготасымалдаушы жеткізілімін қамтамасыз ету;
- қызмет пен өнім өндірісіндегі барлық буындардың технологиялық тізбегін бақылауды қамтамасыз ету.

1-сурет. ИКҚ кестесінің үлгісі

Көлденең интегралданған корпоративтік құрылымдар өндіретін өнім (қызмет) түрі бойынша біртекті кәсіпорындарды біріктіреді.

Мұндай интеграцияның мақсаты бірлестік қатысушыларының өздерінің нарықтығы үлесін жоғарылату ұмтылысы. Нәтижесінде корпорация мынадай мүмкіндіктерді анықтайды:

- өндіретін тауарлар мен қызметтердің бағалық саясаты;
- шығаратын өнімнің (қызметтің) сапа стандарты;
- шикізаттарды, жиынтықтаушы және энерготасымалдау материалдарды жеткізу шарты;
- өткізуші және делдал құрылымдарының талаптары.

ИКҚ ұйымдық-құқықтық жағынан нақты ұйымдық-шаруашылық нысанына ие өнеркәсіптік топ, қаржылық топ, қаржылық-өнеркәсіптік топ [2].

ИКҚ бірлескен бірліктер арасындағы қосылу әдісімен және қабылданған келісім жүйесіне байланысты ұйымдық-құқықтық нысанымен ерекшеленеді – картель, синдикат, холдинг, концерн, конгломерат, суперкорпорация, елдің барлық территориясында немесе бір ауданда қызмет ететін өндірістік-технологиялық кешен, трансұлттық және халықаралық корпорация.

Қазіргі уақытта корпоративті басқарудың тиімді өндірістік және басқару құрылымын іздеу кіші, орта және ірі бизнестің құрамдастыру негізінде ұйымдық нысандардың пайда болуы мен дамуына алып келеді. Сонымен бірге кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыру үш негізгі талаптарға жауап беруі тиіс:

- кәсіпкерлік саясатының негізгі қалаушыларының көзқарасының тиімділігі;
- үнемі жаңарып отыруы;
- сыртқы және ішкі факторлардың өзгеруіне жеткілікті сезімталдығымен қамтамасыз етілуі [3].

Корпорацияның шегіндегі қызмет өзінің жиынтығында өнім өңдеуді, өндіруді және ақырғы өнімді еркін нарықта сатудың барлық технологиялық кезеңін қамтиды, өндірушілер мен аралық өнімді тұтынушылар арасындағы қарым-қатынас шығынға қарсы механизмді қалыптастыра отырып, бірлескен еңбек тиімділігінің критерийі бойынша реттелетін дәл нарықтық ұйымдастырушылық-экономикалық байланыспен жаңарады. Сонымен, әрбір кәсіпорын-

өндіруші ақырғы өнімді өткізгені үшін корпорациядан табыс үлесін алады. Сондықтан мұндай бірлестіктердің барлық құрылымдары тиімді ұйымдастырушылық-экономикалық өзара әрекеттесуде, әсіресе өндіріс шығындарын төмендету бойынша мәселелерді шешуге және өз өнімінің сапасын жоғарылатуға қызығушылығы артады, себебі бұл өз кезегінде бір-бірімен байланысты кәсіпорындарға өндіріс шығындарын төмендетуге мүмкіндік береді. Өндірістің барлық технологиялық кезеңі бойынша жүзеге асатын мұндай өзара әрекеттестік алдыңғы қатарлы елдерде объективті заңдылықтың негізі болды, қазіргі дамыған өндірістің «Жоғарғы сапа-төменгі баға» бас қағидасын тұжырымдауды жете түсінуге мүмкіндік берді. Корпоративтік топтардың қызмет істеуінің жағымсыз жақтары бірлестік шегінде қаражаттарды қайта бөлумен байланысты, бұл қатты келіспеушіліктер мен ыдырау көңіл-күйінің көрінуінің негізі болуы мүмкін. Жеке бөлімшелер арасындағы қайшылықтарға шығарылған өнімнің табыстылығының әртүрлілігі себепші болуы мүмкін. Алайда бұл бөлінудің дәлелді себебі емес, бірақ экономикалық жағдай кез келген уақытта кенеттен өзгеріп, жоғарылатылған сұраныс басқа өнімге ауысады. Ал корпорацияның көпсалалы сипаттамасы тиімсіз саладан жоғары кірісті салаға капиталдың ағу үрдісін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Корпоративтік құрылымға табысты өту үшін елге ұлттық мүдде мен біздің кәсіпкерлеріміздің мүддесін кескіндейтін нық құқықтық негіз және белсенді инвестициялық саясаты жүргізілген экономиканың өнеркәсіптік тобын құрылымдық қайта құрумен байланыстыратын мемлекеттік бағдарламаны орындауды жүзеге асыруды қамтамасыз ету керек, олар алдымен елдің халық шаруашылығындағы жалпы технологиялық тізбекшемен (ғылыми зерттеулер, тәжірибелі-конструкторлық жұмыстар, шикізатты өндіру мен өңдеу, ақырғы өнімді шығару, пайдалану және кәдеге жарату) байланысты басым салаларын кешенді техникалық қайта жарақтандыруға бағытталған.

Барлық меншік түріндегі кәсіпорындардың дамуы мен өркендеуі тек қана елде заңды, өндірістік қарым-қатынастар және ұйымдастырушылық байланыстар әрекеттегі жағдайда болса, материалдық және интеллектуалдық ре-

сурстары олардың қызмет істеуіне, қаржылық-коммерциялық табыстылығына, ғылыми-техника мен әлеуметтік дамудың ілгерілеуінің тұрақтылығына кепілдік береді. Осы уақытта қаржылық, материалдақ және еңбек ресурстарын тарту мен шоғырландыру әлеуметтік инфрақұрылымы дамыған, жоғары білікті кадрлары, сәйкес орналасқан қуатты ғылыми-техникалық және өндірістік базасы бар күшті және келешекті ұйымдардың бірлесуін анықтайтын салалардың дамуы үшін іріктемелі жолдарын қажет етеді. Сонымен қатар ірі өнеркәсіптік стратегия қызметіне майда кәсіпкерлерді жалпы тиімді жүйе құруға қосу керек. Сонымен бірге мемлекеттік қаржыландыру икемді, алдымен аралық өнімге емес, (оның ғылымды көп қажет ететін жоғарғы технология сферасында аралық өнім нарығының тиімділігі жоқ екені мәлім) соңғы нәтижеге бағдарланған болу керек.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың бірігуі мен корпоративтік типтегі қазіргі құрылымдарды құру ХХ ғ. басқару мен ұйымдастыру теориясының дамуының негізгі тенденциясы болып табылады. Органың өзгеруі үлкен өнеркәсіптік өндіріс үрдісі жүзеге асырылатын әртүрлі институтционалдық формаларды өмірге әкелді. Компаниялардың қосылуы мен жұтылуы өзінің тарихында толқын тәрізді сипатта болды.

Өндіріс шығындарын төмендетуге, өнімді өткізу мен бөлуге ұмтылу және осы арқылы табыстың көбеюіне жету және инвестицияны қайтарып беру, өзінің бәсекелік ұстанымын күшейтуге бәрінен бұрын тік интеграциялық кәсіпорынды шақырды. Өнеркәсіпте ірі интегралданған құрылымды құру, ХХ ғ. 90-жылдарында экономиканың ауыспалы кезеңінде тек қана нарықты өздігінен ұйымдастыру айтулы болған жоқ. Нақты позитивті тәжірибе орталықтанған жоспарлық шаруашылық жүйе шегінде жүргізілген, ізденіс кезеңі өткен онжылдықта жинақталғанын ескеру керек. Экономиканың ауыспалы кезеңінде қалыптасқан интегралданған құрылымы тұқымқуалаушылық басқарудың жоспарлы-әкімшілік жүйесіне әсер етеді. Сондықтан әкімшілдік-әміршілдік экономиканың өндірістік, сауда-өндірістік, ғылыми-өндірістік бірлестіктердің, агроөнеркәсіптік кешендердің, мемлекеттік өндірістік бірлестіктердің құрылу тәжірибесін қарастыру керек [4].

Бұл ғылым мен техниканың алдыңғы қатарлы облыстарынан елдің артта қалуын жеңуге, әлемдік нарықта отандық өндірушілерді бекітілуге көмектесетін, тиімділігі аз, көбіне керексіз өндірістен қажетті бәсекеге қабілетті өнім өндіруге бар ресурстарды бөлуді жүзеге асыру мүмкіндігін береді.

Әдебиеттер

1. Беляева И.Ю. Финансово-промышленные группы в современной экономике: Учеб. пособие / И.Ю. Беляева, М.А. Эскиндаров – М., 2004.
2. Корпоративное управление: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007.
3. Тэпман Л.А. Корпоративное управление: Учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009.
4. Молотников А.Е. Слияния и поглощения. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Вершина, 2007.

Резюме

В статье рассматриваются особенности интегрированных корпоративных структур, цели создания, анализ преимуществ и недостатков.

Summary

This article considered features of integrated corporate structures, the goal of analysis of advantages and disadvantages.

УДК 33.331.1

*L.M. Mutalieva, candidate of economic sciences,
Head of department «Tourism and service»*

*S.A. Abdigapar, candidate of economic sciences,
associate professor of department «Tourism and service»
Kazakh University of Economics, Finance and International trade*

INCREASE PROBLEMS OF WORK EFFICIENCY OF GOVERNMENT CONTROL EMPLOYEES

Improving the efficiency of work in public administration – is not only and not so much a change in the structure and staffing of public institutions, as the revision of the powers of the executive branch, improvement of mechanisms of realization of these powers and functions. However, the increase of efficiency of work of public authorities should also be based on the inadmissibility of the «loss» important and necessary public functions. This is due to the fact that the efficiency of work of the Governmental determined not so much breadth of coverage of its controlled areas as the real observance of the public interest, effective political and legal mechanisms in the country.

Key words: *efficiency of labour, government control, professional activities, control activities.*

The increase problems of work efficiency of government control employees because of their relevance and novelty of the financial crisis and the fight against corruption currently reside in a central place in the works of various scholars and practitioners.

For it's decision devoted the works of scholars and practitioners as Antosenkov E.G., Burtsev V.V., Voznesensky E.A., Volgin H.A., Voronin Y.N., Grachev E.Yu., Dadashev A.Z., Danilevsky Y.A., Ermilov V.G., Zhukov V.A., Zrelov A.P., Katulsky E.D., Kibanov A.Y., Kokin Y.P., Kostin L.A., Kulyekov V.V., Kulbovskaya N.K., Kvasha Yu .F., Korovnikov A.B., Lozovskiy L.S., Nikiforov A.A., Openyshev S.P., Pavlenko S.Yu., Rayzbog B.A., Rodionova V.N., Romanovsky O.V., Sineva E.N., Starodubtsev E.B., Stepashin C.B., Stolyarov V.A., Surkov K.V., Shevlovkov V.Z., Shleynikov V.I., Shokhin S.O., Yakovlev R.A., and others.

However, in spite of significant developments in this area, we are not yet sufficiently investigated issues on this subject from the standpoint of a systemic and integrated approach taking into account internal and external factors affecting the efficiency of employees of government control, except only discussed some issues of legal support of these bodies; analyze the practice of financial control, with no in-depth study of content, technology, principles and methods of work of each employee's system of government control available motivational

and stimulating their organizational activities and economic mechanisms [1].

Scientific and methodological support of solutions to these problems will allow: correct orientation of each employee of state control to achieve high levels of work, developing new forms, methods and skills of its implementation; learn how to generate performance indicators of their professional activities in order to correct their registration and use in making decisions about their careers and significantly non bureaucratize management activities.

The sources of information to evaluate the effectiveness are:

- 1) reports of state bodies on the work done during the reporting period;
- 2) the results of checks carried out by the Administration of the President of the Republic of Kazakhstan and authorized state agencies to assess;
- 3) the results of monitoring by the Administration of the President of the Republic of Kazakhstan execution of acts and orders of President of the Republic of Kazakhstan, Secretary of State of the Republic of Kazakhstan, the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan;
- 4) the results of monitoring by the Office of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan execution of acts and orders of the Government of the Republic of Kazakhstan, Head of the Office of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan;
- 5) the control acts of state bodies;

- 6) the official statistics;
- 7) the opinion of independent experts;
- 8) the results of sociological research on a certain direction of the evaluation effectiveness [2];
- 9) information of non-governmental organizations (NGOs) in the preparation of an overall assessment of effectiveness.

The effectiveness of monitoring depends on the level of qualification and professionalism of the relevant regulatory and metrological provision, containing methods and tools (instruments) measuring parameters of harmful and dangerous factors of production, designed to determine the safety of industrial equipment and processes [3].

Depending on territorial characteristics, saturation of territory by control objects, specificity of employment and sector of the region and its economic and social development, and possible additional list of issues necessary for planning the control measures [4].

When planning control measures, we must realize the importance of the issues under test, its consequences, the effectiveness in different directions.

Aims of control action – these are questions that need to be performed during the test. In practice, they can be regarded as questions of program verification, which must answer inspectors, experts and invited specialists.

The methods and forms of control depend from setting goals, adherence to the principles, rules and standards. The formation of the goals is influenced by such circumstances and factors such as the pos-

sibility of attracting specialists audit service; heads of departments and divisions, availability of financial resources, means of transport. In the event that lacks the means to travel, it will be difficult to leave some areas with a shortage of relevant professionals; will not be possible to achieve some of the goals of control action [5].

Aims of control measures should be clear to all personnel involved in, everyone should be clear what kind of work he had to perform what was expected from him, what role it plays in achieving the common goal of a control operation.

The list of questions intended to assess the government control and audit of the financial body of work are possible, such as:

- principles of formation the perspective and current plans of audits of financial and economic activities and thematic inspections of enterprises and organizations;
- parameters describing the work of supervisors of auditors – the amount of identified illegal expenses, theft and embezzlement committed financially responsible persons, illegal expenses, the amounts received as compensation for the damage caused to the government, and others;
- analysis of the acts and certificates of audits of thematic inspections for compliance with the applicable requirements of consistency and technology audit process. This includes the planning of audit activities audit programming, developing detailed work plans, the availability of methods of actual control in the arsenal of the inspectors.

Reference

1. Tatarnikov A.A. Personnel management in corporations USA, Japan and Germany. – M., 1992. – P.38-41.
2. Ivantsevich J., Lobanov A.A., Human Resources Management. – M.: Delo, 1993. – P. 134.
3. Solodov V.E. Comprehensive assessment of staff – one of the main factors of increase of efficiency of personnel management. – M., 2001.
4. Stolyarov V.A. Functions and evaluation of the results of the management of workers. – M.: Economics, 1995.
5. Gerard Cahill. Monitoring and reporting of government departments // Problems of theory and management practice. – 1994. – P.96.

Түйін

Мемлекеттік басқару саласындағы еңбек тиімділігін арттыру – бұл мемлекеттік мекемелердегі штаттар мен құрылым өзгерістері ғана емес, орындаушы билік органдарының жауапкершілігін бірнеше рет қарастыру, осы жауапкершілік пен қызметтерді қолдану механизмдерін жандандыру. Бірақ мемлекеттік билік органдарының еңбек тиімділігін арттыру қоғамға қажетті және маңызды қызметтерді «жоғалтып алмау» керектігі

есебінен шешілуі кәжет. Мемлекеттік басқару органының еңбек тиімділігі олар бақылайтын салаларды қамту көлеміне емес, бұл елдегі саяси және құқықтық механизмдердің әрекеттілігіне, қоғам көзқарастарын шынайы бақылауға байланысты.

Резюме

Повышение эффективности труда в сфере госуправления – это не только и не столько изменение структуры и штатов госучреждений, сколько пересмотр полномочий органов исполнительной власти, совершенствование механизмов реализации этих полномочий и функций. Однако повышение эффективности труда органов государственной власти должно решаться с учетом недопустимости «потери» важных и необходимых обществу функций. Это связано с тем, что эффективность труда государственного органа управления определяется не столько шириной охвата контролируемых им сфер, сколько реальным соблюдением общественных интересов, действенностью политических и правовых механизмов в стране.

УДК 330. 34. 011

Л.К. Мухамбетова, к.э.н., и.о. доцента
КазУЭФМТ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В условиях инновационной экономики для предприятий сферы производства большое значение имеет качество продукции как один из факторов повышения их конкурентоспособности. Одним из инструментов решения этой задачи является эффективная работа инновационного механизма, а также управление инновационной активностью, что в свою очередь влияет на эффективность деятельности предприятия и определяет его позицию на рынке. Важность инновационного фактора выдвигает на первый план задачу повышения инновационной активности предприятий. Решение вопроса повышения конкурентоспособности казахстанских производителей не может быть достигнуто без развития организации процесса активизации инновационной деятельности предприятий, что требует формирования их научно обоснованных теоретико-методологических и методических положений. Однако единство в ключевых понятиях, связанных с этими вопросами, практически отсутствует.

Ключевые слова: инновационная активность, инновационная деятельность, новшество, инновационно-активное предприятие, коммерциализация, инновации.

Реформирование современной казахстанской экономики, направленное на создание эффективной системы хозяйствования, обуславливает преобразования отношений как на макро-, так и на микроуровнях. Одной из проблем формирования и развития конкурентоспособности отечественных предприятий является низкий уровень их инновационной активности. А если учесть, что конкурентоспособность обозначена наиболее важным показателем, характеризующим место предприятия в бизнес-среде, то неоспоримым становится тот факт, что этот показатель выступает важным индикатором состояния и развития предприятия.

Современный этап развития предпринимательства характеризуется, с одной стороны, условиями активного включения субъектов предпринимательства в экономические отношения, расширением внутренних и внешних связей, выходом на мировые рынки, а с другой стороны, необходимостью выпуска продукции с использованием новейших технологий. Сегодняшний Казахстан, стремясь укрепить свою конкурентоспособность, переходит от развития на основе факторов производства к более эффективной форме развития, формирующейся на основе инновационности.

Необходимо отметить, что вопросы, свя-

занные с управлением инновационными процессами и инновационной активностью, достаточно широко рассматриваются в отечественной и зарубежной литературе. Многие аспекты управления инновационными процессами изучались в работах зарубежных ученых: Г. Ансоффа, Питера Ф. Друкера, Р. Зейлера, Ф. Ибботсона, Г. Менша, Б. Санто, М. Хучек, И. Шумпетера и др. Изучению инновационной деятельности предприятий посвящены работы Л. Абалкина, Ю. Арутюнова, Л. Бадалова, В. Барина, И. Бланка, В. Варфоломеева, А. Гапоненко, С. Глазьева, А. Гретченко, А. Дынкина, Н. Кондратьева, Ю. Конова, В.Медынского, С. Остапюка, А. Тодосийчука, Р. Фатхутдинова, Н. Масленниковой, Ю. Яковца и др. Среди казахстанских ученых можно отметить работы А. Акчурина, А. Алимбаева, С. Алпысбаева, О. Баймуратова, Г. Гамарника, Г. Калиева, М. Кенжегузина, К. Кубаева и др.

Тем не менее в ключевых понятиях, связанных с вопросами инновационной деятельности предприятий и их активности, единство подходов практически отсутствует. В то время как сложность и многоаспектность проблемы повышения инновационной активности, а также значимость ее в условиях индустриально-инновационного развития Казахстана не вызывает сомнений. Особенно это касается микроуровня, поскольку инновационная активность на макроуровне рассмотрена и представлена в литературе более широко. Очевидно, что без активизации инновационной деятельности предприятий не может быть решена проблема повышения конкурентоспособности отечественных товаропроизводителей.

Инновационная активность рассматривается исследователями как самостоятельная научная категория. Однако само понимание термина «инновационная активность» в экономической литературе неоднозначно. Так, большинство исследователей отождествляют инновационную активность с инновационной деятельностью. При этом не учитывается тот факт, что данные понятия имеют разное сущностное значение, поскольку деятельность понимается как занятие, труд, совокупность действий, а активность предполагает деятельное участие, деятельное состояние [1].

Некоторые исследователи инновационную активность рассматривают как интенсивность осуществления экономическими субъектами деятельности по разработке и вовлечению новых технологий или усовершенствованных продуктов в хозяйственный оборот [2]. Значение данной категории состоит в том, что с помощью инновационной активности оценивается характер инновационной деятельности.

Другие ученые инновационную активность представляют как комплексную характеристику инновационной деятельности фирмы, включающую степень интенсивности осуществляемых действий и их своевременность. В частности, О. Мельников считает, что под инновационной активностью следует понимать созидательную деятельность производителей товара (услуги). Результатом творческой энергии специалистов является приращение новизны технико-технологических, экономических, организационных, управленческих, социальных, психологических и других показателей процессов или товаров [3].

Таблица 1 – **Обобщение взглядов ученых-экономистов на понятие «инновационная активность»***

Автор 1	Определяющая позиция 2
Абалкин Л.И.	Динамичная целенаправленная деятельность по созданию, освоению в производстве и продвижению на рынок продуктовых, процессных, организац. и управленч. нововведений с целью получения инновационно-активным предприятием коммерческой выгоды и конкурентных преимуществ
Бухонова С.М., Дорошенко Ю.А.	Комплексная характеристика интенсивности инновацион. деятельности, основанная на способности организации к мобилизации инновационного потенциала

1	2
Жиц Г.И., Флегонтов А.А.	Действия предприятия по осуществл. нововведений безотносительно к интенсивности их осуществления, уровню новизны и др. аналогичным характеристикам, позволяющие ему улучшить или сохранить свое положение в рыночной среде
Мухамедшин И.С.	Участие товаропроизводителей в осуществл. инновацион. деят-сти в целом или отд. ее видов, т.е. в осуществлении вида деят-сти, связ. с трансформацией идей в новый или усовершенствованный продукт, внедренный на рынке, в новый или усовершенствованный технологический процесс, использованный в практической деят-сти, либо в новый подход к социальным услугам
Мельников Б., Марковская М.	Процесс, направл. на воплощение результатов научных исследований и разработок либо иных научно-технических достижений в новый или усовершенствованный продукт, в новый или усовершенствованный технологический процесс, используемый в практической деят-сти
Сухарев О.С., Сесюнина Е.В.	Степень применения инновационного потенциала, отражающего возможность успешного создания и использования нововведения и своевременного освобождения от устаревших технологий
Трефилова А.А.	Интенсивность осуществл. экономич. субъектами деят-сти по разработке и вовлечению новых технологий или усовершенствующих продуктов в хозяйственный оборот
Тимерев А.В.	Комплексная характеристика инновационной деят-сти организации, включ. степень интенсивности осуществл. инновационных преобразований и их своевременность, способность мобилизации ресурсов в необходимом количестве и требуемого качества, возможность обеспечения эффективности, прогрессивности и рациональности применяемых методов и технологии инновационного процесса
Церлюкевич В.	Комплексная характеристика инновацион. деят-сти, включающая восприимчивость к новшествам, степень интенсивности и своевременность осуществляемых действий по обновлению материально-технической базы, способность мобилизовать потенциал необходимого количества и качества, рациональность технологии инновационного процесса по составу и последовательности операций
Янковский К., Мухарь И.	Инновационная активность обусловлена инновацион. восприимчивостью социально-экономической системы, т. е. способностью к быстрому и эффективному освоению новшеств

*Составлена автором на основе исследования

В соответствии с данными таблицы 1, обобщение представленных трактовок понятия «инновационная активность» проводилось для выявления общих характеристик и ключевых определений данного термина. В итоге было установлено, что большинство авторов характеризуют инновационную активность с точки зрения интенсивности внедрения инноваций и мобилизации инновационного потенциала предприятий в условиях нестабильной рыночной среды.

На наш взгляд, инновационную активность следует рассматривать как комплексную характеристику инновационной деятельности, которая заключается в способности субъектов

предпринимательства к мобилизации инновационного, интеллектуального, ресурсного и другого потенциала, и представляет собой степень интенсивности и энергичности осуществляемых действий по разработке, внедрению и распространению инноваций.

Это свидетельствует о том, что инновационная активность является динамической характеристикой, присущей инновационной деятельности. Она включает в себя темпы изменения результирующих показателей предприятия по различным аспектам деятельности и темпы изменения затрат различных ресурсов на инновационную деятельность.

Инновационная активность может носить эндогенный характер, направленный на совершенствование процессов внутри предприятия. Речь здесь идет о социальных и управленческих инновациях. Или инновационная активность может быть экзогенной и ориентироваться на конечных потребителей производимой продукции (продуктовые, процессные инновации).

Результаты многочисленных исследований подтверждают тот факт, что предприятия, активно занимающиеся инновационной деятельностью, получают более высокие доходы и имеют больше возможностей для роста. В высококонкурентных секторах экономики предприятия вынуждены искать наилучший способ удовлетворения запросов клиентов, выводя на рынок новые продукты. Тем самым инновации становятся ключевым фактором роста, прибыльности и конкурентоспособности бизнеса, а инновационная активность выступает важным фактором успешности предприятия. В более широком смысле инновационную активность можно рассматривать как ресурс для роста конкурентоспособности страны и как инструмент выявления направлений для повышения эффективности деятельности предприятий, отраслей, регионов и страны в целом [4].

В последние годы не только в статистике, но и в конкретно-экономических исследованиях все большую популярность приобретает термин «инновационно-активное предприятие». Однако можно ли данное понятие трактовать как тип производственного предприятия и каковы критерии отнесения? Этот вопрос остается за бортом многих исследований.

Согласно точке зрения одних исследователей, предприятия можно считать инновационно-активными, если в отчетном году они имели затраты на инновации. Другие исследователи инновационно-активное предприятие определяют как предприятие, обладающее инновационным потенциалом и реализующим его [5]. Третьи к инновационно-активным относят предприятия, которые осуществляют разработку и внедрение новых (усовершенствованных) продуктов, технологических процессов, а также реализацию инновационной продукции и иные виды инновационной деятельности. То есть инновационно-активные предприятия должны заниматься еще и распространением своих раз-

работок, а также их коммерциализацией.

Четвертая группа исследователей в определении категории «инновационно-активное предприятие» вводит фактор времени. Так, по их мнению, инновационно-активное предприятие – это предприятие, которое в течение последних трех лет имело завершённые инновации, т.е. новые или усовершенствованные продукты, внедренные на рынке; новые или усовершенствованные услуги или методы их производства (передачи), также внедренные на рынке, новые или усовершенствованные производственные процессы, внедренные в практику. В отечественной статистической практике к инновационно-активным предприятиям относят организации, имевшие в последнем трехлетнем периоде затраты на инновации вне зависимости от их размера, стадии инновационного процесса и уровня его завершенности [6].

А. Куприн и В. Жук под инновационной активностью предпринимательской структуры предлагают понимать комплексную характеристику ее инновационной деятельности, восприимчивость к новациям, степень интенсивности осуществляемых действий по трансформации инноваций, оперативность и способность мобилизации потенциала инновационных предпринимательских структур в достижении качества выпускаемого продукта (услуг), а также латентные стороны этого процесса: обоснованность методов, рациональность технологий инновационного процесса по его составу, последовательность и др. [7].

Наряду с этим имеется и другой подход, согласно которому современное предприятие можно отнести к числу инновационно-активных, если:

- предприятие предлагает новую или значительно улучшенную продукцию (услуги, технологию);
- реализует определенный инновационный проект;
- осуществляет долгосрочную инновационную деятельность (проведение фундаментальных исследований, изучение технологических процессов);
- инвестирует средства в проведение собственных научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР), обучение персонала, приобретение новых знаний, машин и оборудования;

– осуществляет совместные инновационные проекты и работы с другими предприятиями или научно-исследовательскими организациями [8].

Вместе с тем инновационно-активными считаются не только предприятия, осуществляющие внедрение технологических и продуктовых новшеств, их широкое распространение и получение значительного коммерческого результата, но и компании, внедряющие новшества, приобретенные на основе покупки патента или лицензии.

Следует отметить, что инновации определяются не только изобретениями, техническими решениями, но и социальными изменениями. В связи с этим инновационно-активными следует считать предприятия, которые занимаются реинжинирингом, вводят прогрессивные системы работы с персоналом, новые технологии продвижения товаров на рынок и т.п. При этом социальные инновации по своему полезному эффекту могут быть вполне соизмеримы с технологическими инновациями.

С целью наполнения содержательной стороны категории «инновационно-активное предприятие» нами предложено следующее определение: **инновационно-активное предприятие** – это предприятие, которое в течение последних трех лет осуществляет разработку инноваций, т.е. новой (усовершенствованной) продукции, услуг, технологий с последующим их распространением и коммерциализацией и другие виды инновационной деятельности; инвестирует средства в проведение собственных исследований и обучение персонала; в рамках реализации инновационной деятельности развивает социальное партнерство с другими предприятиями и научно-исследовательскими организациями.

Предложенное определение термина «инновационно-активное предприятие» требует дополнительного уточнения:

1) под инновациями следует понимать только результаты внедрения техники, технологии и продукции, которые отвечают самым современным представлениям о пятом и более высоких технологических укладах, опирающихся на достижения в области микроэлектроники, информатики, биотехнологии, генной инженерии, новых видов энергии, материалов, косми-

ческой техники, спутниковой связи, нанотехнологий;

2) в рамках такого подхода под инновационно-активным следует подразумевать предприятие не индивидуального или мелкосерийного, а среднесерийного производства с дальнейшим его повышением до крупносерийного и массового производства;

3) результаты инновационной деятельности должны быть высококонкурентными на внутреннем и мировом рынках, критерием чего является растущая доля рынка соответствующих продукт-инноваций и процесс-инноваций.

Степень участия предприятия в осуществлении инновационной деятельности в целом или отдельных ее видов в течение определенного периода называют уровнем инновационной активности. Обычно *уровень инновационной активности* предприятий определяется как отношение количества инновационно-активных, т.е. занятых какими-либо видами инновационной деятельности предприятий, к общему числу обследуемых за определенный период предприятий в стране, отрасли или регионе.

В действующем статистическом наблюдении *степень инновационной активности* предприятий определяется через их затраты на исследования и разработки, которые делятся на внутренние и внешние.

На наш взгляд, целесообразнее дополнительно использовать следующую классификацию:

- инновации, разработанные в основном данным предприятием;
- инновации, разработанные предприятием совместно с другими организациями;
- инновации, разработанные в основном другими организациями.

Следует уточнить, что при разработке инноваций, в основном самим предприятием, возможно минимальное участие сторонних организаций (физических лиц) в виде оказания услуг консультативного, консалтингового характера. Разработка предприятием инноваций совместно с другими организациями предполагает осуществление инновационного процесса в значительной мере как самим предприятием, так и сторонними соисполнителями. Под разработкой инноваций в основном другими организациями подразумевается выполнение для данного пред-

приятия исследований и разработок научными организациями и вузами на контрактной основе. Участие данного предприятия может быть минимальным и ограничиваться адаптацией разработок к конкретным условиям, приобретением новых технологий путем технологического обмена (патентные, беспатентные лицензии).

С точки зрения инновационной активности любое предприятие можно представить как со-

вокупность трех элементов:

- персонал;
- менеджмент и структура управления;
- внутренняя среда.

Л. Товстых, опираясь на теорию человеческого капитала, предлагает изучать инновационную активность предприятия на основе трех критериев: интеллектуальность; инновативность; инновационность [9].

Рис. 1 – Составляющие инновационной активности предприятия*

*Составлен автором на основе источника [10]

В соответствии с рисунком 1, интеллектуальность предприятия определяется наличием научно-технических достижений, результатов интеллектуального труда. Здесь следует учитывать, насколько активно предприятие выполняет исследования и разработки собственными силами, а сколько интеллектуальных идей является результатом приобретенных патентов или НИОКР, выполненных сторонними организациями. Существенной частью интеллектуальности предприятия выступает человеческий капитал в виде определенного запаса полезных знаний, навыков и опыта сотрудников. В данном случае человеческий капитал является основным генератором интеллектуальных ресурсов и идей, определяя научные перспективы организации.

Инновативность представляет собой спо-

собность предприятия функционировать стабильно в условиях нестабильности внешней среды. Основной характеристикой этого критерия служит позитивное восприятие персоналом новшеств и в целом инновационной деятельности предприятия [11]. Очевидно, что неготовность персонала к применению и внедрению инноваций, отсутствие со стороны руководства интереса к инновационным идеям сотрудников могут привести к снижению уровня инновативности и инновационной активности в целом.

Инновационность характеризует способность превращать интеллектуальный продукт в новшество и выводить его на рынок, стремление к лидерству в инновационной сфере деятельности. Данный критерий включает в себя количественные и качественные характеристики. Любое новшество оценивается с позиций

выгоды для предприятия. И это закономерно, поскольку главной целью коммерческого предприятия или отдельного коммерческого проекта обозначено получение максимальной прибыли. Следовательно, только обязательное нали-

чие трех составляющих формирует инновационную активность предприятия и только при пересечении этих компонент можно говорить о том, что предприятие является инновационно-активным.

Литература

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Б. Борисова. – М.: Книжный мир, 2000. – 895 с.
2. Трифилова А. Управление инновационным развитием предприятия. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
3. Мельников О., Шувалов В. Инновационная активность как фактор повышения конкурентоспособности предприятия // Российское предпринимательство, 2005. – №9. – С. 100-104.
4. Бухонова С.М., Дорошенко Ю.А. Методика оценки инновационной активности организации // Экономический анализ: теория и практика, 2005. – №34. – С. 35-42.
5. Шамина Л.К. Инновационный потенциал предприятия // Инновации, 2007. – №1. – С. 58-60.
6. Казахстан в 2013 году // Стат. ежегодник на каз. и рус. языках / Под ред. А.А. Смаилова. – Астана: Агентство РК по статистике, 2014. – 487 с.
7. Куприн А., Жук В. Формирование и развитие процесса управления инновациями с целью повышения эффективности предпринимательской деятельности // Общество-среда-развитие, 2013. – №1. – С. 28-32.
8. Инновационный путь развития для новой России / Отв. ред. В.П. Горегляд: Центр социально-экономических проблем федерализма Института экономики РАН. – М.: Наука, 2005. – 343 с.
9. Товстых Л.Е. Новая инновационная сфера в экономике третьего тысячелетия и новые задачи // Инновации, 2003. – №6. – С. 74-79.
10. Колосов А.Е. Человеческий капитал как главный ресурс инновационной активности предприятий // Креативная экономика, 2012. – №6. – С. 98-102.
11. Прихач А.Ю. Проблемы восприятия инновационных преобразований // Инновации, 2005. – №4. – С. 87-92.

Түйін

Зерттеушілердің көбісі инновациялық белсенділікті инновацияларды енгізу жиілігі және кәсіпорындардың инновациялық әлеуетін мобилизациялау тұрғысынан қарастырады. Ал инновациялық белсенділік инновациялық қызметтің кешенді сипаты болып табылады және оны зерттеу интеллектуалдылық, инновативтілік және инновациондық критерийлер негізінде болжамдайды.

Summary

The activities of most researchers described are innovative activity such as from the point of view of intensity introductions in innovations and mobilization of innovative potentials of enterprises. While innovative activity is complex description of innovative activity and supposes her study on the basis of three important criteria. There are intellectualit and innovativeness criterias.

*А.А. Мухамеджанова, магистр, ст. преподаватель
КазУЭФМТ*

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ МЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

В данной статье рассматриваются оценка эффективности реализации мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности малого и среднего бизнеса, а также некоторые проблемы, с которыми сталкиваются начинающие и действующие предприниматели.

Ключевые слова: государственная поддержка индустриально-инновационной деятельности, предприниматель, центр поддержки предпринимателей, центр обслуживания предпринимателей, Программы «Производительность-2020», Программа «ДКБ-2020».

Как известно, Главой Государства в своем Послании «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» поставлена четкая задача: «Доля малого и среднего бизнеса в экономике должна к 2030 г. вырасти по крайней мере вдвое» [1].

Итоги 2014 г. показывают, что по состоянию на 01.01.2015 г. в региональном разрезе оказана поддержка 15 569 субъектам МСП, что на 55% больше показателя итогов 2013 г. Все РПП перевыполнили план по количеству обслуженных предпринимателей (153%). При этом план охвата в 2014 г. был определен в количестве 10180 субъектов МСП [1].

На сегодня очевидно, что со стороны государства созданы беспрецедентные меры поддержки бизнеса, реализуются и оказываются помощь предпринимателям через инструменты государственных программ поддержки предпринимателей. Уже 2 года, как в регионах созданы Центры обслуживания предпринимателей (ЦОП) на областном и буквально в прошлом году созданы Центры поддержки предпринимателей (ЦПП) на районном уровнях, которые были в ведении Фонда «Даму». Однако, есть трудности: в Национальную палату предпринимателей обращаются множество начинающих и действующих предпринимателей, которые сталкиваются со следующими проблемными вопросами.

Необходимо констатировать, что на сегодня отсутствует координация и взаимодействие между всеми институтами развития, финансо-

выми организациями и государственными органами, что приводит к удорожанию проекта, и отсутствию возможности получения всех возможных инструментов поддержки. В ЦОП и ЦПП предприниматели на сегодня не имеют возможность получить разъяснения и консультации по всем реализуемым программам поддержки бизнеса.

Информация о государственных инструментах поддержки бизнеса не в полной мере доходит до районного уровня и сельской местности. Наряду с этим, из-за отсутствия представительств некоторых институтов развития (KazNexInvest, БРК, БРК-лизинг, НАТР, КИРИ и другие) для получения возможности участия в программах «Производительность 2020», «Экспортер 2020», «Инвестор 2020» предприниматели вынуждены приезжать в г. Астану для разъяснения и сдачи всех необходимых документов [2].

Более того, одним из основных проблем является отсутствие единого мониторинга и сопровождения проектов предпринимателей с момента сдачи документов по госпрограмме и дальнейшего запуска проекта. В этой связи, Министерством национальной экономики, точнее Департаментом развития предпринимательства, Национальной палатой предпринимателей, Фондом «Даму» запланировано совершенствовать текущую систему поддержки предпринимателей в регионах путем определения ЦОП и ЦПП «единым окном» по предоставлению всех инструментов государственной поддержки бизнеса.

В период март-апрель 2014 г. Национальная палата предпринимателей провела опрос 269 руководителей компаний в 14 областях и в городах Астана и Алматы на предмет качества предоставления 13 мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности в 2013 г. Так, анализ эффективности по 13 мерам государственной поддержки индустриально-инновационной системы в соответствии с Законом по итогам 2013 г. показал следующее [2]:

1. Финансирование, включая софинансирование, проектов, лизинговое финансирование.

Данная мера предоставляется в рамках Программы «Производительность-2020», оператором которой является АО «Казахстанский институт развития индустрии», а оператором инструмента – АО «БРК-Лизинг» (далее БРК-Лизинг). Количество респондентов по данной мере составило 10 предприятий, 5 из которых субъекты крупного бизнеса.

Основная проблема реализации меры государственной поддержки заключается в длительности процедуры рассмотрения заявки несколькими организациями поочередно.

Так, на первом этапе предприниматель подает заявление с пакетом документов в КИРИ для получения экспертной оценки. В соответствии с Программой «Производительность-2020», КИРИ готовит экспертную оценку к пакету документов заявителя, которая включает в себя рассмотрение на предмет соответствия приоритетам ГПФИИР, отраслевых программ, конкурентоспособности продукции, финансовой устойчивости предприятия и сравнение показателей по производительности труда и энергоэффективности, информацию о необходимости проведения модернизации и предоставлении мер государственной поддержки, а также на основании экспертной оценки комплексного плана инвестиционного проекта, разработанного консалтинговой компанией.

На втором этапе предприниматель обращается с тем же пакетом документов и экспертной оценкой КИРИ в БРК-Лизинг для проверки соответствия критериям согласно Порядка долгосрочного лизингового финансирования БРК-Лизинг, где функции КИРИ и БРК-Лизинг дублируются в части рассмотрения проекта на

предмет финансового анализа (рентабельность, экономическая целесообразность).

Согласно данным опроса, весь процесс рассмотрения пакета документов заявителя занимает от 2 до 7 месяцев, тогда как согласно Программе «Производительность-2020», этот процесс должен занимать до 2 месяцев, не включая заключения Договора между финансовой организацией и участником до 5 рабочих дней [3].

В связи с вышеизложенным, необходимо пересмотреть правила присуждения данной меры господдержки на предмет передачи функций КИРИ по проверке соответствия приоритетам ГПФИИР, отраслевых программ, о необходимости проведения модернизации и сравнения показателей по производительности труда и энергоэффективности в БРК-Лизинг, тем самым обеспечив единого оператора и принцип одного окна, соответственно.

2. Предоставление гарантийных обязательств и поручительств по займам.

Оператором данной меры господдержки является АО «ФРП «Даму». По данной мере был проведен опросу 92 руководителей компаний МСБ, где доля малого бизнеса составила 85%. По итогам опроса основной проблемой обозначено значительное превышение срока рассмотрения пакета документов Даму до 10 месяцев по следующим причинам:

– слабое взаимодействие и согласованность между Даму и БВУ. В частности, один и тот же пакет документов сдается в Управление промышленности и предпринимательства местного акимата, Даму и в БВУ, тогда как согласно Правилам пакет документов сдается только в БВУ;

– по причине нарушения финансовым агентом сроков рассмотрения пакета документов, предприятия-заявители повторно обновляют справки об оценке залога, отсутствии (наличии) налоговой задолженности, задолженности по обязательным пенсионным взносам, обязательным профессиональным пенсионным взносам и социальным отчислениям в налоговом комитете, что значительно продлевает срок рассмотрения, и соответственно требует больше затрат;

– филиалы БВУ в регионах имеют ограниченные полномочия по принятию решений. Так, для принятия филиалом БВУ решения о выдаче кредита занимает значительное время пере-

сылки пакета документов в головной офис и обратно.

Согласно правилам, утвержденные постановлением Правительства РК от 5 июня 2012 г. №744, срок рассмотрения пакета документов Даму (финансовый агент) составляет 2 месяца.

Кроме того, согласно регламенту Даму по мониторингу программы «Дорожная карта бизнеса-2020» (далее – ДКБ-2020), предприятие-участник ДКБ-2020 отчитывается на ежегодной основе, тогда как опрос показал, что предприятия отчитываются на ежеквартальной и полугодовой основе, не считая того, что на ежеквартальной основе предприятия высылают отчет в БВУ.

Таким образом, сроки рассмотрения документов и проведения мониторинга, утвержденные в постановлении №744 и регламенте Даму не соблюдаются и имеют формальный характер. В связи с вышеизложенным, целесообразно ужесточить контроль по предоставлению гарантийных обязательств и поручительств и внести соответствующие изменения в постановление Правительства РК от 5 июня 2012 г. №744. В частности, МРР необходимо совместно с Даму проработать вопрос достаточности сроков рассмотрения заявок и внести следующую дополнительную норму: «В случае рассмотрения финансовым агентом заявок в сроки превышающие установленные сроки, финансовый агент обязуется в течение 3 рабочих дней со дня превышения установленного срока дать заявителю письменное обоснование продления срока рассмотрения заявки».

3. Кредитование субъектов индустриально-инновационной деятельности через финансовые институты.

Оператором данной меры является АО «НУХ «КазАгро». По данной мере был проведен опрос у 9 руководителей компаний, 5 из которых – субъекты МСБ.

По итогам опроса, единственной проблемой предоставления данной меры обозначено несоблюдение оператором меры установленных сроков рассмотрения пакета документов, который доходит до 9 месяцев, тогда как согласно Правилам, утвержденным постановлением Правительства РК от 1 августа 2012 г. №1012, установленный срок рассмотрения пакета документов до начала предоставления ме-

ры господдержки – до полутора месяца.

В связи с чем, необходимо внести изменение в постановление Правительства РК от 1 августа 2012 г. №1012 в части корректировки срока рассмотрения заявления с тем, чтобы не вводить в заблуждение предпринимателей и иметь возможность планировать бизнес.

4. Субсидирование ставки вознаграждения по кредитам, выдаваемым финансовыми институтами, и купонного вознаграждения по облигациям.

Оператором данной меры господдержки является Даму. Количество респондентов составило 61 предприятие, 69% из которых – представители МСБ.

Согласно опроса выявлены четыре основные проблемы:

1. Наиболее существенная и достаточно частая проблема – несвоевременное поступление средств по выплате вознаграждения по договорам субсидирования финансовыми институтами в силу позднего перечисления средств из Даму (опоздание от 1 до 6 месяцев). В этот период участникам программы приходится самостоятельно изыскивать средства для погашения части (7%) кредитной процентной ставки БВУ.

2. В ДКБ-2020 предусмотрена норма о том, что продление срока действия Договора субсидирования по истечении 3 лет одобряется решением РКС на основании ходатайства Банка/Банка Развития/Лизинговой компанией только при наличии средств для субсидирования из республиканского бюджета на момент одобрения РКС, по которой отсутствует регламент, определяющий поэтапный механизм предоставления данной меры поддержки. В свою очередь, по мнению участников опроса, вышеуказанная норма ДКБ-2020 не служит исчерпывающим и понятным механизмом продления срока действия Договора субсидирования. В этой связи, отсутствие данного регламента ведет к затягиванию процедуры продления срока действия Договора субсидирования на длительное время.

3. Срок рассмотрения заявок с пакетом документов на получение меры господдержки не регламентирован. Таким образом, фактически время рассмотрения пакета документов с момента подачи до подписания трехсторон-

него договора на получение меры поддержки составляет от 1,5 до 6 месяцев.

В связи с вышеизложенным, в рамках внесения шестого пакета изменений в Программу «ДКБ-2020» НПП предлагает совместно с МРР и Даму проработать вопрос определения сроков рассмотрения заявления и разработки регламента, предусматривающий поэтапную процедуру продления договора субсидирования процентной ставки БВУ [4].

4. Предоставление данной меры также регламентируется в Программе посткризисного восстановления, утвержденной постановлением Правительства РК от 4 марта 2011 г. №225, где в свете проведения девальвации национальной валюты, предприятия имеющие кредиты в иностранной валюте потерпели значительные убытки.

Учитывая тот факт, что в Программе содержится норма о завершении приема заявок от новых предприятий-заявителей, предлагается внести дополнение в постановление Правительства РК от 4 марта 2011 г. №225 в части условий предоставления меры поддержки по субсидированию процентной ставки по банков-

скому кредиту предусмотреть норму, фиксирующую курс иностранной валюты к тенге на момент заключения договора.

Таким образом, рассматриваемые 4 меры государственной поддержки индустриально-инновационной системы за период с 2013 по 2014 гг. показали, что отсутствие координации и взаимодействия между всеми институтами развития, финансовыми организациями и государственными органами в части оказания поддержки предпринимательства приводит к неэффективности реализации программ.

На сегодня существует 10 государственных и отраслевых программ, направленных на осуществление поддержки предпринимательства, и операторами по этим программам выступают 13 организаций. В рамках 13 операторов программ только на областном уровне представлены всего 5 (ДАМУ, ФФПСХ, АО «КАФ», АКК, СПК), остальные на местах представителей не имеют. На районном уровне предприниматель может обратиться в основном в филиал Палаты предпринимателей области.

Литература

1. Закона РК «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности».
2. Отчет по оценке эффективности реализации мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности: качественная и количественная оценка.
3. Программа «Производительность-2020».
4. Программа «ДКБ-2020».

Түйін

Бұл мақалада шағын және орта бизнестің индустриалды-инновациялық қызметті мемлекеттік реттеу шараларын жүзеге асырудың тиімділігін бағалауы қарастырылады. Жаңадан бастаушы және қызмет етуші кәсіпкерлер тап болған мәселелерді қарастырады.

Summary

This article considered, the estimation of the effectiveness of the implementation of measures of state support to industrial innovation of small and medium-sized businesses. We consider some of the problems faced by budding and existing entrepreneurs. Information about the state of business support. Measures used by the government, for the dissemination of information available to entrepreneurs.

Ф.А. Шуленбаева, д.э.н.
А. Абдулманова, магистрант
КазУЭФМТ

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

В научной статье рассмотрены теоретические основы формирования и развития социальных основ предпринимательского бизнеса. Выполнен анализ проблем становления бизнес-отношений и общества в условиях рынка. Выявлены негативные и положительные черты бизнеса, даны выводы и предложения по совершенствованию проблемы.

Ключевые слова: устойчивое развитие общества, цивилизованный бизнес, бизнес-сообщество, государственная структура, социальная ответственность бизнеса, активная социальная политика, корпоративная социальная ответственность.

Тема социальной ответственности бизнеса в последние годы приобретает все более активное звучание в деловых и научных кругах Казахстана. Идея социального вклада в устойчивое развитие общества как необходимого компонента корпоративной культуры и отличительной черты цивилизованного ведения бизнеса активно поддерживается бизнес-сообществом и государственными структурами. Особенно широко это направление в корпоративном управлении представлено в практике крупного казахстанского предпринимательства. Однако растет и число малых и средних предприятий, реализующих концепцию и элементы социальной ответственности бизнеса в своей деятельности.

На современном этапе развития рыночных отношений в Казахстане активная социальная политика предпринимательского субъекта способствует росту трудового потенциала работников и повышению конкурентоспособности предприятия. Участие частного бизнеса в развитии социального обеспечения путем внедрения различных программ на своих предприятиях характерно практически для всех стран с рыночной экономикой. Корпоративная социальная ответственность (КСО) сегодня является неотъемлемой частью стратегии развития современного бизнеса, что подчеркивает актуальность темы научной статьи.

Формирование корпоративной социальной ответственности бизнеса обозначено общена-

циональной целью в Казахстане. Первым тему социальной ответственности бизнеса поднял Президент РК в своем февральском Послании народу 2005 г. и в выступлении на II Конгрессе предпринимателей республики. Инициаторами нынешнего широкого обмена мнениями по проблемам и перспективам формирования эффективной модели социально-ответственного бизнеса в Казахстане, также возможности ее практической реализации в общенациональном масштабе стали Союз предпринимателей и работодателей РК «Атамекен», Программа развития ООН в Казахстане и Центр политических исследований «Перспектива» [1].

В своем приветственном обращении Президент нашей страны отметил, что основой казахстанской модели он видит реальные партнерские отношения между бизнесом и властью в социальном диалоге.

В Казахстане создана устойчивая платформа для успешного развития бизнеса. Глава государства подчеркнул, что «впереди новые цели, главная из которых – вхождение Казахстана в число наиболее конкурентоспособных стран мира с высокими стандартами жизни». В связи с этим он считает, что сегодня «настало время активного включения предпринимательства в решение масштабных задач казахстанского общества, что является преобладающей тенденцией в практике государств, характеризующихся более высоким уровнем раз-

вития. Нам необходима собственная, казахстанская модель социально ответственного бизнеса, основанная на лучших мировых достижениях и одновременно учитывающая специфику развития нашей экономики, сложившихся общественных отношений, многонациональной культуры и наших традиций. Эта модель должна включать в себя реальное партнерство бизнеса и власти, принципы социально ответственной деловой практики построения социального диалога бизнес-сообщества с государством, институтами гражданского общества, диалога, основанного на взаимном уважении интересов, ценностей и позиций заинтересованных сторон. Она должна предусматривать повышение вклада предпринимательства в устойчивое развитие страны, решение экологических вопросов, социально значимых национальных и региональных проблем, подготовку профессиональных кадров, охрану здоровья работников, экономическое процветание и благополучие всех граждан Казахстана».

Бизнес несет ответственность за все, что происходит в обществе, поэтому есть необходимость системного, комплексного подхода к развитию социальной среды, в которой существует бизнес. Причинами медленного развития социальной ответственности бизнеса в Казахстане являются высокая политизированность и несовершенное законодательство, нераспространенность и сложность самой концепции. Даже в экономически развитых странах не всегда компании приходят к одному мнению, что следует понимать под социальной ответственностью бизнеса [2].

Вопросы социальной ответственности бизнеса, необходимые для формирования устойчивого развития экономики государства, определяются и реализуются Республикой Казахстан на основе национальных приоритетов и особенностей, а также активного участия в соответствующих международных процессах, программах и инициативах, включая Глобальный договор ООН.

В международном понимании социальная ответственность бизнеса (СОБ) трактуется как добровольный вклад бизнеса в развитие общества в социальной, экономической и экологической сферах, связанный напрямую с основной деятельностью компании и выходящий за рамки

определенного законом минимума. При этом западные компании не относят СОБ к благотворительной деятельности. В мировой практике деятельность в области СОБ воспринимается как прагматичное направление бизнеса и является одним из инструментов, который позволяет повысить деловую репутацию бизнеса и капитализацию компании.

В условиях современных рыночных отношений в Казахстане систематизированная социальная активность имеет недостаточное развитие как по охвату крупного бизнеса, так и по проводимым мероприятиям в малом и среднем предпринимательстве. Казахстан предлагает свой собственный подход к корпоративной социальной ответственности, который не имеет ничего общего с прагматичным западным подходом [2].

Еще недавно в пределах Казахстана термин «социальная ответственность бизнеса» был знаком лишь узкому кругу лиц. Многие компании занимались бессистемной благотворительностью и не задумывались о влиянии своей деятельности на общество. В последние годы наметились положительные сдвиги: в Казахстане развернулась широкая общественная дискуссия на тему социальной ответственности бизнеса. Прошел ряд конференций с участием предпринимателей, представителей власти и некоммерческих организаций. Позиции представителей разных кругов по многим вопросам социальной ответственности расходятся, интерес к теме свидетельствует о признании того, что бизнес не может развиваться вне общества и независимо от его интересов.

Среди представителей крупного бизнеса, занимающих активную социальную позицию и имеющих узнаваемый подход к социальной ответственности, можно выделить такие организации, как Фонд «КусЖолы» (Казкоммерцбанк), «Фонд имени Татишева» (ТуранАлемБанк), SeimarSocialFund (Альянс Банк). В числе небанковских учреждений своим собственным и довольно узнаваемым подходом к социальной ответственности отличается компания GSM-Казахстан.

Неэффективное функционирование концепции СОБ по той причине, что в Казахстане слабая институционализация местного бизнеса: отсутствуют сформированный сектор гражданского общества, нет структур, которые формируют экономическую заинтересованность в

реализации принципов социального инвестирования при активизации проектов. Причины медленного развития социальной ответственности бизнеса в Казахстане – высокая политизированность и несовершенство законодательства, недостаточная информационность и сложность самой концепции. По мнению экспертов по этой проблеме, во многих экономически развитых странах не всегда компании приходят к одному мнению, что понимать под функциями СОБ.

Прежде чем приступить к разработке социальных программ компании, при реализации инвестиционных проектов необходимо исследовать исходную информацию. Проводится маркетинговое исследование местных условий. Ни одна компания не выйдет на рынок реализации инвестиционных проектов без предварительного исследования рынка. До начала действия социальной программы, при осуществлении инвестиционных проектов, некоммерческие организации и бизнес должны выработать набор индикаторов эффективности данной программы.

Реализация любого инвестиционного проекта, в т.ч. и совместных проектов государства и бизнеса, основана на его экономических результатах, экономической эффективности. Для достижения экономической эффективности важным является определение социальной эффективности инвестиционных проектов [3. С. 311].

На протяжении всего периода развития общественного производства имело место расхождение экономической и социальной эффективности, достигшее предела в первой четверти XX в. Это предопределялось недостаточным уровнем развития производства и прибавочного продукта. Мировой экономический кризис 1929-1933 гг. показал, что максимизация экономической эффективности за счет минимизации социальной имеет свой предел. Этим пределом является низкий платежеспособный спрос населения, который ставит границу дальнейшему расширению производства.

Осмысление данного положения привело к замене старой парадигмы развития, основанной на абсолютизации экономической эффективности, на новую, связанную с социальной составляющей. Это произошло в 50-70-е гг. прошлого столетия во всех индустриально развитых странах. В результате этого имело место резкое сближение экономической и социальной эффек-

тивности и их достижение представляется одним механизмом.

Начиная с середины 80-х гг. XX в., проявляется тенденция перехода к новой схеме развития, когда в центре воспроизводства становится человек с его высокоразвитыми и разнообразными потребностями и способностями. Экономическая эффективность, как экономическая результативность какой-либо экономической структуры, напрямую зависит от степени всестороннего развития человека и реализации его способностей. В достижении экономической эффективности определяющими стали такие социальные факторы, как образование, интеллект, степень его использования, трудовые мотивации, система управления.

Эффективность социального инвестирования определяет социальный эффект, характеризующий степень удовлетворенности населения качеством и уровнем жизни. В рекомендациях ООН понятие «уровень жизни» состоит из таких элементов, как здоровье, пища, одежда, условия труда, занятость, образование, жилище, социальное обеспечение. Под качеством жизни, представляющим своего рода производную величину от уровня жизни, понимается комплексная характеристика уровня жизни населения. Качество жизни населения определяется рядом объективных и субъективных показателей. К объективным показателям относятся: потребление материальных благ, продуктов питания, качество жилищных условий и занятости, развитие сферы услуг, образования, культуры, социального обеспечения. К субъективным показателям – удовлетворенность человека работой и жизненными условиями, социальным статусом, финансовым положением и семейными отношениями.

В бизнесе универсальные социальные эффекты возникают при реализации любого инвестиционного проекта. Специфические социальные эффекты обусловлены определенными типами проектов и особенностями регионов, на территории которых продвигается проект.

При запуске инвестиционных проектов могут возникнуть положительные и отрицательные социальные последствия. К возможным положительным и негативным социальным эффектам реализации инвестиционных проектов можно отнести следующие (табл. 1).

Таблица 1 – Положительные и отрицательные социальные последствия при реализации инвестиционных проектов*

Виды эффекта	
Положительные	Отрицательные
создание (реконструкция) рабочих мест	сокращение рабочих мест вследствие модернизации действующего производства
расширение занятости, сокращение безработицы	разорение конкурит. производств, что ведет в свою очередь к высвобождению рабочей силы, вытеснению с рынка дешевых товаров и услуг
повышение уровня жизни населения	возникновение локального дефицита рабочей силы в результате ее оттока из соседних регионов, а также с предприятий данного региона на проектируемые объекты
налоговые поступления от реализации проекта	ухудшение экологической ситуации
предоставление населению продукции (услуг), производимых непосредственно в рамках проекта (если он на это направлен), в сопряженных отраслях, а также в результате дальнейшего развития производства	возникновение социальной напряженности, социальных конфликтов (за счет увеличения плотности застройки, роста миграционных потоков)
улучшение экологической ситуации вследствие модернизации производства, внедрения природоохранных технологий. Тем самым повышается качество среды обитания	
улучшение здоровья населения, улучшение демографической ситуации (в результате сокращения преждевременной и предотвратимой смертности, повышения рождаемости, увеличения продолжительности жизни)	
повышение образоват. и квалификац. уровня рабочей силы, сокращение масштабов применения неквалифиц. труда (если проектируемое (реконструируемое) производство предъявляет спрос на рабочую силу высокой квалификации)	
оптимизация миграционных потоков	
снижение соц. напряженности в обществе, обеспечение соц. стабильности и соц. поддержки институциональных преобразований	

*Составлена авторами

Существуют различные технологии внедрения социальных инвестиционных проектов. Они подразделяются на точечный, массовый, рыночный и агрессивный виды. Использование той или иной технологии социального инвестирования будет определяться субъектом инвестирования.

Технология точечного вида социального инвестирования предполагает создание специальных экспериментальных объектов или сегментов с режимом наибольшего благоприятствования для реализации социального инвестиционного проекта. Достижение положительных

результатов обуславливает расширение экспериментальных, точечных зон, и в процесс реализации проекта втягиваются все новые субъекты инвестирования. В качестве примера внедрения такой технологии можно привести открытие магазинов эконом-класса или торговых предприятий, реализующих товары среди социально незащищенных слоев населения в отдельных районах города, как, например, открытие в городе Актобе и некоторых районных центрах социальных магазинов «Эконом». По мере получения данных о реализации проекта, в т.ч. тех, что позволяют сделать выводы об эффектив-

ности произведенных затрат и упущениях при разработке, сеть таких торговых точек расширяется.

Технология массового вида социального инвестирования предусматривает разработку типовых нормативов, основанных на представлениях разработчиков проекта и инвесторов о свойствах и качествах социального инвестиционного продукта. Если проект затрагивает несколько отраслей народного хозяйства и социальной сферы, то возникает необходимость в разработке специальных межведомственных нормативов, создании специальных органов или структур по его внедрению. Примером данного вида социального инвестирования может быть издание специальной или учебной литературы, требующее согласований органов управления образованием, соблюдения санитарно-эпидемиологических норм, взаимодействия в реализацию проекта типографий, поставщиков бумаги, художников, книготоргующих предприятий. Примером подобного социального инвестирования могут быть социальные проекты компаний «Казахмыс», «КазМунайГаз», «Тенгизшевройл» и других по строительству, например, стадионов, музеев, детских учреждений и т.п.

Технология рыночного вида социального инвестирования основывается на рыночной составляющей проекта, предположении, что рынок, обладая собственным механизмом регулирования, сам способен отрегулировать стихийный процесс реализации, а экономическая эффективность социального инвестиционного проекта базируется в основном на прибыльности инвестиционного продукта. Здесь следует отметить, что весь бизнес строится на рыночном подходе.

Технология агрессивного вида социального инвестирования характеризуется максимальной активностью при внедрении социального инвестиционного проекта коммуникаций. Это рекламная кампания в СМИ, по ТВ и радио, использование сетевого маркетинга с привлечением большого числа реализаторов, открытие точек распространения или внедрения в уже имеющиеся точки нового продукта в качестве приоритетного. Ярким примером агрессивной технологии социального инвестирования последнего времени может быть ак-

тивно внедряемое и пропагандируемое потребителем кредитование, которое фигурирует и как самостоятельная банковская услуга, и как способ реализации того или иного товара.

Конкретный пример реализации социальной программы в зарубежных странах представляет табачная компания PhilipMorrisKazakhstan, которая внедрила систему патроната как альтернативной формы опеки над детьми-сиротами. Например, ExxonMobil подготовила новые кадры казахстанских экономистов. Компания ChevronTexaco в 2002 г. по всему миру внесла 62,8 млн долл. на различные социальные проекты. С момента создания Группы по развитию малого бизнеса при СП «Тенгизшевройл», в рамках ее работы ChevronTexaco предоставил 143 беспроцентных кредита на общую сумму в 5,5 млн долл. и оказал помощь в создании более 1 тыс. рабочих мест [4].

Сегодня лидеры отечественного бизнеса присоединяются к глобальному движению за социально ответственный бизнес. Со временем, это движение привлечет в свои ряды еще больше сторонников. В свете задач по укреплению конкурентоспособности Казахстана, интеграции в мировую экономику и вступления Казахстана в ВТО заинтересованность в вопросах внедрения процедур и стандартов открытости и социальной отчетности будет расти.

В настоящее время в стране сложились определенные предпосылки для формирования социальной ответственности бизнеса перед обществом: формируется нормативно-правовая база, разработаны основные механизмы государственно-частного партнерства. В государстве ведется работа по внедрению принципов Глобального договора ООН по социальной ответственности бизнеса, формированию высокой культуры корпоративного гражданства, социального партнерства и эффективной благотворительной практики как у международных, так и у отечественных компаний, поднятия престижа и значимости социальных проектов. С этой целью Правительство Казахстана принимает на себя обязательства: стимулировать у бизнеса добровольное повышение своей ответственности и избегать применения принудительных мер по внедрению социальной ответственности бизнеса; проводить политику невмешательства государства в социальную

отчетность бизнеса на основе соблюдения принципов добровольности и гибкости; разработать и внедрить меры по стимулированию программ корпоративной социальной ответственности, реализуемых компаниями (Соглашение, 2008).

Так, в 2000 г. в республике был издан «Указ Президента РК об учреждении Почетного диплома за благотворительную и спонсорскую деятельность в культурной и гуманитарных сферах». Представители делового мира заявили о создании Клуба меценатов, который учредил независимую премию «Тарлан» в области науки и искусства. По сложившейся традиции лауреаты отмечаются премиями трех степеней по семи номинациям: «Литература», «Музыка», «Театр», «Изобразительное искусство», «Кинематограф», «Наука и просвещение». За семь лет существования клуба, с 2000 по 2007 гг., ее учредители отметили лучших деятелей культуры, науки и просвещения нашей республики, число лауреатов уже превышает 150 человек [5].

В Казахстане также ведется разработка закона о благотворительной деятельности. Министерство индустрии и торговли РК намерено внести на рассмотрение в Парламент проект закона о благотворительности и меценатстве. Согласно ему планируется создание институтов эндаумента (специальных целевых фондов), которые смогут дополнительно финансировать образование, культуру и помогать социально уязвимым слоям общества. Министерство предполагает, что фонды могут работать в рамках социально-предпринимательских корпораций.

В целях формирования и продвижения принципов корпоративной социальной ответственности субъектами частного предпринимательства Казахстана и стимулирования их к внедрению наилучшего опыта в этой сфере вышел Указ Президента РК о проведении с 2008 г. ежегодного конкурса по социальной ответственности бизнеса «Парыз» (Указ, 2008). Звания лауреатов ежегодно присуждаются в трех ка-

тегориях: субъект малого предпринимательства; субъект среднего предпринимательства; субъект крупного предпринимательства.

Корпоративно-социальная ответственность бизнеса в РК возможна при ряде условий:

- возможность предпринимательства принимать самостоятельные решения, ответственность не может быть обязанностью;
- понимание последствий самостоятельно принятых решений – следствий и результатов как непосредственных, так и последующих, опосредованных;
- способность видеть цели и смысл развития бизнеса в контексте развития общества;
- желание принимать решения, способствующие развитию общества

В деятельности некоторых компаний прослеживаются положительные тенденции, изменение отношения к территории, на которой они работают. Вместе с тем вовлеченность бизнеса в решение социально значимых проблем еще не достаточно ощутима. Если крупные компании изыскивают возможности для проведения эффективных социальных программ для своих сотрудников и для участия в акциях милосердия, выделяя средства на благотворительную и спонсорскую помощь, то среднему и мелкому бизнесу в этом плане гораздо сложнее.

Вывод: Многие крупные компании понимают, что необходимо вносить свой вклад в стабильность страны, помогая решать проблемы общества, и для многих компаний помощь в решении острых социальных проблем переросла из экономической целесообразности в моральную потребность. Вместе с тем социальная ответственность бизнеса в Республике Казахстан, как социальный и культурный феномен, находится на стадии становления и благотворительная деятельность казахстанских компаний не приобрела в достаточной степени организованного и системного характера.

Литература

1. Генеральное соглашение между Правительством РК, республиканскими объединениями работников и республиканскими объединениями работодателей. – 2008. – 144 с.
2. Форум по повышению социальной ответственности бизнеса. – 2009/http://paryz.kz/index.php?option=com_content&task=view&id=60&Itemid=1

3. Экономика общественного сектора: Учебник / Под ред. П.В. Савченко и др. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 763 с.

4. Жаркынбаева Р. Социальная ответственность бизнеса в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Perspectives of Innovations, Economics and Business, PИEB. – 2009. – №3. – С. 21-123.

5. Караманова Ж. Корпоративная социальная ответственность нефтегазовых компаний: Возможные риски и необходимые законодательные инициативы для стимулирования ее развития в Казахстане // интернет-ресурс: <http://www.gratanet.com/ru/publications/>

Түйін

Ғылыми мақалада кәсіпкерлік бизнестің социалдық негізінің құрылуы және дамуының теориялық негізі қаралған. Рынок жағдайындағы қоғамның және бизнес қатынастарының құрылу мәселелеріне сараптама жасалған. Бизнестің оң және теріс әсерлері анықталған, мәселені жетілдіру туралы ұсыныстар мен қорытынды берілген.

Summary

In the scientific article theoretical bases of formation and development of the social foundations of entrepreneurial business. The analysis of the problems of formation of business relations and the company in the market. Revealed negative and positive traits business, given the conclusions and proposals to improve the problems.

УДК 338.48

*А.А. Флек, ст. преподаватель, магистр
КазУЭФМТ*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ КЛАСТЕРА «АСТАНА»

В научной статье автором даны рекомендации по формированию и кластерному развитию туристского сектора в Акмолинской области в рамках реализации туристского кластера «Астана».

Ключевые слова: туризм, туристский кластер, региональный кластер, природные и историко-культурные достопримечательности, EXPO-2017.

Туризм на сегодняшний день является показателем развития цивилизации, методом познания окружающей действительности, способом повышения культурного уровня и восстановления здоровья людей. Кроме этого туризм оказывает огромное влияние на ключевые отрасли народного хозяйства, обостряя и оптимизируя экономическое развитие в целом.

В соответствии с Посланием Президента Н.А. Назарбаева народу страны Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г. перед республикой поставлена цель – к

2050 г. войти в число тридцати развитых государств мира. По мнению президента, ключевым инструментом реализации Стратегии «Казахстан-2050» должен стать кластерный подход, при котором создается синергетический эффект путем взаимосвязи бизнеса, науки и государства (модель «тройной спирали»). С учетом этого Главой государства были поставлены задачи:

- определить модели кластерного развития;
- разработать «дорожные карты» по формированию перспективных национальных кластеров;

– разработать Концепцию формирования перспективных национальных кластеров [1].

В государственной программе форсированного индустриально-инновационного развития Казахстана и проекте Государственной программы индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 гг. в качестве концепции развития экономики страны рассматривается решение ряда задач, необходимых для развития всех отраслей экономики, в т.ч. туристской отрасли [2].

Без эффективного использования туристско-рекреационного и иных потенциалов различных регионов Казахстана невозможно превратить туризм в высокодоходную отрасль экономики. Для реализации проектов по туризму особое внимание необходимо уделить наличию природных и рекреационных туристских ресурсов. Рассмотрение региональных особенностей требует исследования, содержание которого определяется территориальными различиями природной среды.

Туристский потенциал Казахстана богат и разнообразен. Он имеет уникальные возможности для развития почти всех видов туризма, начиная с познавательного, связанного с посещением культурно-исторических объектов, до приключенческого и других активных видов туризма.

Казахстан стремится к созданию нового туристского продукта, который будет отличаться от западного. Созданный турпродукт должен быть конкурентоспособным по всем позициям (от приемлемых цен до качественного сервиса и послепродажного обслуживания) и значимым для регионального развития.

Конкурентоспособность выступает тем фактором, который определяет место регионов в экономике Казахстана. Поэтому кластерный подход может стать эффективным инструментом стимулирования экономического развития регионов и страны в целом. К слову, Казахстан находится на 85 месте в рейтинге Всемирного экономического форума «Путешествия и туризм: конкурентоспособность-2014». Всего в рейтинге значится 141 страна. Лидирующую тройку представляют европейские гранды – это Испания, Франция и Германия. Замыкают рейтинг страны Африки [3].

Столь низкое место рейтинга туристской отрасли РК означает, что экономическое обес-

нование отдельных туров и системных туристских программ осуществляется некорректно. Рейтинги Казахстана продолжают оставаться где-то в группе стран со средним развитием. Развитие конкурентоспособности республики методами кластерной политики приобретает особую актуальность в настоящий момент.

Кластерная политика может пониматься как деятельность органов государственной власти по поддержке кластеров, разработке взаимосвязей внутри кластеров и между ними как на региональном, так и межрегиональном уровне.

В мировой практике выделяют *три вида кластеров*:

- региональные (регионально ограниченные объединения вокруг научного или промышленного центра);
- вертикальные (объединения внутри одного производственного процесса, например, цепочка «поставщик – производитель – сбытовик – клиент»);
- горизонтальные (объединение различных отраслей промышленности в один мегакластер, например, «химический кластер»).

Региональный кластер – это конкретные объекты кластерной политики. В региональный кластер обычно входят малые и средние предприятия, которые получают преимущества за счет географической близости. На рисунке 1 приведен пример устойчивого развития регионального кластера в сфере туризма.

На наш взгляд, для сферы туризма Казахстана наиболее характерен рассмотренный региональный вид, т.к. кластеризация республики строится на данных принципах. К основным преимуществам регионального кластера можно отнести:

- наличие устойчивой системы распространения новых знаний;
- дополнительные конкурентные преимущества предприятий кластера за счет их внутренней специализации внутри кластерной экономики;
- наличие в структуре инновационно-промышленных кластеров гибких предпринимательских структур, формирующих инновационный потенциал;
- региональные промышленные кластеры чрезвычайно важны для развития малого предпринимательства, которому облегчается доступ к новым идеям, рынку и капиталам.

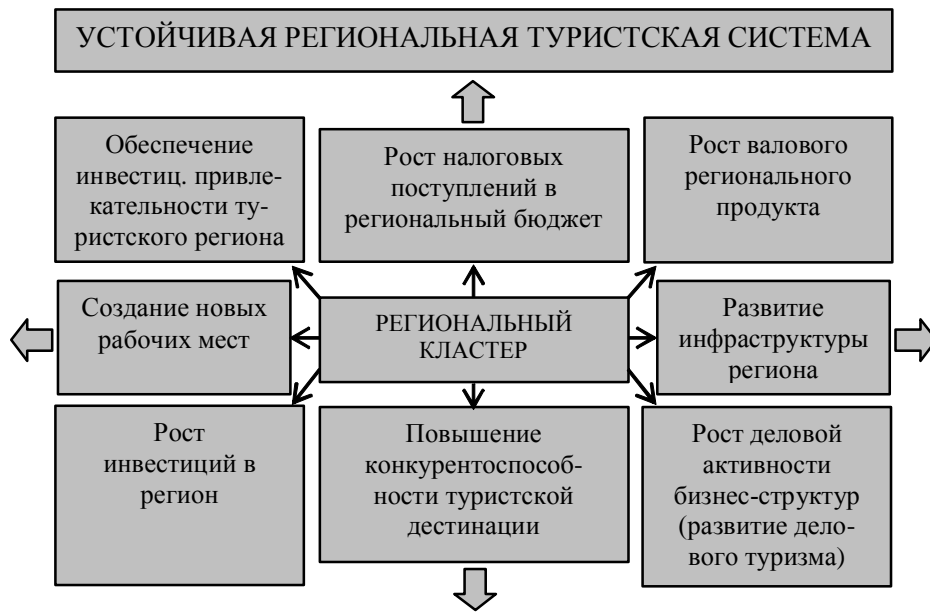

Рис. 1 – Устойчивое развитие регионального кластера в сфере туризма

С целью развития региональных кластеров и для повышения эффективности функционирования туристской отрасли в мае 2014 г. была реализована одна из задач, поставленных в Послании президента РК Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства», была утверждена «Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года» от 19.05.2014 г. №508. На основе концентрации мест туристского интереса были разработаны концепции пяти ключевых туристских кластеров страны, к которым

относятся кластеры Астана, Алматы, Восточный Казахстан, Южный Казахстан, Западный Казахстан [4].

«Астана» – это кластер, который включает в себя столицу РК г. Астана, Акмолинскую область, юго-западную часть Северо-Казахстанской области, западную часть Павлодарской и северо-восточную часть Карагандинской областей. Город Астана является центром кластера, в котором расположены ключевые места туристского интереса. В таблице 1 приведены составляющие кластера «Астана» [4].

Таблица 1 – Составляющие кластера «Астана»*

Название кластера	Составляющие территорий	Расположение
Астана	Коргалжинский государственный природный заповедник	Часть территорий, охраняемых ЮНЕСКО под названием «Сары-Арка – степи и озера Северного Казахстана»
	ГНПП «Бурабай»	Акмолинская обл.
	ГНПП «Кокшетау»	Акмолинская обл.
	ГНПП «Буйратау»	Акмолинская обл.
	г. Караганда	Карагандинская обл.
	ГНПП «Каркаралинский»	Карагандинская обл.
	ГНПП «Баянаульский»	Павлодарская обл.

*Составлена автором

В будущем кластер может быть дополнен новыми местами туристского интереса, включенными в предварительный список ЮНЕСКО: курганы с расщепленными валунами Тасмолинской культуры, относящиеся к периоду мегалита, могильники Бегазы-Дандыбаевской культуры, а также объекты, включенные в серийную транснациональную номинацию «Шелковый путь» (городище Бозок).

Территория Акмолинской области составляет 146,2 тыс. км², или 5,4% территории республики. Область расположена на севере центральной части Республики Казахстана, граничит на западе – с Костанайской, на севере – с Северо-Казахстанской, на востоке – с Павлодарской и на юге с Карагандинской областями.

Административный центр – город Кокшетау, основанный в 1824 г. Население областного центра на 1 апреля 2012 г. – 145,8 тыс. человек. В составе области 2 города областного значения – Кокшетау и Степногорск, 8 городов районного подчинения (Акколь, Агбасар, Державинск, Ерейментау, Есиль, Макинск, Степняк, Щучинск), 17 сельских районов, 5 поселков и 660 сел и аулов.

Акмолинская область располагает всеми предпосылками для развития туризма: разнообразные ландшафты, богатое культурно-историческое наследие и радушное гостеприимство населения, наличие 3-х ГНПП, а также уникального Государственного Коргалжынского орнитологического заповедника, занесенного в Список природного наследия ЮНЕСКО, делает регион весьма привлекательным для многочисленных туристов. В связи с этим актуальным является вопрос организации и развития туризма и отдыха.

В рамках развития туристского кластера, в целях повышения конкурентоспособности сферы туризма на местных и зарубежных рынках в области ведется целенаправленная работа по улучшению качества туристских услуг, развитию въездного и внутреннего туризма, повышению производительности туристских фирм. Большая исследовательская работа по изучению туристского потенциала региона ведется областной ассоциацией индустрии туризма и отдыха.

В создании кластера подключены все туроператоры, турагенты, гостиницы, транспорт-

ные компании, образовательные учреждения, национальные парки, ремесленники Щучинского, Зерендинского, Сандыктауского, Ерейментауского, Аршалынского, Аккольского, Коргалжынского районов. Особое внимание уделяется развитию культурно-познавательного, экологического, оздоровительного, делового, образовательного, спортивного туризма.

К основным туристским продуктам, разработанным в рамках кластера «Астана», относятся:

- МІСЕ-туризм (деловые встречи, инсентив туры для сотрудников и клиентов, организация конференций, участие в выставках и форумах, организация корпоративных мероприятий);
- культурно-познавательный туризм и турне;
- отдых в горах и на озерах;
- кратковременный отдых (туры выходного дня).

Все представленные продукты получили реализацию на территории Акмолинской области.

Планирование проведения международной Специализированной выставки «ЕХРО-2017» привело к необходимости расширения инфраструктуры г. Астана, в результате чего мощный толчок к развитию получили малый и средний бизнес. В Астане создаются новые рабочие места, повышается качество сферы обслуживания населения и т.д.

В связи с поручением Главы государства по созданию в стране курортов мирового уровня и привлечению инвестиций в развитие индустрии отдыха, возросла актуальность развития Щучинско-Боровской курортной зоны. Утвержден Системный план развития Бурабайской курортной зоны до 2020 г., реализован План развития Щучинско-Боровской курортной зоны (далее ЩБКЗ) на 2012-2013 гг. с освоением 4,9 млрд тенге бюджетных средств. Постановлением Правительства РК от 12 мая 2014 г. №476 утвержден и реализуется План развития ЩБКЗ на 2014-2016 гг. (II этап), направленный на решение экологических проблем, развитие транспортно-логистической и телекоммуникационной инфраструктуры, обеспечение безопасности и развитие туристского потенциала ЩБКЗ. Все это придает актуальность развитию Щучинско-Боровской курортной зоны.

В Казахстане заполняемость гостиниц не превышает 50% и в случае, построения большого количества мест размещения и других

рекреационно-развлекательных заведений в г. Астана и ее окрестностях, может возникнуть проблема в последующей непригодности данных объектов, соответственно расходы человеческих и материальных ресурсов на проведение выставки в течение 90 дней будут являться экономически неэффективными. Во избежание возникновения подобных проблем необходимо производить прием гостей в Щучинско-Боровской курортной зоне, городах Кокшетау, Караганды, Павлодар.

Для обеспечения успешной реализации плана и развития кластера туризма в Акмолинской области и в целом по регионам входящим в состав, Министерство индустрии и новых технологий предложило использовать комплексный план.

В качестве наиболее вероятного центра туристского кластера в Казахстане часто рассматривается Щучинско-Бурабайская курортная зона, на территории которой имеется необходимое количество гостиничных комплексов. Созданные инфраструктурные ресурсы, в т.ч. средства связи, транспортные услуги, страхо-

вание и медицинское обеспечение поддерживают функционирование зоны в целом и обеспечивают прибытие и размещение на территории туристов.

В развитии Щучинско-Боровской курортной зоны существуют и отрицательные стороны, которые носят в основном экологический характер, что усугубляет по мере природной эксплуатации ресурсы зоны. На наш взгляд, концепция создания Щучинско-Боровской курортной зоны отдыха и развлечений должна быть основана на применении чистых, ресурсозобновляемых, энергосберегающих технологий, которые пропагандируют формат МСВ «EXPO-2017».

Компанией-оператором ТОО «Боровое Туризм Сити» в 2013 г. был запущен 1 этап проекта «Строительства туристско-развлекательного комплекса в границах Специальной экономической зоны «Бурабай» Акмолинской области», который включает в себя отель на 402 места, СПА центр и оздоровительный центр. Приблизительная площадь участка составляет 3 га [5].

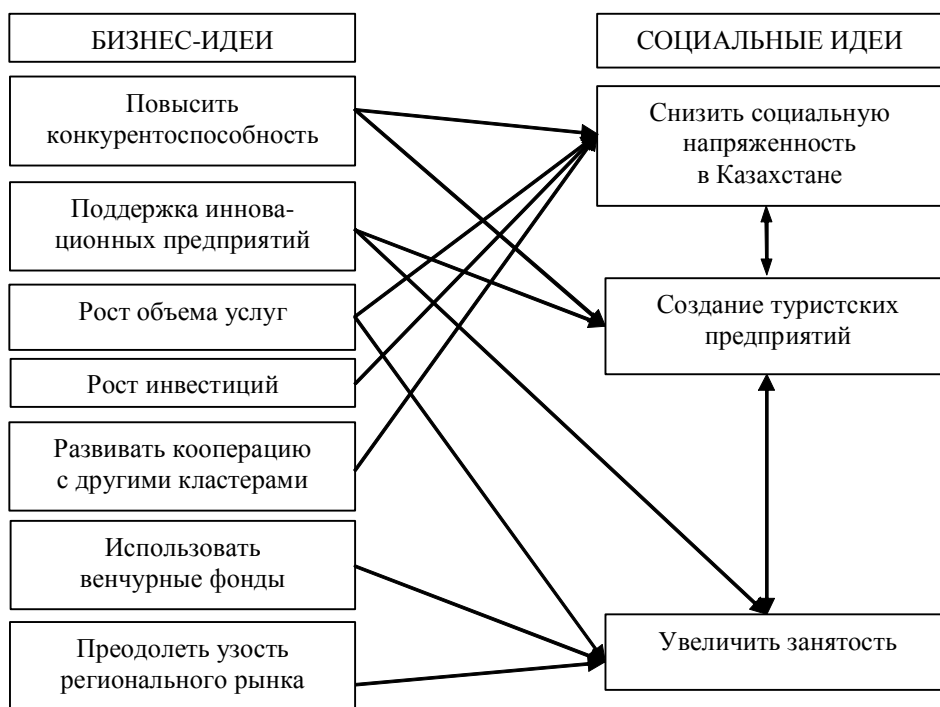

Рис. 2 – Взаимосвязь социальных и бизнес-идей Щучинско-Боровской курортной зоны

На начальной стадии формирования кластера участниками были определены стратегические цели и задачи. Цель туристского кластера Щучинской зоны – эффективное сочетание внутрикластерной кооперации и конкуренции, осуществляющей взаимодействие участников кластера для формирования ориентированной на результат цепочки распространения новых знаний, технологий и инноваций по следующим направлениям:

- оздоровительно-лечебный туризм;
- экологический и этнографический туризм;
- пляжный туризм;
- деловой и научный туризм.

Необходимо отметить тесную связь между социальными идеями создания кластера и бизнес-идеями. Социальные идеи, как правило, следуют из бизнес-идей и сопровождают их, схема их взаимосвязи представлена на рисунке 2.

Выбор направлений определяется рядом обстоятельств:

- наличием в Щучинской зоне соответствующих ресурсов для развития данных направлений;
- потенциальные участники кластера имеют огромный опыт в разработке данных направлений туризма.

Правительством сформирована зона застройки городов-спутников столицы РК г. Ас-

тана. Проект Боровое-Биосити попадает в северо-восточную зону. Технически такой город может выглядеть так. В северо-западной зоне уже имеются земли – это 80 км от Астаны на трассе Астана-Павлодар. Лесостепь, есть абсолютно чистая река, ж/д и автотрасса недалеко. Через этот район проходит трасса ЛЭП-500 с Экибастуза, район энергоизбыточный, перебоев с энергообеспечением не должно быть. В 60 км находится угольное месторождение – открытый карьер, поэтому проблем с топливом не намечается. Город на 50-60 тыс. человек. Жилая зона может расположиться на 500-600 га [5].

Будет построена промзона на 20-25 тыс. рабочих мест: 100 га теплиц, развито коневодство, птицеводство, рыбные пруды, производство строительных материалов (рядом песчаные карьеры). Главное – производство должно быть наукоемким и определять интеллект города, оно должно сопровождаться прикладной наукой.

Туристско-развлекательный центр «Borovoe Ski & Nature Resort» расположен на северном побережье озера Щучье, Бармашинского лесничества, Щучинского района, Акмолинской области.

Реализация проекта «Borovoe Ski & Nature Resort» запланирована на 12 лет до октября 2019 г. Реализация проекта разбита на 5 стадий, представленных в таблице 2 [6].

Таблица 2 – Стадии реализации проекта «Borovoe Ski & Nature Resort»*

Стадия	Период реализации	План реализации
1-я стадия	2007-2010	Создание Генплана на 980 га, разработка рабочего проекта и строительство. Первая стадия включает в себя 2 высококатегорийных отеля общей площадью 45000 м ² с общим кол-вом комнат 700. Два казино общей площадью 9000 м ² , оформленных в разных стилях. Жилые 4-5 этажные многоквартирные дома с общей площадью 10000 м ² . Развлекательный центр общей площадью 3000 м ² , торговый центр – 12000 м ² , SPA – 3000 м ² , 100 вилл с участками 8-10 соток, крытая и открытая парковка – 15000 м ² .
2-я стадия	2010- 2013	Разработка рабочего проекта и строительство 2-х отелей, казино, развлекательных центров, вилл и необходимой инфраструктуры
3-я стадия	2013-2015	Строительство отеля (Forest resort), казино, мест для проведения досуга, вилл, прокладка пешеходных маршрутов в лесу
4-я стадия	2015-2017	На 4-й стадии планируется построить гольф-клуб, клубное здание, виллы и необход. инфраструктуру. Размеры и характеристики гольф-поля и др. объектов 4-й стадии будут определены до марта 2015 г.
5-я стадия	2017-2019	На заключ. стадии реализации проекта «Borovoe Ski & Nature Resort» планируется строительство конноспортивной базы и ипподрома. Архитектурные решения и параметры ипподрома будут определены до марта 2017 г.

*Составлена автором

По результатам 2014 г., в общих чертах были реализованы первая и вторая стадии. В Боровом появился гостиничный комплекс мирового уровня. Отель является первым и единственным пятизвездным комплексом в Щучинско-Боровской курортной зоне (открыт в декабре 2012 г.). Отель принадлежит ТОО «Боровое Туризм Сити», оператор отеля – турецкая гостиничная компания Rixos. Дизайн отеля разработан известной немецкой компанией Peter Silling & Associates, которая специализируется на создании интерьеров для отелей высочайшего класса по всему миру. Здание отеля состоит из пяти этажей. Отель располагает двумя ресторанами, четырьмя конференц-залами и бальным залом, бассейном, SPA-зоной с горячей сауной, комнатой с влажным паром, турецкой баней и фитнес-центром. В отеле 200 номеров: 158 категории полулюкс, 37 люксов, 4 президентских люкса и 1 пентхаус. Rixos BoroBoro является отелем курортного типа (resort-отелем). Он находится в окружении сосновых и березовых лесов Национального парка. В летнее время гости отеля имеют возможность отдохнуть на благоустроенном песчаном пляже.

Кроме этого, активно развивается игорный бизнес, функционируют десятки казино. Развитая сеть кафе и ресторанов, придорожная инфраструктура отвечает европейским стандартам.

В 2014 г. на реализацию проектов по развитию Щучинско-Боровской курортной зоны выделено 3,9 млрд тенге. Большой популярностью пользуется развлекательный комплекс «Казахстанская Лапландия», созданная по инициативе Президента Казахстана, который в течение 3-х месяцев зимнего сезона принимает и обслуживает более 14 000 туристов. Состоялось открытие первого в Щучинско-Боровской курортной зоне вейк-парка круглогодичного функционирования в районе отеля «Rixos», который дополнил развлекательный комплекс Бурабая [7].

Доступность туристского ресурса, комфортность пребывания туриста в месте посещения обеспечивает развитая инфраструктура. Функционирование и развитие индустрии туризма и гостеприимства выступают в виде существенного элемента социально-экономической системы страны, требующей крупных инвестиций и приносящей немалые доходы государству и предпринимателям.

Развитие кластера в Щучинско-Бурабайской зоне является взаимовыгодным проектом как для науки, так и для государства и бизнеса. Поэтому реализация данного проекта поможет казахстанскому туризму выйти на новый уровень и увеличить показатели по внутреннему и въездному туризму.

Учитывая большую антропогенную нагрузку на ЩБКЗ, идет освоение других территорий, имеющих высокий туристско-рекреационный потенциал. К таким районам относятся Аккольский, Буландынский, Коргалжынский, Сандыктауский, Зерендинский, Ерейментауский районы, которые имеют все предпосылки для развития туристской деятельности. Важное значение в освоении территорий, как новых точек экономического роста в сфере туризма, имеют инвестиционные проекты по созданию этно-аулов, ремесленных мастерских, гостевых домов, объектов придорожного сервиса.

В этих целях в рамках подготовки к международной специализированной выставке ЭКСПО-2017 разработаны 5 проектов по созданию этно-аулов в Целиноградском, Аршатынском и Коргалжинском районах. В настоящее время идет работа по поиску инвесторов для реализации этих проектов.

Также требует обеспечения надлежащей инфраструктурой придорожного сервиса шестиполосная автомагистраль Астана-Бурабай. В этом плане акиматами Шортандинского, Аккольского, Буландынского, Бурабайского районов прорабатываются вопросы по оснащению автотрассы объектами придорожного сервиса, соответствующих международным стандартам (малые гостиницы, пункты быстрого питания, оборудованные санузлы с горячим и холодным водоснабжением и др.).

По программе Дорожная карта бизнеса-2020 одобрены и реализуются 23 инвестиционных проекта в сфере туризма, которые будут реализованы до 2016 г. По состоянию на 1 июля 2014 г. количество койко/мест в действующих гостиницах, домах отдыха и оздоровительных центрах пристоличных районах области (Аккольском, Буландынском, Шортандинском, Бурабайском) составляет 12423 койко/мест. Количество проектов по вводу и расширению гостиничных комплексов, домов отдыха и оздоровительных центров в Акмолинской области на

2014-2017 гг. составляет 40 проектов на 1539 койко/мест.

За 9 месяцев 2014 г. в области проведено 15 мероприятий, направленных на развитие внутреннего туризма, с участием представителей туристской сферы, в т.ч. 3 выставки, 3 семинар-совещания, 4 инфотура, 3 конкурса, 1 брифинг, 1 мастер-класс.

Перспективы развития туризма в Акмолинской области определяются мерами, направленными на реализацию новой Концепции развития туризма в Республике Казахстан до 2020 г., утвержденной постановлением Правительства РК 19 мая 2014 г. №508, Системным планом развития Бурабайской курортной зоны до 2020 г., предусматривающий развитие пяти основных туристских зон:

- озеро Чебачье как зона массового отдыха;
- озеро Щучье – зона отдыха класса люкс;
- озеро Катарколь – центр конного спорта и детского оздоровления;
- экоаул в пос. Сарыбулак;
- кемпинг на озере Жукей.

Огромный потенциал имеет также деятельность Государственных Национальных природных парков «Буйратау» и «Кокшетау».

На сегодняшний день туризм является по-

казателем развития цивилизации, методом познания окружающей действительности, способом повышения культурного уровня и восстановления здоровья населения. Поэтому именно при помощи туризма Казахстан имеет возможность войти в 30-ку наиболее конкурентоспособных стран мира. Необходимо заняться более полной реализацией кластерных инициатив в регионах, которая послужит толчком к высоким успехам республики на мировой арене. Для этого в программе «План нации – 100 конкретных шагов дальнейшего государственного строительства» говорится о привлечении стратегических, (якорных) инвесторов, имеющих успешный опыт создания туристских кластеров. Именно грамотные инвестиционные вложения помогут создать конкурентоспособные региональные кластеры.

Кластерный подход содействует улучшению инфраструктуры туризма, строительству новых транспортных коридоров, увеличению количества туристских и гостиничных предприятий, созданию новых рабочих мест. Кроме этого вступление Казахстана в ЕврАзЭС расширит границы кластера и приведет к экономическому подъему в туристском и гостиничном секторе Казахстана.

Литература

1. Послание Президента РК – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.2012.
2. Государственная программа индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 гг. – Астана, 2014. Режим доступа: <http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog3/>
3. Концепция развития туристской отрасли РК до 2020 г.» от 19.05.2014 г. №508. – Астана, 2014.
4. Казахстан-2050: наша сила. Регионы. Режим доступа: <http://strategy2050.kz/ru/news/17359>

Түйін

Ғылыми мақалада автор келесідей ұсыныс берген: «Астана» туристік кластерін жүзеге асыру аясында Ақмола облысында туристік секторды кластерлік дамыту және ұсыныс әзірлеу.

Summary

One of the goals set by the author of the article is to develop recommendations on the formation and development of the tourism sector cluster in Akmol region within the implementation of the tourism cluster «Astana».

УДК 336.225(574)

*Н.Ө. Тұрдалы, к.э.н., и.о. доцента
КазУЭФМТ*

НАЛОГОВОЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ МЕР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье рассматривается содержание налогового администрирования во взаимосвязи с экономической безопасностью государства. Содержание налогового администрирования призвано содействовать в решении проблем, связанных с предотвращением внешних и внутренних экономических угроз. Реформирование налогового администрирования, повышение эффективности налогового контроля, модернизация налоговых органов – условия процесса обеспечения экономической безопасности. Определены основные направления совершенствования налогового администрирования с целью повышения экономической безопасности РК.

***Ключевые слова:** налоговое администрирование, экономическая безопасность, налоговая система, налоговые органы, налоговый контроль.*

В условиях мирового экономического кризиса стратегия экономической безопасности Республики Казахстан является отправной точкой для разработки и построения новых подходов к повышению уровня безопасности в различных сферах экономики, адаптации существующих методов и инструментов регулирования, способных гарантировать выживание и нормальное функционирование рыночной экономики, несмотря на внешние и внутренние угрозы.

Экономическая безопасность РК представляет собой многофакторный комплекс денежно-кредитной и бюджетно-налоговой систем безопасности, которые обозначены гарантом стабильного развития экономики.

Важнейшей составляющей экономической безопасности является система налоговой безопасности, несоблюдение которой приводит к экономическим и социальным угрозам. Налоговая безопасность страны предполагает реализацию законодательно утвержденных норм и правил налогообложения, налогового планирования и прогнозирования, а также контроль за соблюдением налогового законодательства. Сущность налоговой безопасности можно определить как состояние системы налогообложения, обеспечивающее гарантированно-ста-

бильное пополнение государственного бюджета, с целью направленного социально-экономического развития (рис.1).

Понятие налоговой безопасности следует определять через категории «стабильности» и «устойчивости» системы налогообложения. Стабильность предполагает реформирование налоговой системы, направленное на обеспечение гарантированного максимума налоговых поступлений при соблюдении законных экономических, социальных и иных интересов и прав всех субъектов налоговых отношений. Устойчивость системы налогообложения, ее развитие и безопасность предусматривает создание надежных условий и гарантий успешного выполнения сбора налогов, сдерживание угроз, способных дестабилизировать налоговую систему, а также создание благоприятного климата при взаимодействии с налогоплательщиками [1]. Устойчивость системы налогообложения характеризует надежность составляющих ее элементов, внутренних и внешних связей, способных противостоять угрозам. Она позволяет оценить достаточность защищенности налоговой системы, а также является универсальным инструментом для анализа проблем налоговой безопасности на макроэкономическом уровне.

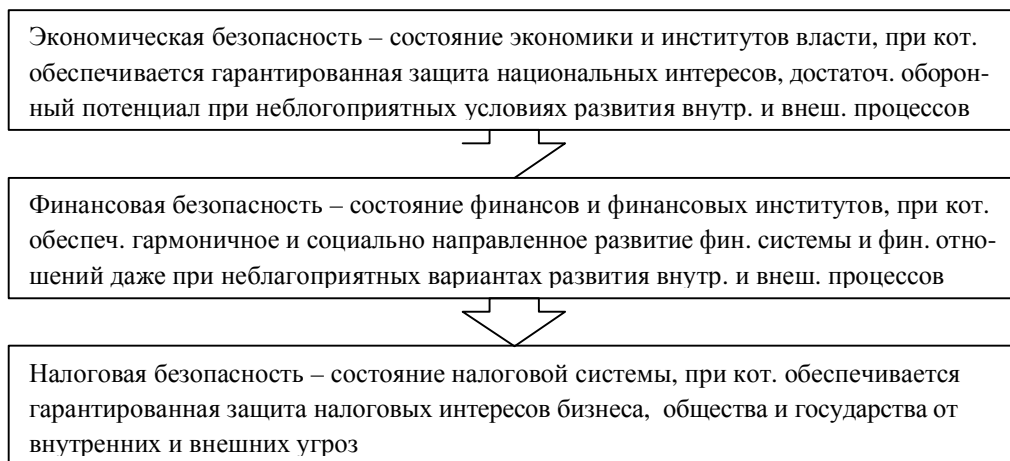

Рис. 1 – Упрощенная структура категории «экономическая безопасность»

Исходя из выше сказанного, очевидно, что налоговая среда требует формирования институтов, обеспечивающих рост бюджетных доходов и регулирование экономических процессов. При этом налоговая безопасность предполагает не только борьбу с уклонением от уплаты налогов и вывод экономики из тени, но и повышение качества налогового администрирования. Налоговое администрирование – важнейшая сфера научно-практических исследований и методических действий, являющихся частью общей теории и практики управления. Экономическая безопасность неразрывно связана с процессом налогового администрирования, т.е., чем выше уровень ее эффективности, тем ниже у государства угроз в связи с недополучением финансовых ресурсов. Следовательно, экономическую безопасность государства необходимо рассматривать и оценивать через призму качества налогового администрирования, которое в целом характеризует состояние налоговой системы. Недостатки налогового администрирования приводят к резкому снижению поступлений налогов в бюджет, увеличивают вероятность налоговых правонарушений, нарушают баланс межбюджетных отношений и в конечном итоге нагнетают социальную напряженность [2].

Совершенствование налогового администрирования предполагает необходимость научного анализа происходящих правовых преобразований и осмысления тех организационно-правовых механизмов, которые используются госу-

дарством для реализации своих интересов при осуществлении налоговых изъятий. Наиболее значимой в этом отношении является система налогового контроля. Контрольная деятельность государства ориентирована на создание совершенной системы налогообложения и достижение такого уровня налоговой дисциплины, при которой исключаются или сводятся к минимуму нарушения налогового законодательства. Поэтому налоговый контроль должен быть нацелен на предотвращение нарушений налогового законодательства, а также на постоянное выявление и изъятие в бюджетную систему недоимок по налогам, о чем свидетельствуют широкие полномочия, предоставленные налоговым органам по принудительному взысканию, применению способов обеспечения задолженности по налогам.

В настоящее время наибольшая опасность, с точки зрения обеспечения финансовых потребностей государства, заключается в расширении практики сокрытия доходов от налогообложения. Так, по оценкам экспертов, в бюджет не поступает 30-40% сумм налогов, подлежащих уплате. В таких условиях совершенно очевидна необходимость укрепления налоговой дисциплины путем осуществления действенного налогового контроля, призванного обеспечить своевременность и полноту уплаты в бюджет налоговых платежей. Учитывая, что налоговые поступления составляют ежегодно от 60 до 80% доходов бюджета, налоговая составляющая в значительной степени влияет на эко-

номическую и общую безопасность государства. Неэффективная система налогового администрирования и просчеты в государственном управлении несут в себе угрозы экономической безопасности и обуславливают тенденции нега-

тивного развития налоговой системы государства. Указанные обстоятельства приводят к подрыву доходной базы бюджета и резкому ослаблению его способности к финансовому обеспечению страны (табл.1).

Таблица 1 – Показатели администрирования налоговых платежей и контрольной деятельности налоговых органов Республики Казахстан*

№ п/п	Наименование показателей	2012 г.	2013 г.	2014 г.
1.	Поступления налогов и др. обязательных платежей в бюджет (млрд тенге)	4 095,8	4 778,4	5 115,8
	в том числе:			
	– в республиканский бюджет	2 976,0	3 510,0	3 666,1
	– в местные бюджеты	1 119,8	1 268,4	1 449,7
2.	Недоимка (млрд тенге)	64,5	80,3	99,1
3.	Количество проведенных проверок	246 946	214 759	70 967
4.	Доначисленная сумма налогов и др. обязательных платежей в бюджет и пени (млрд тенге)	297,1	332,8	349,5

*Составлена на основе данных Комитета государственных доходов Министерства финансов РК [3]

Данные таблицы 1 показывают, что администрируемые Комитетом государственных доходов Министерства финансов РК налоговые доходы возросли с 4 095,8 млрд тенге в 2012 г. до 5 115,8 млрд тенге в 2014 г., или на 124,9%. В 2014 г. формирование доходов государственного бюджета Республики Казахстан на 77,7% обеспечено за счет поступлений по четырем налогам: НДС – 23,4%, КПП – 22,9, налоги на международную торговлю и внешние операции – 20,6, ИПН – 10,8%.

Приведенные данные свидетельствует о ежегодном росте поступлений налогов в бюджеты всех уровней, что объясняется эффективностью налогового администрирования за счет введения системы управления рисками, главной целью которой является минимальный охват контролем добросовестных налогоплательщиков и, наоборот, усиление административного давления на тех, кто осуществляет свою деятельность в отраслях, относящихся к «теневому» бизнесу.

Помимо положительной тенденции налоговых поступлений, также увеличивается из года в год и недоимка. Основной удельный вес в структуре недоимки занимают КПП и НДС, что в совокупности составляют более 80%.

Недоимка по всем налоговым платежам ежегодно увеличивается, этому способствует ряд причин, одна из них – мировой финансовый кризис. Например, многие физические и юридические лица испытывают недостаток финансовых средств, следовательно, не могут оплачивать налоги и другие обязательные платежи. Немаловажной проблемой является также несовершенство норм законодательства по регулированию оборота наличных денежных средств между юридическими лицами, создающие благоприятные условия для лжепредпринимательства.

С точки зрения налогового контроля, количество проведенных проверок в 2014 г. уменьшилось более чем в 3 раза в сравнении с 2012 г. несмотря на увеличение количества налогоплательщиков, нарушающих действующее налоговое законодательство. Это связано с введением моратория на проверки субъектов малого и среднего бизнеса, проведенного в период со 2 апреля 2014 г. по 1 января 2015 г. в целях дальнейшего кардинального улучшения бизнес-среды. Введение моратория, а также применение аналогичных мер защиты прав предпринимательства со стороны государства, позволяют не только сократить и упорядочить количество

и качество проверок проверяющими органами, но и даст возможность стимулировать субъекты малого и среднего бизнеса к улучшению результатов своей деятельности.

Увеличиваются доначисленные суммы налоговых платежей и пени по результатам налоговых проверок, что свидетельствует о повышении эффективности контрольной работы налоговых органов РК.

Улучшение экономической ситуации и принятие дополнительных мер по администрированию налоговых поступлений способствуют устойчивому росту уровня собираемости налогов, представляющую собой главную проблему формирования доходов бюджета. При сохранении существующей налоговой политики можно предположить, что соотношение налоговых платежей в бюджетах различных уровней останется прежним в ближайшие годы.

Контрольная работа налоговых органов на современном этапе осуществляется на должном уровне, что подтверждается результатами проводимых налоговых проверок и ужесточением требований к налогоплательщикам с применением мер, предусмотренных законодательными актами Республики Казахстан. О высоком профессиональном уровне в плане администрирования и в частности проведения налогового контроля свидетельствуют высокие значения показателей: собираемости налогов и доначислений по результатам налоговых проверок.

Тем не менее налоговые органы сталкиваются в процессе своей деятельности с рядом проблем, осложняющих их работу. В частности, до сих пор не налажено эффективное сотрудничество с органами внешней среды по обмену информацией, большая часть налоговых отчетностей продолжает поступать на бумажных носителях, что увеличивает затраты времени на ввод и обработку полученной информации, тем самым сохраняется низкий уровень автоматизации процедуры налогового контроля.

Значительное место в работе территориальных налоговых органов занимает рассмотрение ходатайств налогоплательщиков по результатам проведенных документальных проверок. Как свидетельствует практика, большинство нарушений предстают не умышленным уклонением от налогообложения, а техническими ошибками, являющимися, как правило, след-

ствием неправильного толкования норм налогового законодательства.

Нельзя утверждать, что все возможности налоговых органов в плане организации и проведения налогового контроля используются в полном объеме, подтверждая необходимость использования передового опыта в области налогового администрирования с целью улучшения работы по планированию и организации налогового контроля. В связи с этим, важнейшим фактором повышения эффективности контрольной работы налоговых органов будет являться совершенствование действующих процедур контрольных проверок.

Исполнение бюджетов различных уровней в части собираемости налогов в течение последних лет показывает, что полномасштабное создание условий эффективной безопасности системы налогообложения не только важнейший фактор обеспечения безопасности государства в целом, но и одновременно ее своеобразный путеводитель. Эффективный налоговый контроль – необходимое условие функционирования налоговой системы. Кроме того, помимо острой практической потребности для финансовой стабильности государства, финансово-правовые аспекты налогового контроля продолжают вызывать значительный интерес в научном сообществе.

Осуществлением пролонгированных реформ в налоговой системе и мерами обеспечения экономической безопасности могут быть:

- пересмотр состава налогов, сборов и пошлин;
- упорядочение состава обязательных платежей, имеющих неналоговый характер, и придание им статуса налоговых платежей;
- замена ряда действующих налогов на принципиально новые, соответствующие современным условиям;
- усиление стимулирующего воздействия налогов на инновационное развитие экономики, привлечение инвестиций и выдачу долгосрочных кредитов на осуществление модернизации;
- отражение в едином нормативном акте действующих налоговых режимов (специальных, в особых экономических зонах);
- совершенствование налогового механизма с целью препятствия сокрытию налогов;
- создание эффективной системы контроля и мониторинга уплаты налогов.

Экономическая безопасность налоговой системы Республики Казахстан в новых условиях демонстрирует нестабильный характер. Вызовы и угрозы, как правило, носят комплексный характер, на одни и те же объекты в системе безопасности могут быть нацелены различные угрозы, которые способны создавать взаимоусиливающий эффект. В сложившихся условиях государство должно быть нацелено на активную правотворческую и правоприменительную деятельность по формированию грамотной налоговой политики. Выбор правильного направления обеспечения налоговой безопасности создаст условия для нормального функционирования отношений в налоговой сфере и будет способствовать нейтрализации существующих угроз.

Схема разрешения проблем обеспечения эффективного функционирования налогового администрирования как меры обеспечения экономической безопасности государства путем ликвидации существующих угроз видится в создании полномасштабной системы мониторинга, т.е. наблюдения за всеми процессами при формировании налоговой политики и исполнении государственного бюджета в части собираемости налогов с применением современных методик наблюдения и контроля.

Реформирование и дальнейшее совершенствование налогового администрирования, повышение эффективности работы налоговых органов является необходимыми и достаточными условиями процесса обеспечения экономической безопасности Республики Казахстан.

Литература

1. Кожакметова, М. К. Налоговая система в РК: Учеб. пособие. – Алматы: LEM, 2014. – 217 с.
2. Мишустин М.В. Повышение качества и эффективности налогового администрирования // Российский налоговый курьер. – 2010. – С. 13–14.
3. Официальный ресурс Комитета государственных доходов Министерства финансов РК // <http://kgd.gov.kz>

Түйін

Авторлар мақалада Қазақстан Республикасындағы салықтық әкімшілік етудің сұрақтары мен қазіргі жағдайлары туралы қарастырған. Мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралардың жүйесінде салықтық әкімшіліктің рөлі мен маңызды элементтері айқындалған. Сонымен бірге негізгі мәселелері және жетілдіру бағыттары нақтыланған.

Summary

The authors examined the current state of the tax administration in the Republic of Kazakhstan. The role and the key elements of the tax administration in the system of measures to ensure the economic security of the state. Identified the main issues and areas of improvement.

ӘОЖ 33(075.8)

Г.А. Раматуллаева, э.ғ.к., доцент
А.М. Уахитжанова, магистр, аға оқытушы
ҚазЭҚХСУ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ИСЛАМДЫҚ ҚАРЖЫНЫҢ ДАМУЫ

Осы мақалада исламдық қаржылық индустрияның даму мәселесі қарастырылады. Оның бүгінгі күні бүкіл әлемде қарқынды өсуімен байланысты өзекті болып отыр. Исламдық қаржыға көптеген елдердің

қызығушылығы әртүрлі себептерге байланысты, оның негізгілері Таяу Шығыс пен Оңтүстік Шығыс Азия мемлекеттері нарығынан өтімді ресурстарды тарту және жергілікті мұсылман қауым тарапынан шарифатқа сәйкес қаржылық өнімдерге белгілі сұраныс болып табылады. Қазақстан ТМД мемлекеттері арасынан бірінші болып заңнамалық деңгейде исламдық қаржыландыруды ендіру бойынша шараларды жүргізе бастады. Бұл исламдық қаржыландыру негізін жүйелік деңгейде ендіру және инвестиция тарту механизмін жөнге келтіру, оның ішінде мемлекеттің әлеуметтік экономикалық дамуы үшін маңызы зор инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыру үшін шартталады. Берілген мақалада исламдық қаржыландырудың негізгі принциптері мен құралдары, сонымен қатар мемлекетте исламдық қаржыландырудың негізгі инфрақұрылымын қалыптастыруға септігін тигізетін Қазақстанда өткізілетін іс-шаралар көрсетілген.

Негізгі ұғымдар: шарифат, исламдық қаржы, исламдық қаржыландырудың қағидалары.

Исламдық банктердің жаһандану шегінде бәсекеге қабілеттілігі арта түсуде, сарапшылардың пікірінше, олар активтерінде 250 млрд АҚШ доллары және өсу қарқыны жылына 10-15% бола тұра, соңғы үш онжылдықта жылдам қарқынмен ұлғайды. Исламдық қаржыландыру әдістерінің ерекшелігі мен маңызын ескере, жай қаржы институттары олармен қарыз беру саласында белсенді қарым-қатынас жасай бастады.

Әлемде ислам банктерінің саны әртүрлі мәліметтерге сүйенсек, 400-ге жетті. Бұл көрсеткішті дәлірек есептеуде еуропалық елдерде, Түркияда банктік заңнама дәстүрлі және ислам банктері арасында бөлінбейтіні қиындық тудырады. Сондықтан бұл мемлекеттерде банктік лицензияның түрі бірдей болғандықтан, статистика ресми түрде банктерді ислам банктері деп жіктей алмайды. Бұндай жағдайда стандартты банктік лицензиясы бар, бірақ өзін исламдық қаржылық мекеме ретінде таныған банктер әдетте шарифат талаптарына сай қаржылық қызмет көрсететінін ресми түрде дәлелдей алмайды.

Ислам банктерінің активтер сомасының 55% Парсы шығанағы, Малайзия және Түркия елдеріне келетінін атап өту қажет. Сауд Арабиясында ислам банктерінің активтерінің үлесі 2011 ж. соңына мемлекеттің жалпы банк активтерінің сомасының 50%-нан асты, Біріккен Араб Әмірліктері (БАӘ) және Малайзияда бұл сан 20% шамасын құрады. БАӘ-де либералды қаржылық нарығының мысалы өте көрнекі: Үкімет және реттеуші органдары ислам банктеріне преференциялар мен жеңілдіктер береді, керісінше, дәстүрлі «батыс» банктеріне мемлекетте өздерінің филиалдарын ашуға құқық беріп, банктік қызмет нарығында жоғары бәсекелестік ортасын ұстап тұруға тырысады.

Активтер өсімі көрсеткіштері бойынша БАӘ-де ислам банктері дамудың 20 жылы ішінде әлемнің ірі коммерциялық банктерімен бәсекеде ішкі нарықтың үлесін жаулап алуда үлкен нәтижеге жеткенін байқауға болады.

Қазақстан ТМД және Орталық Азия мемлекеттері арасында исламдық қаржыландырудың дамуы үшін заңнамалық негізді ендіру бойынша алдыңғы қатарда болып отыр. Бүгінгі күні Қазақстанда исламдық қаржылық ұйымдар жұмыс жасайды: AlHilalBank сияқты ислам банкі, исламдық инвестициялық қор, такафул-компания, шарифат принциптеріне сәйкес кеңес беру, қаржылық қызмет көрсететін кеңес беру және брокерлік компания, «Исламдық қаржыны дамыту Ассоциациясы» заңды тұлғалардың бірлестігі құрылған, мемлекеттің қаржы нарығының 7 субъектілерін біріктіреді және мемлекеттік органдар мен қоғам алдында олардың мүддесін қорғайды [1].

Өзінің қызметін 2010 ж. наурызында бастаған Қазақстандағы алғашқы ислам банкі – AlHilalBank Ислам банкі – AlHilal (Абу-Даби, Біріккен Араб Әмірліктері (БАӘ)) мемлекеттік банкінің еншілес құрылымы болып табылады. Оның стратегиялық мақсаты – халықаралық аренада ислам банктерінің беделін жоғарылату және гүлдену мен алдағы экономикалық өсуді қамтамасыз ететін Қазақстанмен жемісті ынтымақтастық орнату. Қазақстандағы ислам банкінің қызметі әлі корпоративті секторды қамтиды, оған банк қызметінің толық тізімі ұсынылған: қаржыландыру, несие беру, кеңес беру, кассалық қызмет көрсету. 2009 ж. ақпанында Қазақстан Республикасының Президентінің ықыласымен мемлекеттің заң шығарушы органы «Банктер және банктік қызмет туралы» ҚР Заңы «Ислам банктерінің құрылу ерек-

шеліктері және қызметі» бөлімімен толықтырылды. Бұл банктік заңнамадағы өзгеріс Қазақстанда ислам банкіні құруға жол ашты. 2010 ж. 17 наурызында Қазақ қаржы нарығының реттеушісі – Қаржылық қадағалау агенттігімен қазіргі Қазақстан тарихындағы Al Hilal Bank, Abu Dhabi, UAE банкінің 100% еншілес банкі болып табылатын «Al Hilal» Ислам Банкі» Акционерлік Қоғамына «ислам банкінің операцияларын жүргізуге» алғашқы лицензия берілді. Осы уақыттан бастап Қазақстанда коммерциялық банктердің екі моделі бар деп санауға болады:

1. Классикалық «батыс» стандарты бойынша жұмыс істейтін банктер.

2. Шарифат принциптерін ұстанып жұмыс істейтін банктер.

Исламдық банкингтің Қазақстанда пайда болу мақсаты қандай екеніне жауап беру үшін, қазақстандық банктік бизнестегі тәжірибе немесе ерекше қызмет ұсынатын сұранысқа ие қаржылық құрылымды құру барысында әлемдегі ислам банкингінің қазіргі жағдайын қарастыру қажет. Бүгінгі күні ислам қаржылық институттарының активтерінің үлесі әлемдік банк индустриясының активтерінің 1%-нан кем санды құрап отырса да, олар мамандардың айтуы бойынша әлемдік қаржылық банктік индустрияда едәуір орын алады.

Мемлекетте сәйкес заңнамалық және институционалдық негіздің бар болуы Қазақстанда исламдық қаржыландыру нарығының өсу перспективалары және оның халық үшін тиімділігін көрсетеді. Қазақстанда БАӘ «Аль-Хилаль» алғашқы ислам банкімен қатар, ислам дәстүрінің қағидаларына негізделген «Такафул» Өзара халал сақтандыру Қоғамы» алғашқы сақтандыру компаниясы сәтті жұмыс жасауда, жеке секторды дамыту бойынша Ислам корпорациясының қатысуымен мемлекетте ең алғаш қазақстандық «Иджара» ислам лизинг компаниясы ашылды, ол бүгінгі күні жалпы сомасы 4,5 млн долл. болатын отандық бизнестің 16 жобасын қаржыландырды. Қазіргі уақытта Бахрейн, Малайзия мен Катар банктері Қазақстан нарығына кіруге дайындық үстінде [2].

Қазақстанда біздің қаржы нарығының реттеушісі Ұлттық банкпен және заң шығарушы органдармен ислам банкингі бойынша заңнамалық инфрақұрылымды дамыту үшін бірша-

ма жұмыс жасалды. «Банктер және банк қызметі туралы» Заңға, «Бағалы қағаздар нарығы туралы» Заңға өзгерістер енгізілді, «Лизинг туралы» Заңға сәйкес өзгерістер енгізіліп жатыр. Бірақ салық салу саласында «Азаматтық кодекске» әлі де көптеген өзгерістер енгізу қажет, алғашқы қазақстандық ислам банктерінде исламдық қаржылық құралдарды қолданудың практикалық тәжірибесінің жиналуына байланысты банктік заңнамаға жаңа толықтырулар мен өзгерістер енгізуге қажеттілік туды.

Қазақстан Республикасында исламдық қаржыландыруды ендіру және дамытудың ең басты себебі – ол жалғыз қаржыландыру көзіне тәуелділікті төмендету қажеттілігі, яғни инвестициялық ағындарды диверсификациялау; екіншіден, индустриалды дамудың жоспарын жүзеге асыру үшін сыртқы ұзақ мерзімді инвестицияларды тарту; үшіншіден, исламдық қаржыландырудың жоқтығына байланысты пайдаланылмайтын халықтың қаржылық ресурстарын мемлекет экономикасында қолдану. Сондай-ақ Қазақстанда исламдық қаржыландыру қағидаларын ендіру Біріккен ислам жүйесіне (ОИС) мүше мемлекеттерімен экономикалық байланысты дамытуға көмектеседі. Қазақстан мұсылман мемлекеттерінен инвесторларды тартуда тек тікелей қаржыландыру жолымен ғана емес, сонымен қатар Қазақстандық қор биржасының ресми тізімінде бар компаниялардың акцияларына портфельді инвестицияларды жүзеге асыра алады. Қазақстан қор биржасында скрининг жолымен эмитенттердің қызметтері шарифат қағидаларына сәйкес компаниялардың жеке тізімі белгіленеді. Бұдан басқа мұсылман елдеріне инвестициялар ағыны Қазақстан экономикасына қысқа мерзімді перспективада өтімділіктің жетіспеушілігін толтыруға көмектеседі, ұзақ мерзімді перспективада экономиканың дамуына оң септігін тигізеді. Осылайша, дағдарыс қаржыландыру көздерін және экономиканы әртараптандыру қажеттілігін көрсетті. Осыған байланысты, Қазақстан исламдық қаржыландыруды баламалардың бірі ретінде қарастырады.

Қазіргі таңда араб елдерінің инвестициялық саясаты аймағында негізінен серпінді дамушы елдер орналасқанын атап өткен жөн, оның ішінде Қазақстан да лайықты орын алған. Бұл тарапта капиталды салудың өзекті бағыттары

инфрақұрылымды, энергетиканы және ауыл шаруашылығын дамыту бойынша жобалар болып табылады. 1994 ж. Малайзияда алғашқы ислам банкаралық ақша нарығын ашқан бай араб әлемі ондаған жылдар бойы мұнай сатумен жинаған өзінің қаржылық ресурстарын тиімді қолдана бастады. Бүгін бұл жүйе әлемнің 55 мемлекетінде жұмыс жасайды. Қазақстанда исламдық қаржыландыру 2008-2009 жж. әлемдік қаржылық дағдарыс кезінде, жаңа қаржылық құралдарды іздеу барысында қаржы нарығының қызығушылығын тудырды.

Қазақстан Республикасы Ислам қаржылық қызмет бойынша кеңестің мүшесі болды, ал 2015 ж. Алматыда бұл органның мүше елдерінің саммиті өтеді, бұл Қазақстанға ислам қаржылық институттары үшін бірегей стандартты құрауда тиімді көмек алуға мүмкіндік беретіні анық. Ағымдағы жылы ислам қаржылық институттары үшін есеп және аудит бойынша ұйымның стандарты негізінде бухгалтерлік есеп бойынша заңнамалық негіз жасалынған болатын. Республикада Исламдық қаржыны дамыту бойынша ассоциацияның құрылуы бұл процесте маңызды белгі болып табылады, оның қызметі қазақстандық және халықаралық ұйымдармен белсенді қызмет ету арқасында Қазақстанда ислам қаржы нарығын жүйелі және жан-жақты дамытуға септігін тигізуге бағытталған.

Қазақстандық бизнестің ислам құралдарының жұмыс істеу механизмін білуі ірі жобаларды жүзеге асыруда ислам банкингін белсенді тартуға септігін тигізеді. Мысалы, сукук сияқты құрал ислам жүйесінде үлкен ақша ағынын құюды қажет ететін қандай да бір ірі жобаларды қаржыландырумен байланысты істе қолданылады. Сонымен қоса, бұл діни акция емес, қазіргі дағдарыс жағдайында бас тартуға болмайтын ұсыныс болатын балама қаржыландыру жүйесі екенін түсіну қажет.

«Жол картасы» шегінде әлемдік жетекші ислам ұйымдарымен қызмет ету белгіленетін болады. Әсіресе, Халықаралық ислам қаржылық нарығы (International Islamic Financial Market), Ислам қаржылық институттарындағы бухгалтерлік есеп және аудит бойынша ұйым (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions), Халықаралық ислам рейтингтік агенттігі (International Islamic Rating

Agency), Ислам қаржылық қызмет ұсыну бойынша Кеңес (Islamic Financial Services Board) және басқалар. Құрастырушы қызығушылықтан және ұйымдастырушылық мәселелерді шешуде көмек беруден басқа, бұл институттардың қолдауымен исламдық қаржыландырудың толық бағыттары дамитын болады. Осындай маңызды бағыттардың бірі – Қазақстанда ислам микрокредит ұйымдарының ашылуы мен қызмет жасауы үшін жағдай жасау қажет, сонымен қатар лизинг және ипотека секторын дамыту қажеттілігі артуда.

«Жол картасын» іске асыру ислам қаржылық қызмет индустриясының мемлекеттегі тұрақты дамуы үшін жағдай жасауына, эмитент, инвестор және нарықтың кәсіби қатысушыларының тобын құруға көмектеседі. Бұл құжат 2020 ж. Алматының жетекші аймақтық қаржылық орталықтарының бірі болуына және жалпы халықаралық деңгейде ислам қаржылық орталығы ретінде Қазақстанның мәртебесін күшейтуге септігін тигізеді.

Сондай-ақ исламдық қаржыландыру жүйесінің даму қарқынына байланысты бұл саладағы заңнаманы әрі қарай жетілдіруді жалғастыру керек, әсіресе салық салу мен банк қызметіндегі заңнамаға да өзгеріс енгізу қажет. Қазіргі уақытта мемлекеттің заңнамасы тек маманданған ислам банктеріне ғана ислам банкингі қызметін ұсынуға мүмкіндік береді. Ислам бағалы қағазы (сукук) эмитенттері ислам банкімен, «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ ұлттық холдингімен, «ҚазАгро» ұлттық холдингімен және олардың 100% еншілес ұйымдарымен құрылған ислам маманданған қаржылық компаниялары болып табылады. Парламент Мәжілісі исламдық қаржыландыруды ұйымдастыру мәселелері бойынша заңнамаға өзгерістерді құптады, ол эмитенттер тізімін кеңейтуге және ТМД мен Орталық Азия территориясында Қазақстанмен алғашқы тәуелсіз сукук шығару үшін қажетті нормативтік-құқықтық негізді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда исламдық қаржыландырудың дамуы инвесторларға инвестициялаудың балама құралдарын ұсынады және мемлекет экономикасының қаржылық тұрақтылығын қолдаудың қосымша көздерін құруға мүмкіндік береді. Қазір исламдық қаржыландыру секторы – әлемдегі ең қарқынды өсуші. Оның әлемдік

активтері 1 трлн долл. бағаланады, сондай-ақ соңғы жылдардағы өсу қарқыны жоғары, жылына 15-20% құрайды.

Қазақстан үшін исламдық қаржыландырудың негізгі артықшылықтары ішінде келесілерді атап өтуге болады: баламалы қаржыландыру көздерін тарту мүмкіндігінің болуы; Таяу Шығыс елдерінде өтімді капиталды жинақтау мүмкіндігінің болуы; Ислам қаржылық ұйымдарының өтімділік дағдарысына қарсы тұра алуы; келісімдердің сенімділік, адалдылық, әділділік, транспаренттілік қағидаларына негізделуі; табысты бөлу және тәуекелді жобаларда барлық тараптарының бірлесіп келісімге келе алуы; алыпсатарлықтың болмауы.

Алайда, қазіргі қалпында исламдық қаржы жас сала болып табылады. Алғашқы ислам банктері лицензияны 30 жыл бұрын ғана алды.

Сондай-ақ трансшекаралық операцияларды жүргізудегі кедергілер бар, әртүрлі мемлекеттерде қаржыландыру құрылымы мен құжаттарда мәнді ерекшеліктері кездеседі. Сонымен қатар шарифат бойынша қаржыландыру үшін нормативтік негізді құруда соңғы жылдары қол жеткізілген едәуір прогреске қарамастан, әлі де кемшіліктер бар, бұл бағытта реттеушілер дәстүрлі қаржылық жүйелермен жұмыс жасағанды қалайды.

Қазақстандық қаржы нарығы үшін ислам банкингі мен ислам қаржысын дамыту пайдалы болып келеді, яғни бұл біздің банктік қызметті тұтынушыларымыз үшін алуантүрлі баламалы

қызмет көрсетуші және қаржыландырушы банкті таңдауға мүмкіндік береді; қаржылық институттар арасында ашық бәсекелестікті өзгертеді, яғни клиенттер үшін қызметке бағаның төмендеуі мен сапаның өсуіне байланысты қосымша пайда алып келеді; исламдық қаржы бойынша дамыған заңнамалық инфрақұрылым нарыққа Таяу Шығыстан ірі әрі ұзақ мерзімді инвестициялар тартады.

Осының барлығы бүкіл ТМД елдерінің исламдық қаржы құралдарын енгізу жағдайын сапалы жақсартуына алып келеді, біртіндеп үйлестіреді және олардың ағымдағы операциялық модельдерін осы нарық қызметтерінің жалпы аймақтық және ғаламдық қалыптамасына енгізеді, іскерлік жағдайды басқарушылық этикалық қағидалар арқылы жақсартады және ислам қаржысының әлемдік экономикадағы объективті және жағымды шынайлығына деген қандайда бір мистификацияға, жорамалдарға, теріс ұғымдар және сенімсіздікке жол қалдырмайды [3].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, келесі жағдайларға ерекше көңіл аудару керек, яғни отандық қаржы жүйесінде исламдық қаржы сегментін қалыптастыру үшін шын пиғыл, мәселені айқын түсіну, әлемдік тәжірибені баламалы зерттеу, нарық субъектілері мен олардың қызметін тұтынушылар арасында өзара келісім мен сенім, мемлекеттік және жеке корпоративтік сектор мен үкімет біріге отырып күш салысу қажет.

Әдебиеттер

1. Смагулов А. Исламское финансирование: мировой опыт. Интернет ресурс: www.nbib.library.kz
2. Основы этнических (исламских) финансов: Учеб. пособие / Под ред. Е.А. Байдаулет. – Павлодар: Типография Сытина, 2014. – 326 с.
3. Идигов Ю.Ю., Рагимов А.О. Бизнес в законе // Экономико-юридический журнал. – 2011. – №1.

Резюме

В данной статье рассматривается механизм исламского финансирования.

Summary

In this article considered the mechanism of Islamic finance.

УДК 336.711(574)

*А.Т. Джумабекова, к.э.н., и.о. доцента
КазУЭФМТ*

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РК В УСЛОВИЯХ ВХОЖДЕНИЯ В ЕАЭС

В статье рассмотрены перспективы развития банковского сектора Республики Казахстан в условиях вхождения в ЕАЭС. Проанализированы особенности современного состояния казахстанской банковской системы и основные направления реорганизации, проводимой Национальным Банком РК. Выявлена и обоснована необходимость создания единого финансового рынка в рамках ЕАЭС.

Ключевые слова: *единое экономическое пространство, банковский сектор, финансовый рынок, международные стандарты, интеграция, потребительские кредиты.*

Мировая практика накопила значительный багаж инструментов, методов построения интеграционных объединений. При этом большое значение для стран СНГ имеет изучение как теоретических вопросов развития этапов интеграции, факторов, влияющих на данный процесс, так и анализ практики формирования интеграционных связей в СНГ.

Для Республики Казахстан данная проблематика имеет особое значение, поскольку участие в международной экономической интеграции является условием создания экономической основы суверенитета страны, обеспечения высокого экономического роста, вхождения его в мировое сообщество в качестве полноправного члена. Казахстан выступает одним из первых лидеров и активным последовательным организатором интеграционных процессов. Развитие интеграционных процессов будет способствовать разрешению экономических, политических, социальных проблем, улучшению политического климата каждой из этих стран, укреплению дружбы народов их населяющих и имеющих много общего в истории.

В этом плане показательным является высказывание Президента РК Н.А. Назарбаева: «Нам нужно учитывать опыт других интеграционных объединений, и в первую очередь – опыт банковской системы Евросоюза» [1].

Интеграционные процессы в современном банковском секторе РК характеризуются внедрением в деятельность банков программ институционального развития, систем модернизации и автоматизации, международных банковских

стандартов, реализация которых способствует формированию общенациональной клиринговой системы, получению права кредитования за счет кредитов Всемирного банка и других международных кредитных линий.

Беларусь, Казахстан и Россия объединились в Таможенный союз, который освободил торговлю между тремя странами от пошлин, и создали Единое экономическое пространство (по сути – единый рынок трех стран). Экономике данных стран стремятся к интеграции, которая является полноценным экономическим союзом с присущими ей атрибутами: снятием внутренних барьеров на пути движения товаров, услуг, капиталов и рабочей силы, проведением согласованной или единой политики в ключевых сферах, созданием системы наднационального регулирования. Работа по дальнейшему углублению интеграции в Союзе укрепит экономики стран, обеспечит их гармоничное развитие, позволит повысить уровень экономического взаимодействия ее участников, а также послужит дополнительным импульсом для роста национальных экономик и повышения их инвестиционной привлекательности.

В целом среди стран ЕАЭС основное преимущество имеют кредитные институты России и Казахстана. Казахская банковская система, как наиболее развитая на постсоветском пространстве, испытала на себе негативные последствия мирового финансового кризиса. Благодаря своевременным реформам и развитой системе регулирования и надзора, банки Казахстана сумели противостоять возникшим вы-

зовам и в последние годы успешно восстанавливают потерянные позиции. Банки России также показывают положительную динамику развития внутри страны и за ее пределами. На сегодняшний день российские банки выступают основой иностранного банковского сектора в Беларуси и Казахстане. Можно предположить, что сотрудничество и доля рынка в банковском секторе трех стран, ведомые логикой взаимной торговли и экономической эффективности, будут медленно расти. Это обусловлено тем, что процесс открытия дочерних банков и представительства между Россией, Казахстаном и Беларусью продолжается.

Казахстанский банковский рынок находится в стадии серьезной трансформации: меняется структура, расстановка сил, производится слияние двух крупных банков АО «Казкоммерцбанк» и АО «БТА Банка», проведена консолидация АО «Альянс Банка», АО «Темір-банка» и АО «ForteBank» – данные мероприятия необходимы для перехода на международные стандарты, а также для увеличения, укрупнения собственного капитала банков.

В целях реорганизации банковской системы Национальным Банком РК установлены для банков второго уровня лимиты по размеру обязательств, связанных с осуществлением банковских операций. Если на сегодняшний день размер собственного капитала составляет 10 млрд тенге, то к 1 января 2019 г. он увеличится в 10 раз, до 100 млрд тенге, такое предложение будет внесено с целью развития финансового сектора. Следует отметить то, что собственный капитал большинства банков Республики Казахстан не достигает и 10 млрд тенге.

По мнению аналитиков банковского сектора, к 2020 г. в Казахстане останется 15-20 крупных банков второго уровня. Мелкие банки будут вынуждены объединяться, либо потребуют более серьезных вливаний. В настоящее время в Казахстане функционируют 38 банков второго уровня. Четыре из них – дочерние банки России, а совокупная доля активов во всем секторе страны занимает свыше 10%. Цель у банков второго уровня, в конечном счете, одна – повысить свои конкурентные преимущества.

Национальным Банком РК в 2014 г. была принята «Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан», в которой обозна-

чены пути развития казахстанских банков и после 2020 г., а также «Концепция денежно-кредитной политики до 2020 года», где определены концептуальные подходы и принципы дальнейшего внедрения инфляционного таргетирования. Планируется создание Комитета по денежному рынку для принятия оперативных решений в рамках стратегии, уставленной комитетом по денежно-кредитной политике. В его компетенцию будут входить такие вопросы как оценка состояния ликвидности банковского сектора; анализ сложившейся ситуации на внутреннем и внешнем финансовых рынках; определение объемов операций на денежном и валютном рынках; определение и утверждение перечня инструментов денежно-кредитной политики, а также перечень залоговых активов по указанным инструментам. Вводится ограничение потребительского кредитования и лимиты по кредитной нагрузке для населения, повышение требований по собственному капиталу банков второго уровня **до 100 млрд тенге.**

Лицензии банков России, Белоруссии, Казахстана и Армении могут стать международными в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС), договор о ратификации которого подписан главами данных государств.

Для современного состояния банковского рынка РК характерно следующее:

1) приоритеты кредитования банками отражают диспропорции в структуре экономического роста, базирующегося на потребительском спросе, а не на инвестициях;

2) ограниченный набор услуг, оказываемых крупным предприятиям, и неспособность банков аккумулировать самостоятельно существенный объем ресурсов, необходимых для финансирования масштабных инвестиционных проектов, определяют зависимость финансирования приоритетных направлений развития экономики, в т.ч. малого и среднего предпринимательства, во многом от ресурсов, выделяемых государством;

3) высокий объем неработающих займов снижает возможности банковского сектора гибко реагировать на изменения макроэкономической среды, ситуации на отдельных рынках;

4) несоответствие структуры активов и пассивов банковской системы по видам валют, поскольку кредиторы банков увеличивают пред-

почтения к иностранной валюте, а заемщики – к национальной валюте;

5) высокие процентные ставки по банковским кредитам.

В результате, несмотря на высокий уровень спроса на кредитные ресурсы со стороны корпоративного сектора, банки все больше концентрируются на предоставлении краткосрочных высокодоходных, но одновременно высокорискованных потребительских кредитов. За последние три года доля потребительских займов выросла почти в 2 раза, что вызывает определенную обеспокоенность, поскольку в перспективе может увеличивать кредитные риски населения. Невысокий текущий уровень долговой нагрузки населения (отношение совокупного долга домашних хозяйств к ВВП составляет 11%) сохраняет определенный запас для дальнейшего наращивания банковского бизнеса в данном направлении. Однако агрессивный рост необеспеченных потребительских займов уже требует принятия мер по его ограничению.

В этих условиях одним из вопросов дальнейшего развития банковского сектора является решение существующих проблем высокого уровня неработающих займов и дефицита долгосрочных источников фондирования, которые оказывают дестимулирующее воздействие на кредитную активность банков.

По предварительным данным, по состоянию на 01.01.2015 г. уровень неработающих займов (займов с просрочкой платежа по основному долгу и/или начисленному вознаграждению свыше 90 дней) составил 26,3% (3 780,7 млрд тенге), снизившись с 31,2% на начало 2014 г. В абсолютном выражении неработающие займы за 11 месяцев 2014 г. снизились на 9,1%, или 377,6 млрд тенге. Снижение было обеспечено преимущественно за счет:

- проведения банками второго уровня активной политики в отношении неработающих займов, особенно крупными банками, имеющими значительный объем «старых неработающих займов»;

- прироста ссудного портфеля, преимущественно за счет кредитования субъектов малого и среднего бизнеса и физических лиц.

При этом институты развития, обеспечивая предоставление долгосрочного финансирования экономике, не должны создавать конкуренцию

частным инвестициям, в т.ч. банковскому кредитованию.

Повышение устойчивости банковской системы планируется обеспечить за счет формирования системы эффективного поглощения шоков посредством внедрения международных стандартов Базель II и III. Реализация данной задачи будет осуществлена посредством поэтапного внедрения рекомендаций Базельского комитета по банковскому надзору в части достаточности капитала, показателей ликвидности и финансового левереджа, а также управления рисками. При этом внедрение международных стандартов регулирования банковской деятельности будет осуществляться сквозь призму национальных интересов и особенностей, а также в соответствии со следующими принципами:

- обеспечения адекватности достаточности капитала банковской системы и каждого банка уровню риска;

- оптимального распределения во времени нагрузки по созданию дополнительного капитала до требуемого уровня с учетом возможностей банков выполнять новые требования;

- установления целевых минимальных нормативов по достаточности капитала на уровнях, обеспечивающих конкурентоспособность банков Республики Казахстан относительно других систем и регуляторных режимов.

Более того, будет разработан инструментарий внутренней поддержки в случаях возникновения проблем за счет средств кредиторов (bail-in tool), а также его обязательного применения. Принимаемые меры предполагают предоставление банкам периода времени, необходимого для адаптации к новым требованиям. Национальным Банком РК предполагается внедрение в надзорный процесс практики совместной оценки готовности каждого банка новым требованиям и, при необходимости, подготовки соответствующих планов перехода, мониторинга их выполнения. Такая практика позволит превентивно оказывать влияние на банки, а не оценивать постфактум степень достижения требований, которые могут потребовать принятия жестких мер и, возможно, санкций.

Реализация указанных мероприятий потребует дальнейшего совершенствования банковского законодательства предположительно в 2017-2018 гг. При этом будет рассмотрен воп-

рос совершенствования банковского законодательства в части, предусматривающей определение процедурных оснований и критериев проведения мер по оздоровлению/урегулированию банков.

Следует отметить, что проблемы развития банковских систем индустриальных стран (Казахстан, Россия, Белоруссия) примерно одинаковые: низкая инвестиционная активность, невысокий уровень финансирования реального сектора экономики, агрессивная экспансия на рынках банковских услуг, различия в развитии, отсутствие надзорных регуляторов в едином экономическом пространстве требует изучения и поиска решений дальнейших форм, методов и эффективных инструментов взаимодействия банковских систем на интегрированном финансовом рынке ЕАЭС.

В этих условиях очевидной становится необходимость совершенствования существующих институтов и инструментов, формирования новых механизмов в целях дальнейшего укрепления и последующего развития стратегии интеграционного взаимодействия субъектов банковского сектора, определения места регуляторов в процессе функционирования отдельных национальных и единого финансового рынка в рамках ЕАЭС. Разработка новых инструментов и институтов позволит реализовать стратегические интересы стран-участниц интеграционного объединения на принципах взаимного сотрудничества и соблюдения интересов сообщества в противостоянии политическим и финансовым кризисам.

Среди первоочередных проблем необходимо выделить следующие:

1. Правильное позиционирование стран-участниц ЕАЭС, адекватный выбор совокупности новых имиджевых подходов, способствующих выявлению финансовых преимуществ и возможностей для субъектов финансовой интеграции.

2. Обеспечение согласованности различных интересов банковских секторов стран-участниц ЕАЭС.

3. Достижение согласованности работы участвующих в этом процессе банковских посредников.

4. Создание единой системы финансово-кредитных институтов (наднациональных орга-

нов регулирования и контроля) и механизмов, ориентирующих процесс финансовой интеграции на достижение поставленных целей и задач.

Разработка механизма интеграции банковских систем даст возможность сформировать научный концептуальный подход к проблеме совместного функционирования банков второго уровня и их взаимодействия с учетом национальных особенностей. Следует определить факторы безболезненного сближения, обосновать новые функции банков и дать практические рекомендации, направленные на совершенствование банковского сектора в соответствии с потребностями современного развития экономик стран ЕАЭС.

Выявление возможных недостатков позволит избежать негативных последствий для стран-участниц, особенно Казахстана и Беларуси, по отношению к которым отдельные авторы предсказывают угрозы экономической зависимости и подавления со стороны России.

Несмотря на актуальность, явление евразийской финансовой интеграции до сих пор мало изучено. Даже само обсуждение ее основных понятий часто сталкивается с трудностями. Мобилизация мощного потенциала стран ЕАЭС в сфере банковских рынков, особенности взаимодействия, развитие финансовой инфраструктуры, повышение финансовой грамотности и развитие финансовых технологий могла бы способствовать устойчивому экономическому росту и повышению уровня жизни людей, проживающих в странах-участницах ЕАЭС.

Интеграция банков в рамках ЕАЭС будет способствовать последовательному продвижению экономических, политических и социальных взаимодействий не только между странами СНГ, но и другими интеграционными группировками. В этом контексте результаты проекта могут быть направлены на решение социально-экономических и политических задач евразийской финансовой интеграции.

Для успешного взаимного сотрудничества Казахстана, России и Беларуси достаточно востребованной остается база в виде взаимодействующих производств и общих технологий, структурного развития, повышающая конкурентоспособность национальных хозяйств, а также традиционные культурные и общественные связи. С точки зрения социальных позиций

выгода от финансовой интеграции в рамках ЕАЭС распространяется непосредственно на потребителей банковских услуг (диверсификация предложения, увеличение доступности продуктов).

Совершенно очевидна стратегическая значимость формирования и функционирования единого финансового рынка в рамках ЕАЭС,

способного отстаивать свои экономические интересы на глобальном уровне, реально обеспечивать свободу перемещения всех экономических факторов, свободу рыночного ценообразования и снижение влияния государства на него, а также создавать механизмы симметричного распространения системных рисков внутри ЕАЭС.

Литература

1. Евразийскому Союзу нужно учитывать опыт ЕС // Интернет-ресурс//<http://www.nur.kz315579.html/>
2. Текущее состояние банковского сектора за 2014 г. // Интернет-ресурс//<http://www.nationalbank.kz/>

Түйін

Мақалада банк секторының ЕАБ кіру мәселелері мен болашақ дамуы қарастырылған. Автормен қазіргі ҚР банк жүйесіне талдау жасалған және мүмкіндіктері анықталған, Ұлттық банк өткізіп жатқан қайта ұйымдастыру негіздері көрсетілген. ЕурАзЭҚ-тың аясында бірыңғай қаржылық нарықты құру қажеттілігі қарастырылған.

Summary

The article considers the problems and prospects of development of the banking sector of the Republic of Kazakhstan in the conditions of joining the EAEC. The author made an analysis, identified features of the current condition of the Kazakh banking system and showed the main directions of the reorganization carried out by the National Bank of the Republic of Kazakhstan. The necessity of creating a unified financial market in the research.

УДК 330.322

Т.Ж. Демесинов, к.э.н., доцент

КазУЭФМТ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И СУЩНОСТЬ ФОНДОВОГО РЫНКА

В данной научной статье рассмотрены современные взгляды к теоретическим понятиям фондового рынка с учетом сложившихся реалий современной экономики и финансового рынка. Детально разбирается механизм привлечения денежных средств на основе эмиссионных, инвестиционных и посреднических операций с помощью современных инструментов фондового рынка.

Ключевые слова: фондовый рынок, эмитенты, инвесторы и посредники, инвестиционный процесс, инструмент управления рыночной экономикой, брокерская, депозитарная, регистраторская, трастовая, клиринговая деятельность, механизм свободного перераспределения денежных накоплений.

Фондовый рынок, как наиболее активная часть современного финансового рынка, оказывает значительное влияние на общее экономическое развитие страны, позволяет реализовать

разнообразные интересы эмитентов, инвесторов и посредников, являясь одним из основных инфраструктурных элементов инвестирования экономики. Наличие такого эффективного механизма перелива капитала, как фондовый рынок, повышает эффективность привлечения инвестиций, увеличивая тем самым инвестиционные возможности отечественной экономики.

Фондовый рынок является самым динамичным сектором экономики, расширяющим и облегчающим доступ всем субъектам к получению необходимых им денежных средств. Основное назначение фондового рынка определяется следующими обстоятельствами: ролью, которую он играет в инвестиционном процессе; задачами, которые решает, являясь эффективным инструментом управления рыночной экономикой.

Влияние фондового рынка на развитие национальной экономики неоднозначно:

– с одной стороны, он способствует привлечению инвестиций в наиболее динамично развивающиеся и перспективные отрасли,

– с другой стороны – требует больших расходов на свое содержание и развитие.

Так как существуют различные виды рынков для привлечения инвестиций фондовому рынку приходится выдерживать жесткую конкуренцию, на которую влияют ряд факторов, среди которых следует выделить: уровень доходности рынка, уровень риска, уровень налогообложения. Фондовый рынок отличается от других видов рынка спецификой своего товара, в качестве которого выступают ценные бумаги, которые в свою очередь определяют состав участников данного рынка, его местонахождение, порядок функционирования, правила регулирования и т.д. Ценная бумага обозначена особым товаром, одновременно выступая титулом собственности и долговым обязательством, правом на получение дохода и обязательством выплачивать доход.

Фондовый рынок является самым эффективным способом привлечения финансовых средств, т.к. ценные бумаги, как материализованная форма связи субъектов рыночных отношений, опирающихся на экономико-правовой механизм, играют огромную роль в платежном обороте любой страны, поскольку через них осуществляется инвестиционный процесс [1. С. 112].

На фондовом рынке, являющимся сегментом как денежного рынка, так и рынка капиталов, образующих в совокупности финансовый рынок, функционируют эмитенты и инвесторы, представляющие интересы различных секторов экономики, на которых взаимодействуют резиденты и нерезиденты [2. С. 127]. Фондовый рынок создает возможности для объединения заемщиков и инвесторов в результате чего формируется система, через которую одни могут заимствовать необходимые им средства из большого разнообразия источников, другие получают большой круг необходимых им товаров, в которые они могут вкладывать средства. Фондовый рынок охватывает как кредитные отношения, так и отношения совладения, выражающиеся через выпуск ценных бумаг, которые являются инструментом привлечения средств, и объектом вложения финансовых ресурсов, а их обращение – сферой весьма рентабельных видов деятельности, таких как брокерская, депозитарная, регистраторская, трастовая, клиринговая. В рыночной экономике фондовый рынок выступает основным механизмом свободного перераспределения денежных накоплений. Он создает рыночный механизм свободного, хотя и регулируемого перелива капитала в наиболее эффективные отрасли экономики.

На внутреннем финансовом рынке Казахстана в связи с осуществлением институциональных изменений, возникновением коммерческих банков и развитием фондового рынка произошли кардинальные преобразования как в составе, так и в соотношении основных каналов перераспределения средств между секторами экономики. Масштабы и ниши отдельных сегментов рынка определяются предложением, спросом, доходностью, надежностью и ликвидностью отдельных видов ценных бумаг. Чтобы этого достичь, необходимо овладеть сложными механизмами фондового рынка и взаимодействия секторов финансового рынка, поставив их на службу экономической политике, нацеленной на подъем национальной экономики, обеспечение долгосрочного устойчивого экономического роста.

Современный фондовый рынок нуждается в серьезной, координационной реформе, которая должна затронуть суть всей системы и превратить его в инструмент эффективного распреде-

ления инвестиционных потоков, направляющих их туда, где в них ощущается особая необходимость [3. С.12]. Основной целью фондового рынка является обеспечение постоянного притока инвестиций в экономику в целом и отдельные компании путем установления связей между обладателями избыточных средств (инвесторов) и нуждающимися в средствах (эмитентами). Для достижения рынком данной цели необходимо наличие следующих условий:

- свобода передвижения капитала;
- обеспечение ликвидности ценных бумаг, которое достигается за счет большого числа продавцов и покупателей и небольших разниц в ценах продажи и покупки;
- наличие торговых систем, обеспечивающих контакт продавцов и покупателей;
- информационная прозрачность рынка.

Учитывая сложную природу фондового рынка, необходимо раскрыть его сущность, т.е. определить его как экономическую категорию. В настоящее время в экономической теории еще не существует общепринятого научного определения понятия «фондовый рынок». В связи с этим для научных и практических целей необходимо как можно с большей точностью раскрыть сущность данной категории, которой все чаще и чаще оперирует экономическая теория. В общем виде фондовый рынок можно определить как совокупность экономических отношений его участников по поводу выпуска и обращения ценных бумаг. В этом смысле понятие фондового рынка не отличается от определения рынка любого другого товара.

Несмотря на общепринятое отождествление понятий фондового рынка и рынка ценных бумаг, на наш взгляд, представляется возможным разграничить эти термины исходя из их этимологии. Англоязычная терминология предусматривает понятия «stock market» для фондового рынка и «securities market» – для рынка ценных бумаг. Если слово «securities» – «ценные бумаги» обозначает широкий круг финансовых инструментов, включая долговые бумаги, финансовые деривативы (производные ценные бумаги) и т.д. вплоть до товарных контрактов типа фьючерсов и форвардов, то термин «stock» относится к определенной, узкой группе ценных бумаг. Как отмечают Р. Тьюлз, Э. Брэдли, Т. Тьюлз слово «stock» в Северной Америке обычно оз-

начает акции или собственность в корпорации.

В трудах некоторых западных авторов можно встретить мнение о том, что фондовый рынок выступает рынком ценных бумаг корпораций. В качестве довода приводится то, что ценные бумаги, выпускаемые правительством, являются облигациями или похожими на них долговыми обязательствами, а не акциями, которые означают владение или долю акционера в капитале корпорации. Однако, в таком случае, корпоративные облигации также выпадают из определения фондового рынка, поскольку они также, как и государственные ценные бумаги, являются долговыми. Напрашивающийся же из этого вывод о том, что фондовый рынок обозначен рынком акций, весьма сомнителен, поскольку это понятие будет искусственно ограничено и отпадает необходимость в отдельном термине «фондовый рынок» как таковом. Обзор теоретических подходов к определению фондового рынка в зарубежных источниках демонстрирует различия в трактовке данного термина. Отсутствие определенности в сущностной характеристике фондового рынка, на наш взгляд, приводит к путанице в его структуре.

Среди авторов из стран СНГ также нет однозначного понимания данных терминов. Так, известный российский ученый Б.И. Алехин относит к рынку ценных бумаг денежный рынок [4. С. 6.]. Б.Б. Рубцов подразделяет фондовый рынок на рынок акций, рынок долговых бумаг и рынок производных бумаг [5. С. 17.]. Российский специалист в области ценных бумаг Я. Миркин считает, что понятия фондового рынка и рынка ценных бумаг совпадают. К аналогичному мнению приходит и украинский ученый В.И. Лященко, который также считает, что «понятия фондового рынка и рынка ценных бумаг совпадают» [6. С. 11.]. Ряд российских ученых определяют финансовый рынок как рынок, на котором товарами являются сами деньги и ценные бумаги. Структуру финансового рынка они определяют как совокупность денежного рынка и рынка капитала, который, в свою очередь делится на кредитный и фондовый рынки [7. С. 13.]. Данная позиция встречается и у других российских авторов – А.Г. Ивасенко, Я.И. Никонова, В.А. Павленко, которые отмечают: «зачастую финансовый рынок трактуется как совокупность денежного рынка и рынка капиталов.

При этом денежным рынком называют рынок денежных средств, при движении которых между субъектами перераспределяется их ликвидность. Термин денежный рынок используется для описания рынка долговых инструментов со сроком погашения менее 1 года. В отличие от него, рынок капиталов трактуется как рынок, где движение денежных средств удовлетворяет потребность в инвестировании средств, на нем осуществляется движение средне- и долгосрочных накоплений [8. С. 9.]. Мы также полагаем, что для инструментов фондового рынка характерно долгосрочное размещение, поскольку они призваны удовлетворять потребности субъектов экономики в финансовых ресурсах, имеющих инвестиционные цели.

Одни экономисты представляют фондовый рынок как рынок, который опосредует кредитные отношения и отношения совладения с помощью ценных бумаг. Экономисты А.А. Килячков и Л.А. Чалдаева определяют рынок ценных бумаг как механизм, позволяющий аккумулировать временно свободные денежные средства и направлять их на развитие перспективных отраслей экономики. Т.В. Теплова отмечает, что «фондовый рынок выделяется из финансовых рынков для целей анализа закономерностей движения финансовых активов, прогноза объема привлечения денежных средств и их вложения в те или иные рынки» [9. С. 47.]. Д. Смыслов считает, что фондовый рынок представляет специальный механизм, обеспечивающий размещение и вторичное обращение эмитируемых ценных бумаг [10. С. 34.].

Российский ученый С.А. Анесянц отождествляет понятия фондового рынка и рынка ценных бумаг. Он определяет рынок ценных бумаг как «часть финансового рынка, обеспечивающего возможность быстрого (оперативного) перелива финансовых ресурсов в различные сектора экономики и способствующая активизации инвестиций» [11. С. 15.].

Из приведенных определений фондового рынка ученых стран СНГ нам ближе трактовка Ю. Данилова, который подчеркивает долгосрочный характер инструментов фондового рынка, хотя мы и не согласны с тем, что к ним он относит только акции и облигации.

В казахстанской экономической литературе в целом также имеет место расхождение в

трактовке понятийного аппарата фондового рынка. Свою версию происхождения термина «фондовый рынок» дают казахстанские ученые В.Д. Мельников и К.К. Ильясов. При этом они уточняют его структуру и место в системе финансового рынка в целом. «Часто понятие финансового рынка трактуется расширительно, с включением денежного, кредитного и валютного рынков. В отличие от финансового, денежный рынок представляет собой рынок платежных средств, кредитный рынок выступает как рынок ссудных капиталов. Финансовый рынок представляет собой рынок обязательств в основном долгосрочного характера. Сферой его действия выступает рынок ценных бумаг, иначе называемый фондовым, т.к. он обслуживает движение основных фондов, а денежный и кредитный рынки – движение оборотных активов».

Однако в более позднем издании В.Д. Мельников дает иное толкование структуры и взаимосвязи финансового рынка и рынка ценных бумаг. «Важное место в финансовом рынке занимает рынок ценных бумаг, представляющий собой экономические отношения, опосредуемые движением ценных бумаг. Он включает фондовый рынок, связанный с обращением фондовых ценностей: корпоративных ценных бумаг – акций и облигаций и рынок государственных ценных бумаг. Термин «фондовый рынок» связан с наименованием учреждения, на котором первоначально совершались и оформлялись сделки с ценными бумагами – фондовой бирже».

В целом обзор научных подходов казахстанских авторов позволяет сделать вывод, что понятие «финансовый рынок» исследовано глубже, нежели «фондовый рынок». Это объясняет определенность и ясность сущности и структуры финансового рынка, хотя здесь также встречаются незначительные расхождения в трактовках, что выражает особенности авторских подходов. Так, Н.Н. Хамитов видит финансовый рынок как совокупность рыночных институтов, направляющих поток денежных средств от собственников сбережений к заемщикам.

Мы солидарны с научной позицией группы казахстанских ученых под руководством У.М. Искакова: «Финансовый рынок – это система механизмов перераспределения капитала между кредиторами и заемщиками при помощи посредников в рамках формирования спроса и предло-

жения на капитал. На практике он представляет собой совокупность финансово-кредитных институтов, направляющих поток денежных средств от собственников к заемщикам и обратно» [12. С. 6.]. В соответствии с рисунком 1, они рассматривают фондовый рынок как сегмент финансового рынка, на котором обращаются три группы финансовых инструментов:

- основные фондовые ценные бумаги (акции и облигации);
- ценные бумаги финансовых институтов;
- производные ценные бумаги (фьючерсы, опционы, варранты) [12. С. 11.].

На основе вышеперечисленного, имеющиеся в литературе определения фондового рынка можно разделить на несколько групп. Первая группа – наиболее простые, предназначенные для людей, имеющих минимальные знания экономики: «рынок ценных бумаг – рынок, на котором проводятся операции с ценными бумагами». Вторая группа – определения, в которых фондовый рынок выступает как категория торговли, сфера товарообмена, обращения: «фондовый рынок – организованная торговля ценными бумагами и банковскими ссудами на биржах и внебиржевых рынках». Думается, что подобная характеристика фондового рынка как категории только сферы обращения неоправданно выносит за его рамки производство ценных бумаг, т.е. их эмиссию, которая является начальной и важнейшей стадией деятельности

на фондовом рынке.

Третья группа определяет фондовый рынок как механизм, опосредующий движение свободных денежных средств, назначение которого определяется в предоставлении возможности заемщику привлекать средства для приобретения капитальных ресурсов. Значительная часть авторов определяет фондовый рынок как часть финансового рынка, рынка ссудных капиталов. Такое определение верно, но характеризует, скорее, место фондового рынка в экономике, а не его сущность. Наконец, последняя группа определений представляет собой более глубокий уровень теоретического осмысления сущности фондового рынка, объясняя его как совокупность экономических отношений по поводу выпуска и обращения ценных бумаг.

Вышеизложенное позволяет нам сделать вывод о том, что фондовый рынок – сложное экономическое явление. Теоретическое исследование экономической сущности и целей фондового рынка может осуществляться в двух аспектах: как экономической категории и как экономического явления. Первый аспект предполагает анализ научного понятия «фондовый рынок» – его взаимосвязи с другими понятиями, а второй – рассмотрение роли и места фондового рынка в хозяйственной системе, причины его возникновения и закономерности функционирования.

Литература

1. Астахов В.П. Ценные бумаги. – М.: Аксамит, 2010. – 257 с.
2. Алексеев М.И. Рынок ценных бумаг. – М.: Финансы и статистика, 1992. – 352 с.
3. Максимова Е.Н. Экономические условия развития рынка ценных бумаг в регионе: автореферат к.э.н. – Рн/Д, 1998. – 27 с.
4. Алехин Б.И. Рынок ценных бумаг. Введение в фондовые операции. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 118 с.
5. Рубцов Б.Б. Зарубежные фондовые рынки: инструменты, структура, механизм функционирования. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 176 с.
6. Лященко В.И. Фондовые индексы и рейтинги. – Донецк: Сталкер, 2010. – 126 с.
7. Первозванский А.А., Первозванская Т.Н. Финансовый рынок: расчет и риск. – М.: ИНФРА-М, 1994. – 189 с.
8. Ивасенко А.Г. и др. Фондовые ценности. – М.: КНОРУС, 2002. – 203 с.
9. Теплова Т.В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями. – М.: ГУВШЭ, 2000. – 376 с.
10. Смыслов Д. Российский рынок государственных ценных бумаг: становление, эволюция, перспективы // Мировая экономика и международные отношения, 2008. – №1. – С. 34-44.

11. Анесянц С.А. Основы функционирования рынка ценных бумаг. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 159 с.
12. Исакаев У.М. и др. Финансовые рынки и посредники. – А.: Экономика, 2011. – 297 с.

Түйін

Мақалада қазіргі заманғы қор нарығының теориялық түсініктеріне заманауи көзқарастарды ескере отырып қайтадан сараптау жүзеге асырылған.

Summary

In a scientific article it was discussed new ways of the theoretical concepts of the stock market according to contemporary realities.

УДК 37. 016. 02:004 (574)

Г.С. Еңсебаева, *пед.ғ. к., доцент*
ҚазЭҚХСУ

САНДЫҚ ӘДІСТЕР ПӘНІНІҢ ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУДА MATHCAD БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Зерттеу жұмысының мақсаты сандық әдістер пәнінің есептерін шығаруда MathCad бағдарламасын қолданудың әдістерін жасау болып табылады. Ол үшін MathCad бағдарламасы жөніндегі жалпы мағлұматтар беріледі. Сонымен қатар «Сандық әдістер» пәнінде жуықтап есептеулер жүргізуге «MathCad» математикалық пакетін қолданудың тиімділігі көрсетіледі.

Зерттеу жұмысының нәтижелерін келешекте кез келген жоғары оқу орындарының оқу үрдісінде қолдануды ұсынуға болады.

Негізгі ұғымдар: *Сандық әдістер пәні, MathCad бағдарламалық ортасы, визуальды программалау, Хаара вейвлеті, Добеши вейвлеті, симлет, койфлет және B – слайндар.*

Жоғары оқу орындарында оқытылатын жоғары математиканың бір тармағы «Сандық әдістер» пәні болып табылады. Сандық әдістер пәні бүгінде өндіріс орындарында немесе заман талабына сай орын алып отырған жеке шаруашылық, немесе кез келген акционерлік қоғамдар құрып, олардың жұмыстарын алға бастыру мақсатында жүргізілетін есептеулерді жуықтап есептеуде қолданылатын бірден бір таптырмайтын құрал болып есептеледі.

Көп жағдайда жоғары математиканың өзінде және оның әртүрлі қолдану аймағында математикалық есептердің шешімін сандық формада алу қажеттілігі туындайды. Мұның себебі, кейбір математикалық есептерге есептеулер жүргізгенде оның бір немесе бірнеше шешімінің бар екендігі ғана белгілі болады, бірақ сол шешімін табатын түпкі арнайы формулалар болмайды, кейде тіпті формула бар болса да, оны жекелей мәндерінің шешімін табуда пайдалану тиімсіз болатын жағдайлар көптеп кездеседі. Сондықтан осындай математикалық есептерді тиімді жолмен шешуді зерттеу бүгінгі күнгі өзекті мәселелерге жатады. Мұндай өзекті мәселелерді шешу үшін жоғарыда атағандай «сандық әдістер» пәнін қолдануға болады. Бұл пән жоғары математикада дұрыс шешімі алынбай-

тын күрделі есептерге жуықтап есептеулер жүргізуге арналған [1].

MathCad бағдарламасы – сандық әдістер пәніндегі есептеулерге қолданылатын әдістерді жүзеге асыруымен, олардың практикалық маңыздылығын көрсетуімен, бағдарламалық пакетінің жұмысының негізін бір ғана кіріспе сабағында меңгеруге болатындығымен және экранға алынатын қорытынды нәтижелерді ұсыну дәстүрлі түрге сәйкес келетіндігімен өзіне назар аудартты.

Сонымен қатар MathCad бағдарламасында сандық есептеулер, алгоритмдерді макеттеу, автоматтық басқару жүйелерін талдау және синтездеу, статистика және сигналдарды цифрлық өңдеуге болады. Бұдан басқа, матрицалық операциялардан басқа, яғни матрицалардың айналуы және бөлінуі, меншікті векторларды және меншікті мәндерді табу, MathCad пакетіне сандық интегралдау құралдары кіреді. Оның көмегімен сызықтық емес және дифференциалдық теңдеулерді шешуге болады.

Қазіргі уақытта MathCad – ең қуатты және көп пайдаланатын пакет. MathCad практикалық әзірлемелер үшін де, теориялық зерттеулер үшін де қолданылады. Пакет есептеулердің өте жоғары жылдамдығын және алынған нәтиже-

лердің дұрыстығы мағынасында үлкен сенімділікті иеленеді.

Есептеулердің көпшілігі дәстүрлі программалаусыз жүргізіледі, MathCad арнайы функциялардың үлкен жинағымен қамтамасыз етіледі.

Ендігі жерде зерттеу жұмысымызға ора-лар болсақ, біздің зерттеу жұмысымыз кәсіптік және жоғары оқу орындарында оқытылатын жоғары математиканың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі «Сандық әдістер» пәнінде жуықтап есептеулер жүргізуге «Mathcad» математикалық пакетін қолданудың тиімділігін көрсетуге арналады.

MathCad визуальды программалау ортасы болып табылады. Бұл пакет жеңіл меңгерілетіндігімен, интерфейсімен және компьютер кемшілігіне аса назар аудармаушылығымен басқа математикалық жүйелерден ерекшеленеді.

MathCad-тың жаңа мүмкіндіктері арнайы кеңейту топтамасымен және жүйені толықтыра түсетін қосымша функциялармен, арнайы есептерді шешуге арналған тұрақтылармен қамтылған кітапханалар көмегімен толығыра түседі:

- берілгендерді анализдеу топтамасы (Data Analysis Extension Pack) – MathCad-ты берілгендерді анализдеуге қатысты қажетті құралдармен қамтамасыз етеді;

- сигналдарды өңдеуге қатысты топтама (Signal Processing Extension Pack) – құрамында анализдеу, нәтижені графикалық түрде ұсыну, сигналдарды аналогтық және сандық түрде өңдеуге арналған 70-тен астам кіріктірілген функциясы бар;

- бейнені өңдеуге арналған топтама (Image Processing Extension Pack) – MathCad-ты бейнені өңдеуге, анализдеуге және визуализациялауға мүмкіндік беретін қажетті құралдармен қамтамасыз етеді;

- толқынды түрлендіру функцияларымен жұмыс істеуге арналған топтама (Wavelets Extension Pack) – MathCad Professional базалық модулінің кіріктірілген функциялар кітапханасына енгізуге болатын қосымша вейвлет-функциялардың үлкен жиынтығына ие топтама. Топтама сигналды және бейнені анализдеуге, сигналдарды статистика тұрғысынан бағалауға, мәліметтерді қысуға және арнайы сандық әдістерге басқаша қатынас жасауға мүмкіндік береді. Топтама құрамына 60-тан астам кілттік вейвлет функциялары кіреді. Вейвлет әулетінің

ортогональды және биоортогональды функциялары да кіріктірілген, жеңілдері қатарында – Хаара вейвлеті, Добеши вейвлеті, симлет, койфлет және В-сплайндар. Сонымен қатар топтама құрамына негізгі вейвлет принципіне негізделген кеңейтілген диалогты құжаттама, қосымшалар, мысалдар және сілтемелер кестесі;

- құрылыс кітапханасы (Civil Engineering Library) – Roark’s Formulas for Stress and Strain анықтамалығын, құрылыс жобалауына арналған түзетілетін шаблондарды және жылу есептерінің мысалдарын іске қосады;

- электротехникалық кітапхана (Electrical Engineering Library) – құрамында электротехникада қолданылатын анықтамалық кестелер, стандартты есептеу процедуралары және формулалар бар. Мәтіндік түсіндірулер және мысалдар кітапханамен жұмысты жеңілдетеді – әрбір көрсеткішке және тарауға тақырыпшалар арқылы сілтеме қойылған және сол сілтеме арқылы оны іздеу жүйесінен таба аламыз,

- машина жасау кітапханасы (Mechanical Engineering Library) – құрамына бес мыңнан астам формулалар кіретін және McGraw-Hill анықтамалығынан алынған процедуралар енетін ағыл. Roark’s Formulas for Stress and Strain анықтамалығын және ақырғы элементтер әдісін іске қосады. Мәтіндік түсіндірулер, келтірілген мысалдар және іздеу жүйелері жұмысты едәуір жеңілдетеді. Анақтамалықтың құрамына Дэвид Пинтурдың «Ақырғы элементтер әдісіне кіріспе» атты электронды кітабы енгізілген [2].

MathCad бағдарламасының жоғарыда аталған мүмкіндіктерін пайдалана отырып сандық әдістер пәнінен лабораториялық жұмыстарды оқытуды ұйымдастыру әдістемесінің моделін құруға болады.

Модельдің мақсаты – MathCad программасын қолданып сандық әдістер пәнінен лабораториялық жұмыстарды ұйымдастыруға арналған тиімділігін анықтау. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін сандық әдістер пәнінен лабораториялық жұмыстарды ұйымдастыруды салыстырмалы түрде MathCad ортасында есептеу технологиясы мен Excel-де есептеу технологиясын қарастырамыз. Бұл процесс төмендегідей бірізді жүйелі түрде орындалуы керек:

- лабораториялық жұмыстың мақсатын анықтау;
- әдістемелік нұсқаулық;

- жұмыстың орындалу реті;
- программалық қамсыздандыру;
- қорытынды жасау.

Сандық әдістер курсында жуықтап есептеулер жүргізуде MathCad пакетін қолдану өте тиімді. Жоғарыда аталған мәселеге байланысты сандық әдістер есебін MathCad-та шығару жолдарына қысқаша тоқталып өтелік.

Дифференциалдық теңдеулерді Рунге-Кутта әдісімен сандық есептеу.

Мақсаты: Дифференциалдық теңдеулерді Рунге-Кутт әдісімен шешудің тиімді тәсілін анықтау.

Лабораториялық жұмысқа әдістемелік нұсқау.

Тәжірибеде қарапайым дифференциалдық теңдеулерді шешу әдістерінің кең тараған түрі төртінші ретті Рунге-Кутт әдісі болып табылады. Туынды мәнін бағалаудың бұл әдісінде қосымша төрт кадам қолданылады [3].

Рунге-Кутт әдісінің формулалары төменде берілген:

$$k_1^i = hf(x_i, y_i)$$

$$k_2^i = hf(x_i + \frac{h}{2}, y_i + \frac{k_1^i}{2})$$

$$k_3^i = hf(x_i + \frac{h}{2}, y_i + \frac{k_2^i}{2})$$

$$k_4^i = hf(x_i + h, y_i + k_3^i)$$

$$\Delta y_i = \frac{1}{2}(k_1^i + 2k_2^i + 2k_3^i + k_4^i)$$

$$y_{i+1} = y_i + \Delta y_i$$

Аталып өткен тәсілдерді дифференциалдық теңдеулер жүйелерін шешуде де қолдануға болады. Көптеген жоғары ретті дифференциалдық теңдеулерді айнымалыларды алмастыру арқылы бірінші ретті дифференциалдық теңдеулерге келтіруге болады және реті бірден жоғары дифференциалдық теңдеулерді шешуде қолдануға болады.

Берілгені:

$$f(x, y) = y - x$$

$$y(0) = 1,5, x(0) = 0, h = 0,25$$

мәндерін Рунге Кутт әдісімен анықтайық.

Тапсырманың MathCad бағдарламасында орындалу реті.

Дифференциалдық теңдеулерді Рунге-Кутт әдісімен сандық есептеу Microsoft Excel-де күрделі процесс болып табылады. Бұл мәселе MathCad бағдарламасында оңтайлы шешімін табады. MathCad бағдарламасында дифференциалдық теңдеулерді Рунге-Кутт әдісімен шешу екі жолмен жүзеге асырылады: формулалардың, кіріктірілген функциялардың көмегімен.

Тапсырманы орындауда rkfixed кіріктірілген функциясы Рунге-Кутт әдісін ешқандай есептеу жүргізбей-ақ жүзеге асырады. Бұл функцияның көмегімен білімгерлерге формула бойынша есептеген шешімдерін тексеруді, ал оқытушыларға әртүрлі нұсқаларды есептеп шығуды ұсынуға болады.

Берілгені:

$$f(x, y) = y - x$$

$$y(0) = 1,5, x(0) = 0, h = 0,25$$

мәндерін Рунге Кутт әдісімен анықтайық.

Рунге-Кутт әдісімен MathCad бағдарламасында rkfixed кіріктірілген функциясы арқылы шешудің орындалу реті:

1. MathCad бағдарламасын іске қосып, жұмыс аймағына функцияны енгіземіз:

$$f(x, y) = y - x$$

2. Қадамдар саны:

$$h = 0,25$$

3. Интервал ішіндегі нүктелер (түйіндер) санын енгіземіз:

$$N = 6 \quad i = 1 \dots N$$

4. $y(0)$ бастапқы шартының мәнін жазамыз:

$$y_0 = 1,5$$

5. Индекстеудің төменгі реті ORIGIN жүйелі айнымалысының мәнімен анықталады:

$$\text{ORIGIN} = 0$$

6. Дифференциалдық теңдеуді rkfixed кіріктірілген функциясын қолдану арқылы шешеміз:

$$y1 = \text{rkfixed}(y, 0, 1,5, 6, f)$$

7. Теңдеудің шешімі:

$$y1 = \begin{pmatrix} 0 & 1,5 \\ 0,25 & 1,892 \\ 0,5 & 2,324 \\ 0,75 & 2,808 \\ 1 & 3,359 \\ 1,25 & 3,995 \\ 1,5 & 4,741 \end{pmatrix}$$

Бұл қарастырылған мысалда сандық әдістерді шешуде MathCad бағдарламасын қолдануға болады.

білімгерлердің есептерді шешудің тәсілдерін жақсы түсінуіне ғана көмектесіп қоймай, әрі қарай білім алу жолында және кәсіби қызмет жолында пайдалануға мүмкіндігін арттырады.

Жоғарыда аталған мағлұматтарды есепке алатын болсақ: MathCad пакеті сандық әдістер пәнінің кез келген тарауын қамтитын барлық бөлімдеріне қолданылды және оның оқу үрдісіне пайдаланудың тиімді екендігі анықталды. Бұл зерттеу жұмысының нәтижелерін келешекте кез келген жоғары оқу орындарында қолдануға болады.

Әдебиеттер

1. Байғожанова Д.С., Ермакова Н.С. Сандық әдістер: Оқу құралы. – Талдықорған, 2011. – 200 б.
2. Поршнева С.В., Беленкова И.В. Численные методы на базе MathCad. – СПб.: «БХВ-Петербург», 2005. – 464 с.
3. Тарасович Ю.Ю. Численные методы на MathCad. – Астрахань, 2000. – 70 с.

Резюме

В статье рассматриваются методы применения программы MathCad в решении задач по дисциплине «Численные методы». А также преимущества и недостатки использования математического пакета MathCad по дисциплине «Численные методы».

Summary

Purpose of research is development of using methods of application program MathCard in the tasks on discipline «Numerical Methods». To this end, the program provides basic information about MathCad. In this regard, it is discussed the advantages and disadvantages of mathematical package MathCad in discipline «Numerical Methods».

ӘОЖ 37.013.21

А.І. Әділханова, аға оқытушы
ҚазЭҚХСУ

КӘСІБИ-БАҒДАРЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА МӘТІНДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Бұл мақала кәсіби-бағдарлы ағылшын тілі сабақтарында мәтіндерді пайдаланудың әдістерін ұсынып, тиімді, ұтымды жақтарын айқындап, әдістемелік тұрғыдан талдау жасаған.

ЖОО-да кәсіби-бағдарлы шет тілін жүргізудің бүгінгі таңдағы маңызы мен міндеттерін ашып көрсеткен.

Тілді кәсіби бағытта оқытудың негізгі міндеттерін, студенттердің коммуникативтік дағдысын дамыту, яғни қарым-қатынас жасау шеберлігін қалыптастыру жолдарына нақты тоқталған.

Негізгі ұғымдар: кәсіби-бағдарлы білім, мәтіндер, ақпараттық мәдениет, әлеуметтік-мәдени аспект, жазбаша мәтіндер.

Ақпараттық технологиялар мейлінше дамыған бүгінгі таңда ақпаратпен жұмыс істеудің маңызы өте зор. Әсіресе ол кәсіби қызметтің ажырамас бөлшегіне айналған. Шетсіз-шексіз ақпараттар айдынында адасып кетпей, дұрыс бағытта алға жылжу үшін бүгінгі маманға ақпараттық мәдениет қажет. Жоғары деңгейлі ақпараттық мәдениеті бар, өз саласындағы құжаттар ағынының ерекшеліктерін жақсы білетін маман ақпараттың әртүрлі тетіктерімен жұмыс істей алады, ақпарат алмасу арқылы оны жүйелеп, түсіндіре алады. Сөйтіп, тілді жақсы меңгеріп, білікті маман иесі болып шығады.

ЖОО-ларда кәсіби бағыттағы ағылшын тілін оқытуды білім алушыларға әлеуметтік және кәсіби маңызды ақпаратты жеткізудің, өзінің болашақ кәсіби қызметінде ағылшын тіліндегі деректерді қолдану дағдысын қалыптастырудың құралы ретінде қарастырған жөн. Осылайша, студенттердің, яғни болашақ мамандардың үздіксіз білім алуын қамтамасыз ету керек. Бұл міндеттер кәсіби-бағдарлы ағылшын тілін оқыту арқылы жүзеге аспақ. Ағылшын тілін кәсіби-бағдарлы бағытта оқыту студенттердің нақты кәсіби, іскери, ғылыми салалар мен жағдаяттарда кәсіби ойлау ерекшеліктерін ескере отырып, ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай білу қабілетін дамытуды көздейді. Яғни студент өзінің болашақ мамандығы ерекшеліктерін басшылыққа ала отырып, шет тілін меңгереді. Бүгінгі күні болашақ маманның ағылшын тілін меңгеруінде кәсіби мәтіндерді оқуға ерекше көңіл бөлінуде. Оқылым әрекеті арқылы студент болашақта өзінің кәсіби білімін толықтырып, жетілдіріп отырады, сөйтіп, тілдік қиыншылықтарға, ақпараттық мәдениеттің жетіспеушілігіне ұрынбайды.

Тілді кәсіби бағытта оқытудың негізгі міндеттерінің бірі – студенттің коммуникативтік дағдысын дамыту, яғни қарым-қатынас жасау шеберлігін қалыптастыру. Әсіресе ауызша қатынас жасауға көбірек көңіл бөлінетіні белгілі. Кәсіби-бағдарлы бағытта ағылшын тілінде сөйлеу әрекетін қолдану арқылы болашақ маманның тілін дамытып, ой-өрісін кеңейтеміз. Ал бұл әрекетті, ең алдымен, жазбаша мәтіндер арқылы жүзеге асыруға болады.

Мәтіндер – бұл кез келген тілді үйретудің негізі десек, қателеспейміз. Әсіресе сөйлеу дағдысын қалыптастыруда мәтіндердің ролі ерек-

ше. Осы орайда, зерттеушілердің көпшілігі мәтіндердің коммуникативтік маңызына баса назар аударады. Мәселен, Ф.В. Чичерина: «С учетом параметров коммуникативной ситуации (адресант, адресат, сообщение/текст, сопутствующие обстоятельства) текст детерминруется как коммуникативно-самостоятельная единица, обладающая определенными коммуникативными свойствами», – десе [3], Б.М. Джандар: «Являясь целостным и законченным по содержанию и по форме речевым произведением, текст представляет определенную тему и акт общения, содержит изучаемый лексико-грамматический материал, служит образцом речевой коммуникации носителей языка и, как известно, конечная цель обучения иностранному языку – творческое владение речью и способность творчески подходить к восприятию текста на иностранном языке» деген ойды айтады [1].

Әрине, біз де бұл пікірлерге қосыла отырып, мәтінмен тиімді жұмыс істеу үшін өте үлкен дайындықтың қажет екендігін баса айтқымыз келеді. Бұл жұмыс жүйелі түрде іске асуы керек, оқытушы тарапынан үздік әдістеме және үлкен шеберлік талап етіледі. Студенттің ауызша сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін ұсынылатын мәтіндер белгілі бір талаптарға жауап беруі тиіс:

– біріншіден, үйренушілердің талап-тілектері мен қызығушылықтарын қанағаттандыра білуі керек, яғни мәтінде жаңа да қызықты мәліметтер болғаны жөн;

– екіншіден, үйренушілердің болашақ мамандығы мен кәсіби қызығушылықтары ескерілуі тиіс (кәсіби бағыттылық олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады);

– үшіншіден, мәтін мазмұны ұсынылған тақырыпқа сай және нақты коммуникативті міндетті шешуге бағытталған болуы керек;

– төртіншіден, кәсіби-бағдарлы ағылшын тілін үйретуде оның әлеуметтік және мәдени аспектісіне ерекше мән беру керек, яғни студенттерге лингвоелтанымдық және елтанымдық (ағылшын елінің тарихи және мәдени даму кезеңдері, сөйлеу әдебі, тұрмысы мен дәстүрі, ұлттық мінез ерекшеліктері) білімді барынша дарыта білуіміз керек.

Сонымен, мәтін таңдауда студенттердің коммуникативтік және когнитивтік қажеттіліктерін барынша ескеру керек. Мәтіннің көлемі

мен деңгейі студенттердің ағылшын тілін білу, сөйлеу деңгейіне сай болғаны жөн. Оның мазмұны студенттердің кәсіби қызығушылықтарын қанағаттандыра білуі керек, онда болашақ кәсіби қызметтің барлық салалары, кәсіби жағдаяттар көрініс тапқаны жөн.

Мәтінді оқу барысында әртүрлі сөйлеу жағдаяттарын тудыруға болады. Мәтінмен жұмыс істеудің дәстүрлі әдістемесіне көз жүгіртсек, мынадай жаттығуларды көбірек кездестіреміз: мәтінді оқу, оны аудару, мәтін бойынша сұрақтарға жауап беру, мәтін бойынша жоспар құрастыру, мәтін мазмұнын айту. Әрине, бұл жаттығулардың тілдік тұрғыдан алғанда маңызы өте зор екендігін біз жоққа шығара алмаймыз, алайда сөйлеу әрекетін тудыруда олардың тиімділігінің аз екендігін мойындауымыз керек. Нәтижесінде үйренушілер үшін әртүрлі жағдаяттарда ағылшын тілінде сөйлеу қажеттілігі туындағанда олар сөйлеу барысында қиындықтарға ұрынады, айтуға сөз таба алмай, әңгімелесуден де бас тартуы мүмкін. Сондықтан да мәтінмен жұмыс істеу арқылы тиімді нәтижеге жету үшін студенттің сөйлеу дағдысы мен шеберлігін қалыптастыруға бағытталған арнайы жаттығулар жүйесі қажет. Әдетте зерттеушілер мәтінмен жұмыс істеудің үш кезеңін ұсынады. Осы орайда, М.В. Куимова төрт кезеңді ұсынады. Оның ең біріншісі оқылымның түріне нұсқау түрінде келеді [2].

Кез келген мәтінді оқыту мәтінге дейінгі жаттығулармен басталады. Бұл жаттығулар мәтінді қабылдауға қажетті лингвистикалық және жағдаяттық атмосфера тудырады. Олар мәтінді оқу барысында тілдік қиындықтарды жеңу үшін, мәтінде көтерілген проблеманы анықтай білуге бағытталған. Міне, олардың бір-нешеуі:

- а) мына кілт сөздер мен сөз тіркестерін оқып, мәтіннің тақырыбын анықтаңыз;
- ә) берілген сөйлемдерді логикалық бірізділікпен орналастырыңыз;
- б) мына үзіндіні оқып, қарамен белгіленген сөздердің мағынасын анықтаңыз;
- в) мәтінді үш бөлікке бөліңіз (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды).

Мәтінді оқу кезінде орындалатын жаттығулар мәтінді мағыналық бөліктерге бөліп, жекелеген фактілерді, олардың арасындағы мағыналық байланысты анықтауға бағытталған.

- а) бірінші параграфты оқыңыз, негізгі ақпаратты жеткізетін сөйлемді табыңыз;
- ә) ... сипаттайтын сөйлемдерді тандаңыз;
- б) ... туралы айтылатын параграфты көрсетіңіз;
- в) ... туралы айтатын негізгі (кілт сөздер) фактілерді табыңыз;
- г) ... сипаттайтын, жоққа шығаратын, мақұлдайтын фактілерді табыңыз;
- д) ... туралы келесі идеяны түсіндіріңіз;
- е) мәтінде көтерілген проблеманы анықтаңыз.

Мәтіннен кейінгі жаттығулар оқылған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуді қамтамасыз етуге, оқылған нәрсеге сыни көзқарас таныта білу шеберлігін дамытуға бағытталған. Оларға мынадай тапсырмалар жатады:

- а) мына сұрақтарға жауап беріңіз;
- ә) бұл мәтіндегі таң қалдырған, жаңа, маңызды адам есімі туралы ақпарат беріңіз;
- б) мәтінге берілген суретке түсініктеме беріңіз;
- в) мына мәлімдемелерді толықтырыңыз;
- г) мәтіннің негізгі идеясымен байланысты проблемаларды атаңыз.

Сонымен, кәсіби-бағдарлы оқытуда мәтіндерді негізге алған жөн. Студенттің кәсіби бағытта сөйлеу тілін қалыптастыру, әртүрлі кәсіби, іскери жағдаяттарда әңгіме жүргізуге, өзіндік ой-пікір танытуға дағдыландыру үшін мәтіндермен жұмыс істеудің маңызы өте зор. Әрине, ең алдымен, мәтіннің мазмұны кәсіби бағытқа сай келуі керек. Сондай-ақ мәтінді коммуникативті мақсатта меңгертудің арнайы үздік әдістемесі болғаны абзал. Жоғарыда қарастырылған жаттығулар жүйесі осындай әдістеменің бір нұсқасы ғана. Бұл жүйе студентке болашақ мамандығы бойынша ақпарат алмасуға, ағылшын тілінде еркін қарым-қатынас жасай білуге, кәсіби тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға септігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. Джандар Б.М. Текст как основа для формирования устной связной речи // Вестник Ады-

гейского государственного университета. Сер. 3: Педагогика и психология, 2012. – №1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tekst-kak-osnova-dlya-formirovaniya-ustnoy-svyaznoy-rechi>.

2. Куимова М.В. Иноязычный письменный текст как основа обучения устной профессионально-ориентированной речи студентов нелингвистических специальностей / Молодой ученый. – 2011. – №3. Т.2. – С. 19-21.

3. Чичерина Ю.В. Текст как основа коммуникативной деятельности на иностранном языке // Известия РГПУ им. А.И. Герцена, 2009. – №112. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tekst-kak-osnova-kommunikativnoy-deyatelnosti-na-inostrannom-yazyke>

Резюме

В данной статье автор рассматривает тексты в качестве основы профессионально-ориентированного обучения английскому языку. Всесторонне анализирует основные задачи ведения данной дисциплины в вузе. А также, опираясь на современные передовые методы преподавания иностранного языка, определяет пути формирования коммуникативных навыков.

Summary

In this article the author examines the texts as the basis of professionally-oriented learning the Kazakh language. Offers a series of exercises aimed at the formation of speech activity. Relying on the data of modern advanced methods of teaching Kazakh language for text allow scientifically determine the content of the work on the development of coherent speech.

УДК 811.81.246(075.8)

Г.К. Аюпова, к.ф.н., ст. преподаватель кафедры казахского и иностранных языков КазУЭФМТ

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЯЗЫЧИЯ

В данной статье рассматривается лингвокультурологический аспект в условиях изучения русского языка, специфика реализации которой заключается в его нацеленности на овладение обучающимися русским языком как средством постижения как русской, национальной, так и общемировой культуры.

Ключевые слова: поликультурное образование, принципы поликультурного образования, лингвокультурологический подход, языковая картина мира.

Сегодня мировым образовательным сообществом наряду с информационной и коммуникативной компетенциями поликультурность определена как базовая компетенция образования и одно из магистральных направлений формирования мирового образовательного пространства. Под поликультурным образованием (Multicultural Education) понимается образование, включающее приобщение подрастающего поколения к этнической, национальной и мировой

культуре, развитие на этой основе планетарного сознания, формирование готовности и умения жить в многонациональной среде.

Сущность поликультурного образования в этом подходе заключается в приобщении к культуре собственного и других народов. «Поликультурное образование имеет место, когда определенная личность стремится в общении с людьми другой культуры понять их специфическую систему восприятия, познания, мышления,

их систему ценностей и поступков, интегрировать новый опыт в собственную культурную систему и изменить его в соответствии с чужой культурой. Поликультурное образование побуждает наряду с познанием чужой культуры и к анализу системы собственной культуры» [1].

Главная идея поликультурного образования – вооружить обучающихся соответствующими знаниями, сформировать и развить умения, которые позволят им активно и продуктивно взаимодействовать с представителями различных культур. Иными словами, первоочередная задача поликультурного образования – воспитание уважительного отношения к культурным различиям и подготовка молодежи к жизни в поликультурной среде.

В целом образование, с одной стороны, должно способствовать осознанию человеком своих корней и определению места, которое он занимает в мире, и с другой – привить ему уважение к другим культурам.

Основополагающими принципами поликультурного образования являются: принцип диалога и взаимодействия культур; контрастный принцип овладения содержанием поликультурного образования; принцип творческой целесообразности потребления, сохранения и создания новых культурных ценностей. Эти принципы меняют все компоненты системы обучения языкам, и в первую очередь влияют на цель языкового образования. *Интегративная цель* – это формирование коммуникативной компетенции, способности и готовности осуществлять межличностное и межкультурное общение с носителями языка в заданных стандартных ситуациях.

В нашей стране в условиях поликультурного образования, которое рассматривается как действенный инструмент подготовки молодого поколения к жизнедеятельности в условиях взаимосвязанного и взаимозависимого мира, в учебных заведениях активно проводится политика воспитания и формирования личности в контексте триединства казахского, русского и английского языков и культур. По мнению Главы нашего государства Н.А. Назарбаева: «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это казахский язык – государственный язык, русский язык –

как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [2].

Развитие методики обучения языкам, в т.ч. русскому как языку межнационального общения, соответственно, формирование содержания обучения в настоящее время не мыслится без учета лингвокультурологического подхода к преподаванию. Разработке этого подхода посвящены работы многих исследователей: Б.М. Верещагина, В.В. Виноградова, В.В. Воробьева, Д.Б. Гудкова, Е.И. Зиновьевой, В.И. Карасика, В.В. Колесова, В.В. Красных, В.Г. Костомарова, В.А. Масловой, О.Д. Митрофановой, Ю.С. Сорокина, В.Н. Телии и др. В рамках данного подхода создаются методически ориентированные описания языка с учетом его культурного компонента (работы российских и казахстанских ученых: Б.М. Верещагина, Е.И. Зиновьевой, В.Г. Костомарова, В.В. Красных, Г.М. Васильевой, И.П. Лысаковой, Г.В. Елизоровой, Е.И. Пасова, И.А. Стернина, М.М. Копыленко, З.К. Ахметжановой, Э.Д. Сулейменовой, Л.К. Жаналиной, Ш.К. Жаркынбековой др.).

В этом аспекте проблема реализации лингвокультурологического подхода в обучении языкам является достаточно актуальной и занимает одно из приоритетных положений в отечественном образовании, т.к. соизучение языков и культур позволяет осуществить подготовку обучающихся к жизни в многонациональной поликультурной среде.

«Принцип соизучения языка и культуры», сформулированный Л.А. Ходяковой, предполагает при обучении родному языку «отбор дидактического материала, методов, приемов и средств обучения с учетом культураносной функции родного (русского) языка, обеспечивающей целенаправленное влияние накопленных от поколения к поколению культурных ценностей на формирование духовного мира обучающихся, на воспитание их личного и национального достоинства средствами языка через символы и традиции родного народа» [3. С. 57-68.].

Проблема «язык и культура» наиболее ярко освещается в новом антропоцентрически ориентированном направлении языкознания – *лингвокультурологии*, которая возникла на стыке лингвистики и культурологии и исследует проявления культуры народа, отразившиеся и закреп-

пившиеся в языке [4. С. 9.]. Иными словами, лингвокультурология как научная дисциплина синтезирующего типа изучает «взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающей этот процесс как целостную структуру единиц в единстве их языкового и культурного содержания» [5. С. 26.].

В целях реализации лингвокультурологического направления (подхода) в языковом образовании студентов следует, прежде всего, определить то лингвистическое содержание, с помощью которого язык транслирует культуру. Безусловно, при отборе содержания языкового образования в контексте лингвокультурологического подхода следует учитывать национальную специфику русского языка, которая находит отражение в традициях, обычаях, бытовой культуре, повседневном поведении (нормах общения), художественной культуре и т.д.

Нацеленность образовательного процесса на осознание ценностей и особенностей инонациональной культуры, развитие средствами языка интеллектуальной, эмоциональной, эстетической, нравственной сферы личности обучающегося, его высокой духовности является отличительной особенностью языкового образования, ориентированного на культуру.

В условиях полиязычия в изучении русского языка студентами казахского отделения реализация лингвокультурологического аспекта (подхода) приобретает свои особенности. Это обусловлено, прежде всего, ролью русского языка в приобщении студентов к культурным ценностям, в формировании их мировоззрения и менталитета, в развитии взглядов и убеждений, основанных на ценностях и приоритетах многонационального Казахстана. Овладевая русским языком как средством общения и освоения культурных ценностей, студенты постигают его лексическое и грамматическое богатство и синтаксическое и стилистическое разнообразие.

Таким образом, лингвокультурологический аспект, специфика реализации которой заключается в условиях изучения русского языка, в его нацеленности на овладение обучающимися русским языком как средством постижения как русской, национальной, так и общемировой культуры.

Лингвокультурологический подход в обучении, способствующий развитию способности к восприятию другого языка и другой культуры,

предполагает проведение занятий на основе диалога двух (более) языков и культур (родного и неродного), в ходе которого происходит восприятие культуры носителей языка на фоне национальной картины мира.

Восприятие национальной картины мира включает изучение целого ряда аспектов: лингвистического (слов-реалий, безэквивалентной лексики и т.д.), прагматического (норм поведения, характерные для представителей конкретной национальности), эстетического и этического.

В связи с этим изучение русского языка должно включать речевой этикет (речевые формулы, клише), фоновые знания (Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров), которыми располагают все представители определенной национально-культурной языковой общности и которые заложены в топонимике, именах собственных, фразеологизмах, пословицах, афоризмах, крылатых выражениях, девизах, лозунгах, безэквивалентной лексике, названиях предметов и явлений традиционного и нового быта (слова-реалии), понятиях, отражающих явления общественного характера, образцах фольклора и т.д.

Рассмотрим некоторые пути реализации лингвокультурологического аспекта обучения русскому языку в условиях полиязычия в национальных группах вуза. Организующим началом, безусловно, является русская языковая картина мира. Она помогает студентам осознать русский язык как духовную ценность русского народа, часть национальной культуры, средство ее выражения и постижения. «В каждом языке мир представлен по-разному, понимается по-разному. Мы смешиваем вещи и слова – вещи воспринимаем так, как они даны в словах, и величайший акт культурного развития состоит в освобождении мысли из плена слова...» – говорил Л.В. Щерба [5].

Картины мира, создаваемые и отражаемые национальными языками, зачастую различаются. Это может быть связано, с одной стороны, с реальными условиями жизни народа, с другой – с особенностями национального характера. Своеобразие национальной картины мира находит свое отражение, прежде всего, в лексике: в терминах родства, названиях времен года, календарных датах и т.д.

Наиболее важными составляющими национальной картины мира являются слова, сим-

волы, мифологемы, идеологемы, стереотипы поведения, ритуалы, знаки, образы животных и птиц, специфичные ассоциации с характером человека, отраженные в фольклоре, художественной литературе, народном творчестве и, конечно, в языке народа.

Приведем некоторые примеры – фрагменты объяснения лингвокультуры. Так, например, в русском, английском языках соль является символом богатства, особого почитания, например, соль земли – это основная творческая сила какого-либо народа, основа народной жизни, *salt of the earth*. Соль имеет значение остроты: *аттическая соль*. Насыпать соль на подол платья, просыпать соль значит наклепать горе в русской и английской традициях. К этим значениям в английском языке добавляется символическое обозначение при помощи фразеологизма *сидеть выше соли* социального статуса человека. У казахов и русских сочетания *хлеб-соль*, *дам-тұз* являются символом гостеприимства, ср.: *дам-тұз татты, отведать хлеба-соли*.

Образы лошади, коня, ат, английское horse, символические значения которых не совпадают в разных культурах, ср.: символические смыслы в казахской и английской культурах: *ат шаптырым жер* (пространство), *ат тұяғы жетпеген жер* (далекое пространство), *ат байлар* (ребенок мужского пола), *dark horse*, *темная лошадка* (неизвестно кто) воспринимаются позитивно. В данных культурах фразеологизмы, связанные со средством передвижения, охотой, скачками, имеют символическую значимость, а в русской культуре наиболее разработана хозяйственная деятельность с применением труда лошади, поэтому к ней чаще всего проявляется негативное отношение: *не в коня корм* (не идет на пользу), *не в коня овес, конь еще не валялся* (работа еще не начата).

Собака оценивается во многих культурах положительно, ср.: *dog a doublet* (храбрость), *съесть собаку* (иметь большой опыт), *вот где собака зарыта* (вот в чем секрет, загадка), *ішінде ит өліп жатыр* (умение скрывать), а в английском языке собака ассоциируется с глупостью *dog in the manger* (собака на сене). Признак глупости в английском и русском языках ассоциируется с гусем, рыбой, с пробкой, *глуп как гусь, a stupid us, a goose, a fish*, т.е. слово «гусь» ассоциируется с богатым, но глупым

человеком, а в русском языке (в сознании) гусь ассоциируется с чванливым, обидчивым, ловким, жуликоватым человеком: *надулся как гусь, хорош как гусь, экий гусь, гусь лапчатый, важный гусь, как с гуся вода и др.*

В разных языках (и культурах) существуют разные нормы и кодексы речевого поведения. В процессе воспитания, социализации человек, становясь личностью и более совершенно овладевая языком, познает и этические нормы взаимоотношений с окружающими, в т.ч. и речевых взаимоотношений, иначе говоря, овладевает культурой общения.

В речевом этикете практически всех народов можно выделить общие черты: так, практически у всех народов существуют устойчивые формулы приветствия и прощания, формы уважительного обращения к старшим и пр. Однако реализуются эти черты в каждой культуре по-своему, т.е. через национальную специфику. Каждый народ создал свою систему правил речевого поведения. В русском речевом этикете особую ценность представляют такие качества, как тактичность, предупредительность, терпимость, доброжелательность, выдержанность. В русском языке личных местоимений немного, но их вес в речевом этикете достаточно велик. Особенно важен выбор между *Ты* и *Вы*, выбора полного или сокращенного имени, выбора обращения, типа: гражданин (ка), господин (жа) и др., выбора способов приветствия и прощания: здравствуйте, привет, до свидания, до встречи и т.д. Иностранец, как правило, не зная и не желая того, выглядит бестактным, привнося свой языковой этикет. Поэтому обязательным условием хорошего владения русским языком является знание русского языкового этикета.

Не следует забывать, что в раскрытии языковой картины мира целесообразно рассмотрение и анализ стилевых и языковых особенностей функциональных стилей на уровне лексики, фразеологии, идиом, различий в употреблении слов, ведь именно слово является хранителем и носителем национально-культурной семантики.

Такие различия и сравнения можно приводить на практических занятиях. Факты сходства и различия номинативных единиц языка могут помочь решить одну из важных задач лингвокультуроведческого аспекта обучения

русскому языку – «осознание принадлежности своего народа к мировой семье народов».

Итак, лингвокультурологический аспект в обучении предполагает определенное видение мира сквозь призму национального языка, когда язык выступает как выразитель особой национальной ментальности в процессе изучения другого языка. Иными словами, изучение языка и культуры другого народа – это не только средство познания культуры других народов, но еще

и способ более глубокого проникновения в культуру своего народа.

В контексте полиязычного образования изучение русского языка студентами казахского отделения имеет свои особенности, обусловленные ролью русского языка в приобщении студентов к культурным ценностям, в формировании их мировоззрения и менталитета, в развитии взглядов и убеждений, основанных на ценностях и приоритетах многонационального Казахстана.

Литература

1. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Schuleraustausch. – Saarbrücken: Fort Lauderdale, 1988.
2. Выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на XII сессии Ассамблеи народов Казахстана от 25.10.2006.
3. Ходякова Л.А. Принцип соизучения языка и культуры в курсе методики преподавания русского языка // Актуальные проблемы преподавания русского языка на современном этапе российского среднего и высшего образования: мат-лы Всероссийск. науч.-практ. конф. (11-12 марта 2004 г.) . – М.: МПГУ, 2004. – С. 57-67.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие. – М., 2001.
5. Воробьев В.В. Культурологическая парадигма русского языка: Теория описания языка и культуры во взаимодействии. – М., 1994.
6. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – С. 50-55.

Түйін

Мақалада орыс тілін оқытуда лингвомәдени аспектісі, сондай-ақ оның іске асыруының ерекшелігі орыс, ұлттық және сонымен қатар жалпы әлемдік мәдениетті игеру құралы ретінде қарастырылады.

Summary

This article is considered the lingvocultural aspect in the term of studying Russian, specific realization that conclude in their aim on leaning Russian as means of grasp as Russian, national and international cultur.

УДК 372.862

К.М. Сагиндыков, к.т.н.,

А.А. Сеньковская, магистр

КазУЭФМТ

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОДУЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ

В статье исследованы основные методы разработки образовательных программ в условиях кредитной технологии обучения. Авторами проанализированы особенности модульного подхода к разработке образовательных программ с учетом основных компетенций. Рассмотрен вопрос интеграции содержания технического и профессионального и высшего образования на примере специальности «Информационные системы».

Ключевые слова: модульная образовательная программа, компетентностный подход, модульный подход, компетенция, кредитная технология обучения.

В настоящее время практически все экономически развитые страны осуществляют переход или уже перешли на реализацию модульных программ, основанных на компетенциях. Внедрение образовательных программ, построенных на основе модульного и компетентностного подходов, является одним из основных течений, реализуемых в современных условиях высшего профессионального образования в РК.

В контексте внедрения модульного подхода требуют дальнейшей разработки такие проблемы, как определение основных принципов методики проектирования модульных образовательных программ, описание этапов проектирования модульных образовательных программ и пр.

В логике Болонской модели кредитной технологии обучения предполагается модульная структура образовательной программы, т.е. учебный план, который строится на междисциплинарной основе как совокупность модулей, объединяющих ряд дисциплин и позволяющих комплексно формировать определенные компетенции [1].

Структурирование учебной информации по «блочному» принципу (Базовые дисциплины обязательного компонента и компонента по выбору. Профильные дисциплины обязательного компонента и компонента по выбору), которое было заложено в основу предыдущих образовательных программ, предполагало совершенно иную модель учебного процесса. Теперь же на передний план выдвигается не количество часов/кредитов в семестр и усилия преподавателей по обеспечению учебного процесса, а сам обучающийся со своими целями обучения и формируемые компетенции во время обучения. И главной целью становится – обеспечить «изучаемость» модуля (посильный объем часов и адекватную аттестацию обучающихся).

Важно подчеркнуть, что разработка и реализация модульных программ, основанных на компетенциях, предполагает наличие постоянной обратной связи с требованиями работодателей к умениям и знаниям работников, что обеспечивает качество подготовки последних.

Предлагаемый модульный подход, осно-

ванный на компетенциях, находится в русле концепции обучения в течение всей жизни, поскольку имеет целью формирование высококвалифицированных специалистов, способных адаптироваться к изменяющейся ситуации в сфере труда, с одной стороны, и продолжать профессиональный рост и образование – с другой. Данный подход к обучению позволяет создать ощущение успешности у каждого обучающегося, которая создается самой организацией учебного процесса, в рамках которой обучающийся может и должен сам управлять своим обучением, что приучает его брать ответственность за собственное обучение, а в дальнейшем – за собственный профессиональный рост и карьеру. Таким образом, потребитель будет удовлетворен образованием, он может совершенствовать его в течение жизни, реагируя на изменения на рынке труда.

Важнейшая особенность модульного подхода, основанного на компетенциях, состоит в гибкости программ обучения, поскольку:

– они обеспечивают индивидуализацию обучения для каждого обучающегося исходя из его уровня знаний и умений и предыдущего обучения (или трудового опыта) путем комбинирования необходимых модулей;

– возможно использование одних и тех же модулей в нескольких учебных программах (таких как техника безопасности, эффективное общение и т.д.) [1].

Другие преимущества модульных программ, основанных на компетенциях, состоят в следующем:

– по мере изменений требований сферы труда в модули могут быть оперативно внесены необходимые изменения или же отдельные модули в программе могут быть заменены;

– на основе различных комбинаций модулей можно формировать самые различные курсы обучения в зависимости от потребности обучающихся и их исходного уровня (т.е. умений, знаний и опыта, полученного в ходе ранее завершеного обучения или трудовой деятельности).

Следует подчеркнуть, что модульные программы, основанные на компетенциях, касаются только профессиональной составляющей об-

разовательной программы и не относятся к общеобразовательным предметам, которые преподаются традиционными методами.

Центральным понятием данного подхода является понятие компетенции, которая определяется как способность применять знания, умения, отношения и опыт в знакомых и незнакомых трудовых ситуациях.

Таким образом, ключевым аспектом компетенции обозначена способность осуществлять какую-либо деятельность как привычную, так и новую на основе органического единства знаний, умений, опыта, отношений и т.д.

Различаются *три основных типа компетенций*:

1) технические/профессиональные компетенции, относящиеся к сфере профессиональной деятельности;

2) сквозные/«мобильные» компетенции, относящиеся к социальным, коммуникативным, методическим и иным компетенциям, которые необходимы для эффективной трудовой деятельности в рамках различных профессий и сфер деятельности;

3) новые базовые (ключевые) компетенции/умения, которые дополняют традиционные ключевые компетенции и необходимы для:

– получения новых знаний и адаптации имеющихся знаний к новым требованиям;

– адаптации к изменяющейся ситуации собственного профессионального и карьерного роста и повышения собственной трудовой и экономической мобильности посредством обучения в течение всей жизни.

Кроме того, в условиях кредитной образовательной технологии обучения и использования модульного компетентностного подхода к формированию образовательных программ остро встает вопрос интеграции содержания технического и профессионального и высшего образования.

Так, был проведен *сравнительный анализ* следующих документов:

– образовательной учебной программы технического и профессионального образования по специальности 1305000-«Информационные системы (по областям применения)»;

– ГОСО РК 3.08.329 – 2006 высшего профессионального образования и типового учебного плана от 2013 г. по специальности 5В070300-«Информационные системы» [2, 3];

– модульной образовательной программы Казахского университета экономики, финансов и международной торговли по специальности 5В070300-«Информационные системы» (имеет три траектории обучения).

После изучения нормативных документов специальности были выбраны следующие близкие по содержанию и компетенциям дисциплины:

– дисциплины обязательного компонента «Основы высшей математики» и «Математический анализ»;

– дисциплины обязательного компонента «Программирование» и «Алгоритмы, структуры данных и программирование»;

– дисциплина обязательного компонента «Операционные системы и системное обеспечение» и компонент по выбору для всех траекторий обучения «Операционные системы»;

– дисциплина обязательного компонента «Компьютерная геометрия и графика» и компонент по выбору для всех траекторий обучения «Графические средства».

В результате сравнения календарно-тематических планов дисциплин и анализа (рис. 1) получены следующие наблюдения и выводы.

Так, для дисциплины «Математический анализ», изучаемой в университете, календарно-тематический план идентичен с темами по дисциплине «Основы высшей математики», изучаемой в колледже. Кроме того, по количеству часов дисциплина «Основы высшей математики» превосходит дисциплину «Математический анализ». В целях интеграции содержания технического и профессионального и высшего образования, в содержание дисциплины «Основы высшей математики» перезачесть дисциплину «Математический анализ». Тогда в рамках получения высшего образования эффективней из 135 часов (3 кредитов) оставить 45 часов (1 кредит) в рамках изучения модуля «Высшая математика».

Сравнивая календарно-тематические планы дисциплин «Программирование» и «Алгоритмы, структуры данных и программирование», а также количество часов, выделяемых на изучение дисциплин, можно сделать следующие выводы. Поскольку содержание дисциплины «Программирование» является одним из разделов, изучаемых в рамках дисциплины «Алгоритмы, структуры данных и програм-

мирование», в целях оптимизации процесса обучения количество часов, выделяемых на изучение дисциплины «Алгоритмы, структуры данных и программирование», уменьшить до 135

часов (3 кредита). Тем самым достигается исключение повторяющихся тем из содержания дисциплин образовательных программ высшего образования.

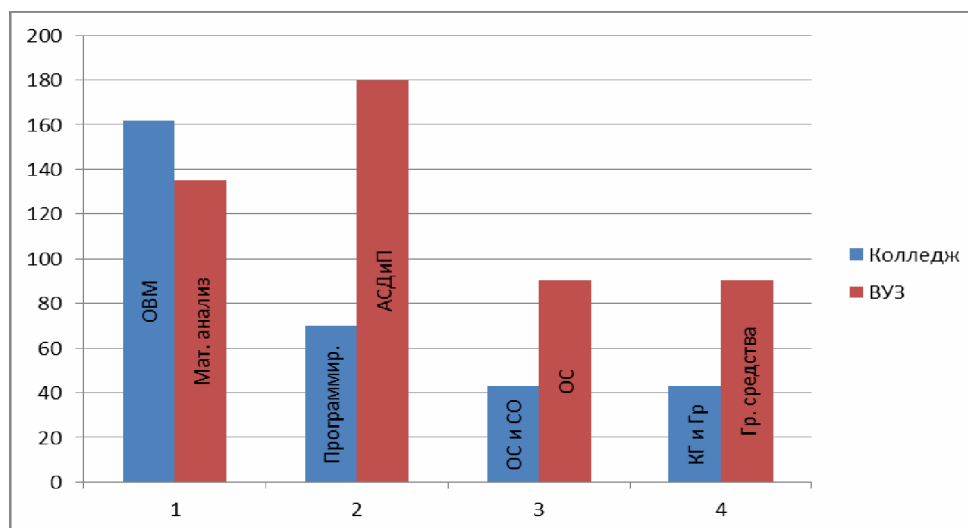

Рис. 1 – Сравнение дисциплин колледжа и ВУЗа по часам

Дисциплины «Операционные системы и системное обеспечение» и «Компьютерная геометрия и графика» являются обязательными компонентами в рамках технического и профессионального образования. В рамках получения высшего образования предусмотрено изучение аналогичных дисциплин «Операционные системы» и «Графические средства». Поскольку в колледже студенты получают основы по дан-

ным дисциплинам, целесообразно в университете более углубленное изучение данных дисциплин.

Таким образом, в целях оптимизации образовательных программ следует производить обучение по единой образовательной программе, что будет способствовать быстрой адаптации студентов при переходе из колледжа в вуз и непрерывности их образования.

Литература

1. Болонский процесс: проблемы и перспективы / под ред. М.М. Лебедевой. – М.: Оргсервис-2000, 2006.
2. ГОСО РК 3.08.329-2006: утвержден и введен в действие приказом Министерства образования и науки РК от 23 декабря 2005 г. – №779.
3. Типовой учебный план от 2013 г. по специальности 5В070300-«Информационные системы».

Түйін

Мақалада колледж негізінде қысқартылған оқу түрі бойынша бакалавриат студенттерінің оқу үрдісін онтайландыруының мүмкіндіктері қарастырылған. «Ақпараттық жүйелер» мамандығы бойынша пәндердің кредиттерін қайта есептеу мүмкіндіктерін зерттеу мақсатымен білім беру бағдарламаларының салыстыру талдауы көрсетілген.

ӘОЖ 371.13:004(574)

Г.Т. Азиева, магистр, аға оқытушы
ҚазЭҚХСУ

ЗАМАНАУИ ОПЕРАЦИОНДЫҚ ЖҮЙЕЛЕР

Операциялық жүйелердің даму мүмкіндіктері мен әртүрлі кірістірілген жүйелері қарастырылады.

Негізгі ұғымдар: *EM64T, Longhorn Server, Quebec, Live.*

Операциялық жүйелер (ОЖ). Бұлар кез келген дербес компьютердің аппараттық құрылғыларын толықтырады және де қолданбалы программалардың ішкі құрылғылары қарым-қатынасын, адамның сәйкес командалар көмегімен машинаны басқаруына мүмкіншілік тудырады.

ОЖ – қолданушы мен программаның қорғалуын қамтамасыз етеді, программаны іске қосады, компьютерді басқарады. Әрбір программа ОЖ-нің қызметін қолданады, сондықтан да ол осы қызметті көрсететін ОЖ-мен жұмыс жасайды. ОЖ-ні таңдау өте қажетті, себебі таңдалған ОЖ-ге дербес компьютердің жұмыс істеу қабілеттілігі мен деректер қорғалуының деңгейі тәуелді болады.

Windows XP – серверлік және пайдаланушылық операциялық жүйелердің артықшылықтарын біріктіретін әмбебап жүйе. Ол терминал режимінде жұмыс істеу, сонымен қатар бір мезетте бірнеше пайдаланушылармен жұмыс жасау мүмкіншіліктерін қамтамасыз етеді.

Windows нұсқалары.

Windows XP Professional Edition кәсіпорындар мен кәсіпкерлер үшін құрылды және компьютердің жұмыс үстеліне қашықтықтан қатынас жасау, файлдарды шифрлеу (Encrypting File System көмегімен), қатынау құқықтарын орталықтан басқару және көп процессорлы жүйелерді қолдау секілді функциялар қосылған.

Windows XP Home Edition – үйде пайдалануға арналған жүйе. Professional Edition-нің «қысқартылған» нұсқасы.

Windows XP Tablet PC Edition – Professio-

nal Edition-нің базасында құрылды және планшетті дербес компьютерлерде мәліметтерді стилус ретінде енгізуге негізделген арнайы қосымшалардан тұрады. Қолмен жазылған мәтіндерді түсінуі және графикалық интерфейстің дисплей бұрылуына бейімделуі маңызды қасиеті болып саналады. Бұл нұсқа тек арнайы компьютерлермен бірге сатылады.

Windows XP Media Center Edition – Professional Edition-ге негізделген және арнайы мультимедиялық қосымшалардан тұрады. Компьютер ТВ-картадан және қашықтықтан басқару тетігінен (ҚБТ) тұрады. Маңызды қасиеті болып Windows-тың жеңілдетілген басқару жүйесінің арқасында ҚБТ арқылы компьютерді басқару және теледидарға қосылу мүмкіншілігі саналады. Бұл жүйе сонымен қатар ультра-қысқа толқынды радионы қабылдау функциясынан тұрады.

Windows XP Embedded – бұл Windows XP Professional Edition базасында кірістірілген компонентті операциялық жүйе және әртүрлі кірістірілген жүйелерде: өнеркәсіптік автоматтандыру жүйелері, банкомат, дәрігерлік жабдықтар, кассалық терминалдар, ойын автоматтары және т.с.с. пайдалану үшін арналған. Windows XP Embedded кірістіру бойынша қосымша функциялардан, соның ішінде жазудан қорғау фильтри (EWF және FBWF), флеш-жад, CD-ROM, желіден жүктелу секілді тұрады.

Windows Embedded for Point of Service – Windows XP Embedded базасындағы мамандандырылған операциялық жүйе, ол қызмет көрсету және бөлшек сауда орындарына негіз-

делген. Бұл платформаның негізінде банкомат, төлем терминалы, авто май құятын бекет, кас-салық аппарат және т.с.с. құруға болады [1].

Windows XP Professional x64 Edition – AMD фирмасының AMD64 Opteron және Athlon 64 технологиялы процессорлары және Intel фирмасының EM64T технологиялы процес-сорлары үшін құрылған 64-разрядты нұсқа. Бұл жүйе басқа өндірушілердің процессорла-рын қолдамайды, сонымен қатар Intel Itanium процессорымен жұмыс жасамайды. Алғашқы 64-разрядты процессорлар 2003 ж. шыққаны-мен, *Windows XP Professional x64 Edition* тек 2005 ж. сәуірінде жарық көрді. Негізгі ерекше-лігі үлкен сандармен (Long Integer және Double Float) жылдам жұмыс жасауында.

Windows XP Edition N – *Windows Media Player* және басқа мультимедиа-қосымшалары жоқ жүйе. Бұл нұсқа *Windows XP*-ді «жеңіл-детуді» талап еткен Еуропаның Антимонопольді комиссиясының ықпалымен құрылды. Қазіргі уақытта бұл дистрибутив дамушы мемлекет-терге арналады. Пайдаланушы қалауы бойын-ша жетіспейтін қосымшаларды Microsoft-тың веб-беттерінен тегін жүктей алады. Home және Professional нұсқаларда шығарылады.

Windows XP Starter Edition – дамушы мем-лекеттерге және қаржылай әлсіз аймақтарға ар-налған функционалды шектелген нұсқа. Бұл нұсқада бір мезетте тек үш қосымша жұмыс жасай алады және әр қосымша үш терезеге дейін ғана құра алады. Жүйеде желілік функ-циялар толығымен жоқ, 512 мегабайттан артық жедел жад немесе 120 гигабайттан артық қат-ты дискті пайдалануға тыйым салынады. Жүйе Intel Celeron немесе AMD Duron деңгейлі про-цессорлармен жұмыс жасайды.

2003 ж. 24 сәуірінде Microsoft компаниясы-ның жаңа өнімі *Windows Server 2003* жарық көр-ді. Ол серверлермен жұмыс істеуге арнаған. Бүгінгі уақытта да бұл нұсқа негізгі серверлік операциялық жүйе болып табылады.

2006 ж. 30 қарашасында Microsoft корпора-тивтік клиенттер үшін *Windows Vista* операция-лық жүйесін және *Office 2007* пакетін ресми түр-де жария етті. 2007 ж. 30 қаңтарында қарапайым пайдаланушылар үшін жүйелер сатыла бастады.

Құрудың бастапқы кезеңінде жүйе «Long- horn» (Британдық Колумбиядағы Вистлер шаң-ғы курортының жанындағы Longhorn Saloon

дәмханасының атауы) деген кодтық атауға ие болған. «Vista» атауы 2005 ж. 22 шілдесінде жа-рия етілді. Бірнеше айдан кейін Microsoft Win- dows Longhorn Server жүйесінде *Windows Server 2008* деп өзгертті. 2006 ж. 8 қарашасынан бастап *Windows Vista* толыққанды нұсқасы құрылғы-лар өндірушілер үшін қолжетімді болды [2].

Windows Vista – Microsoft *Windows NT* жан-ұясының дербес компьютерлерге арналған операциялық жүйесі.

Windows NT өнімдері ішінде *Windows Vis- ta* – 6.0 нұсқасы нөміріне ие (*Windows 2000* – 5.0, *Windows XP* – 5.1, *Windows Server 2003* – 5.2). «*Windows Vista*»-ны белгілеуде кейбір кез- дерде «Vista» атауын және римдік сандармен жазылған нұсқа нөмірін біріктіретін «WinVI» аб-бревиатурасын да қолданады.

Windows 7 – *Windows Vista*-дан кейін шы-ғарылған *Windows* жанұясының операциялық жүйесі. *Windows NT* ішінде жүйе 6.1 нұсқасы нөміріне ие (*Windows 2000* – 5.0, *Windows XP* – 5.1, *Windows Server 2003* – 5.2, *Windows Vista* және *Windows Server 2008* – 6.0). *Windows Ser- ver 2008 R2*, интеграцияланған жүйелер үшін – *Windows Embedded Standard 2011 (Quebec)*, мобильдік – *Windows Embedded Compact 2011 (Chelan, Windows CE 7.0)* желілік нұсқасы бо-лып табылады.

Операциялық жүйе сатылымға алдыңғы операциялық жүйе *Windows Vista*-дан кейін үш жылға жетпей 2009 ж. 22 қазанында түсті.

Windows 7 құрамына *Windows Vista*-дан алынып тасталынған, сонымен қатар интер-фейсте және қоса салынған бағдарламалар ішін-дегі кейбір жаңалықтар енгізілді. *Windows 7* құ-рамынан Inkball, Ultimate Extras ойындары; Win- dows Live (*Windows* поштасы) аналогтары бар қосымшалар, Microsoft Agent, *Windows Meeting Space* технологиялары; «Іске қосу» мәзірінен клас-сикалық мәзірге оралу мүмкіндігі, сонымен қа-тар *Windows* күнтізбесі алынып тасталынды [3].

Windows 8.1 – операциялық жүйесі 2013 ж. шықты. Операциялық жүйе 7-ші нұсқаға ұқсас келеді. Айырмашылығы интерфейс және «Пуск» менюінде. Операциялық жүйенің қолданушыла-рының пайыздық үлесі 19,73% құрап отыр, қол-данушылардың бұл ОЖ-ға қызығушылығы күннен күнге артып бара жатыр. Өзінен алдың-ғы нұсқаларындағы ОЖ-ге қарағанда ерекше-ліктері – ол интернет магазин арқылы бағдар-

ламаларды орнату және жедел іздеу функциясы болып табылады.

Операциялық жүйе төрт нұсқада шығарылды:

- *Windows 8.1 Professional;
- *Windows 8.1 Home Edition;
- *Windows 8.1 Ultimate;
- *Windows 8.1 Enterprise.

Windows 8.1 операциялық жүйесін қосымша антивирустық бағдарламасыз да қолдануға болады. Өйткені, бұл жүйенің қауіпсіздігі жағы өте жақсы қарастырылған.

Windows 8.1 операциялық жүйесі сенсорлы экранды ұялы құрылғылар мен компьютерді басқаруды ұқсас ету мақсатында «тақтайшалы» Metro интерфейсі алды. Сенсорлы экрансыз дербес компьютерде (ДК) жұмысты ыңғайлату үшін «классикалық» жұмыс үстелі кірістірілді. «Бастау» батырмасы алынып тасталып, шерткенде «тақтайшалар» бетін ашатын «белсенді бұрышпен» алмастырылды. Бастапқы беттегі тақтайшаларды жылжытып, топтастырып, өлшемдерін өзгертіп, ыңғайыңызға қарай реттеуге болады.

Жақында Microsoft компаниясы жаңа операциялық жүйесін таныстырды. Бұл жолы жүйе атауында кезекте тұрған сан тасталынып, ең танымал операциялық жүйенің атауы Windows 10 болды.

Операциялық жүйе барлық құрылғы үшін бірдей болды: смартфоннан бастап, жұмыс станцияларына дейін. Осы себепті Windows Phone атауынан бас тартылды.

Енді, «Бастау» мәзірінде пайдаланушыларға көптеген бұрынғы үйреншікті мүмкіндік қайтарылды: іздеу, қосымшалар тізімі, сөндіру мәзірі және т.б. Пайдаланушы суретін де орнына келтірді. «Бастау» мәзіріне Windows 8-ден белгілі «тақтайшалар» да кірістірілген. Іздеу жүйесі әмбебап болды: тек компьютерден емес, ғаламтордан да іздеу нәтижесін көрсете алады.

Windows 10 жүйесінде пайдаланушылар бірнеше жұмыс үстелін құра алады және олар арасында ауысу ыңғайлы жасалған. Жаңа Snap функциясы бір мезетте 4 қосымшаға дейін ашу мүмкіндігін береді. Windows 10 экранның бос жерін басқа қосымшаларға ыңғайлы қолдануға көмек береді.

Пайдаланушы мен сенсорлы және сенсорлы емес құрылғы арасындағы байланысты же-

ңілдетуге бағытталған. Бұл функция әзірге қалай жүзеге асатыны белгісіз.

Windows 10 өзінің корпоративті клиенттеріне жеке және корпоративті ақпараттары қауіпсіздігінің жақсартылған сервистерін ұсынуда. Бұзу, ұрлау және де түрлі вирустық шабуылдың алдын алатын жетілдірілген қорғаныс жүйесі. Windows-тың таныстырылған нұсқасы әлі дамуының ең бастапқы сатысында. Ол 2015 ж. соңында қолжетімді болады [4].

Көп тапсырманы қолдауы. Бір уақытта орындалатын әрекетіне байланысты операциялық жүйелер екі сыныпқа бөлінеді:

- біртапсырмалы (мысалы, MS-DOS, MSX);
- көптапсырмалы (ОЖ ЕС, OS/2, UNIX, Windows).

Біртапсырмалы ОЖ негізінен қолданушы мен компьютер арасындағы өзара әрекетін қарапайым және ыңғайлы ете отырып, қолданушыға виртуалды машинаны көрсету функциясын атқарады. Біртапсырмалы ОЖ перифериялық құрылғыларды басқару құралдарын, файлдары басқару құралдарын, қолданушымен байланысу құралдарын қамтиды.

Көптапсырмалы ОЖ жоғарыда аталып өткен функциялардан басқа, процессор, оперативті жады, файлдар, сыртқы құрылғылар сияқты бірге қолданылатын ресурстарды бөлуді басқарады.

Бірнеше пайдаланушыға арналған режимді қолдауы. Бір уақытта жұмыс істейтін қолданушылар санына байланысты ОЖ:

- бір пайдаланушыға арналған (MS-DOS, Windows 3.x, OS/2 алғашқы версиялары);
- бірнеше пайдаланушыға арналған (UNIX, Windows) болып бөлінеді.

Бірнеше пайдаланушыға арналған жүйелердің бір пайдаланушыға арналған жүйелерден ең басты айырмашылығы әр пайдаланушы ақпаратының басқа пайдаланушылардың рұқсатсыз қолжетімділігінен қорғайтын құралдың болуы. Айта кететін жәйт, кез келген көптапсырмалы жүйе бірнеше пайдаланушыға арналмаған және кез келген біртапсырмалы жүйе бір пайдаланушыға арналмаған болуы мүмкін.

Көпталшықты қолдауы. Операциялық жүйелердің маңызды қасиеті есептеулерді бір есеп көлемінде параллельдеу мүмкіндігі болып табылады. Көпталшықты ОЖ процессорлық уақытты есептер арасына бөлмейді, ал олардың жеке бұтақтарына (талшықтарына) бөледі.

Көппроцессорлы өңдеу. ОЖ келесі маңызды қасиеті онда көппроцессорлы өңдеуді – мультипроцессорлауды қолдайтын құралдардың болуы немесе болмауы болып табылады. Мультипроцессорлеу барлық ресурстарды басқару алгоритмдерінің күрделенуіне әкеледі. Қазіргі кезде бұл функцияның бар болуы міндетті.

Желілік мүмкіндіктерді жүзеге асыру. ОЖ спецификациясы оның тану және оқшауланған ресурстарға жіберілген сұраныстарды желіге қайта жіберу, желі бойынша хабарлама-

ларды жіберу, оқшауланған сұраныстарды орындау сияқты желілік функцияларды қалай жүзеге асыратындығында көрінеді. Желілік функцияларды жүзеге асыру кезінде желідегі мәліметтерді сақтау мен өңдеуге байланысты тапсырмалар кешені туындайды: желідегі барлық қол-жетімді ресурстар мен серверлер туралы анықтамалық ақпарат беру, қолжетімділіктің анықтығын қамтамасыз ету, мәліметтерді тираждау, көшірмелердің келісімі, мәліметтердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету [5].

Әдебиеттер

1. Серік М., Шындалиев Н.Т., Зулпыхар Ж.Е. Компьютер архитектурасы және жүйені әкімшіліктендіру: Оқу құралы. – Астана, «Мастер ПО», 2012. – 350 б.
2. Томпсон Р.Б., Томпсон Б.Ф. Железо ПК: Энциклопедия. – СПб.: Питер, 2007. – 650 с.
3. Гук М., Юров В. PENTIUM 4 Athlon и Duron. – СПб: Питер, 2005. – 270 с.
4. <http://people.overclockers.ru>
5. Гук М. Аппаратные средства IBM PC. – СПб: Питер, 2000.

Резюме

В данной статье рассмотрены указания, предназначенные для разных сфер операционной системы Windows, и их особенности развития.

Summary

In this article are considered the instructions intended for different spheres of the Windows operating system and their feature of development.

УДК 004.519.6

*Н.Н. Демидчик, к.т.н., доцент
КазУЭФМТ*

МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И WEB-ДИЗАЙН

В данной статье содержится описание современных мультимедийных средств, а также приведена методика размещения мультимедийного контента в среде WordPress.

Ключевые слова: мультимедийные технологии, smart-устройства, интерактивные системы, WordPress, плагины, WP Gallery Custom Links, jQuery Colorbox, TablePress.

Деятельность современного человека немислима без такого мультимедийного устройства, как смартфон (англ. smartphone – умный телефон), который дает возможность осуществ-

лять звонки, просмотр интернет-страниц и фильмов, использовать его в качестве электронной книги и фотоаппарата, доступно также прослушивание музыки, GPS-навигация, нави-

гация по карте и многое др.

Мультимедийные системы используются не только в повседневной жизни, но и в самых различных областях науки, техники и позволяют людям разных профессий обеспечить удобство и эффективность работы с любой информацией. Примером таких мультимедийных систем являются современные smart-устройства: мультимедийные конференц-системы, интерактивные мультитач-столы, флипчарты и другие устройства.

Мультимедийная конференц-система нового поколения **Bosch DCN Multimedia** обеспечивает распространение аудио, видео, информационного контента и доступа в Интернет в одном устройстве.

Рис. 1 – Мультимедийная конференц-система

Стала реальной возможностью для пользователей при помощи пульта просматривать и делиться любыми мультимедийными файлами, например, презентациями, документами и видео. Делегаты могут даже выходить в Интернет во время конференции. Становится легче передать свое послание, объяснить и убедить собеседников, получить различные статистические данные, биржевые котировки. Документы, доступные в электронном виде для всех участников, позволяют значительно экономить на печати и бумаге.

Пульт участника, кроме информационной панели, включает также звук усиления. Для каждого участника есть возможность настраивать как звук с микрофона, так и звук с громкоговорителя. Новый направленный микрофон позволяет не думать о положении относительно микрофона. Он создает узконаправленный поток, который передает высококачественный звук.

Также в пульт встроена HD-камера. В будущем она может использоваться как идентификация по лицу для идентификации по RK (или PRK) – коду. Участник совещания может у себя просматривать презентации, перелистывать вперед/назад, прослушать еще раз речь докладчика, дополнительно в меню он может выбрать любые документы, относящиеся к теме заседания – видеоролики. Любая информация, которая необходима для принятия решения, проецируется на экране.

Интерактивный мультитач-стол Bend Desk («изогнутый стол»), объединяющий обычный письменный стол с компьютером, весьма удобен для работы с графикой и видео. В нижней части Bend Desk обычно готовят изображения и видео для дальнейшего их монтажа в верхней части. А сгиб можно использовать в качестве буфера.

Рис. 2 – Интерактивный мультитач-стол

BendDesk – поддерживает технологию мультитач, что обеспечивает пользователю техническое преимущество – взаимодействовать со всей поверхностью стола. Стол объединяет два отдельных экрана, вертикальный и горизонтальный, расположенные под углом 90° друг по отношению к другу и представляющие рабочие поверхности, между которыми происходит непрерывное взаимодействие. Таким образом, два экрана образуют единую интерактивную рабочую область.

Для обеспечения мгновенного исполнения команд пользователя система оснащена двумя проекторами, выводящими на экран изображения, а также тремя камерами и многочисленными инфракрасными светодиодами, кото-

рые способны распознавать до 10 точек нажатий одновременно.

Система интерактивных флипчартов позволяет обеспечить совместную работу, т.е. коллаборацию в on-line режиме.

Мобильные устройства созданы для индивидуального образования и не обеспечивают коллаборации. А в таких отраслях, как архитектура, инженерия, строительство, бизнес-планирование – необходима сложная совместная работа коллектива с огромными массивами данных для принятия совместного решения.

Совершенство системы интерактивных флипчартов, разработанной компанией SMART Technologies, состоит в простоте ее использования. На интерактивном флипчарте можно написать любой ручкой или маркером. Подключить через Bluetooth телефон... и написанное на доске в режиме реального времени появится на экране телефона. Можно сохранить данные, нажав значок на доске или значок на камере телефона. Сохранение происходит в формате pdf или jpeg. Для передачи информации требуется нажать кнопку с человечком. Предложение генерирует автоматическую форму с адресом – вводится нужный адрес – и пользователь получает письмо и видит в режиме реального времени то, что пишется на доске.

Если телефона с собой нет, то можно сохранить записанное на флешке. Например, если на доске мы написали новое уравнение, которое разрешает какую-либо проблему или что-то важное. Затем следует присоединить свой телефон и написанное появится на телефоне.

Для просмотра интернет-ресурсов на мобильных и смарт-устройствах используются различные мультимедийные программные продукты.

Одной из таких программ, позволяющих размещать любой мультимедийный контент (видео, графику, звук) и адаптировать сайт к просмотру на различных смарт-устройствах, является CMS WordPress.

Ниже рассмотрен пример создания интерактивной галереи и базы данных на примере сайта «Музеи мира».

Задание 1. Разработать взаимосвязанные web-страницы: Художники-Репин-Не ждали. На страницах разместить галерею. Для связи меж-

ду страницами использовать плагин **WP Gallery Custom Links**. Для увеличения фото – плагин **jQuery Colorbox**.

Ключ к заданию:

1. В административной панели **WordPress** выбираем **Плагины-Добавить новый**.

2. В поле **Поиск плагинов** вводим название плагина (для увеличения фотографий) – **jQuery Colorbox**.

3. После нахождения плагина **jQuery Colorbox** нажимаем рядом расположенную кнопку **Установить**.

4. Вскоре появится сообщение об успешной установке плагина.

5. После установки нажимаем **Активизировать плагин**.

6. Аналогично добавляем и активизируем плагин (для создания гиперссылок) – **WP Gallery Custom Links**.

7. Создаем страницу «Художники» в Главном меню.

8. Она содержит фрагмент данных (4 художника).

9. Внешний вид – **Меню**.

10. Убираем флажок Автоматически добавлять в это меню новые страницы верхнего уровня.

11. Сохранить меню.

12. Страницы – **Добавить новую**.

13. Репин.

14. Атрибуты страницы – Родительская – Художники.

15. Постоянная ссылка: <http://localhost/wordpress/painters/repin>.

16. Вставляем текст и галерею из 4 рисунков.

17. Обновить.

18. Страницы – **Добавить новую**.

19. Картина Репина «Не ждали».

20. Атрибуты страницы – Родительская – Репин.

21. Постоянная ссылка: <http://localhost/wordpress/painters/repin/kartina-repina-ne-zhdali>.

22. Создание гиперссылок.

23. Открываем страницу «Художники».

24. Открываем галерею для редактирования.

25. Выделяем рисунок **Репин**.

26. В поле **Gallery Links URL** вставляем ссылку.

27. Обновить галерею.

28. Обновить.
29. Открываем страницу **Репин**.
30. Открываем галерею для редактирования.
31. Выделяем рисунок **Не ждали**.
32. В поле **Gallery Links URL** вставляем ссылку <http://localhost/wordpress/painters/repin/kartina-repina-ne-zhdali>.
33. Обновить галерею (см. рис.).
34. Обновить.
35. В поле **Ссылка** выбираем из списка **Произвольный URL**.
36. <http://localhost/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/ne-zhdali-repin+.jpg>
37. Обновить.

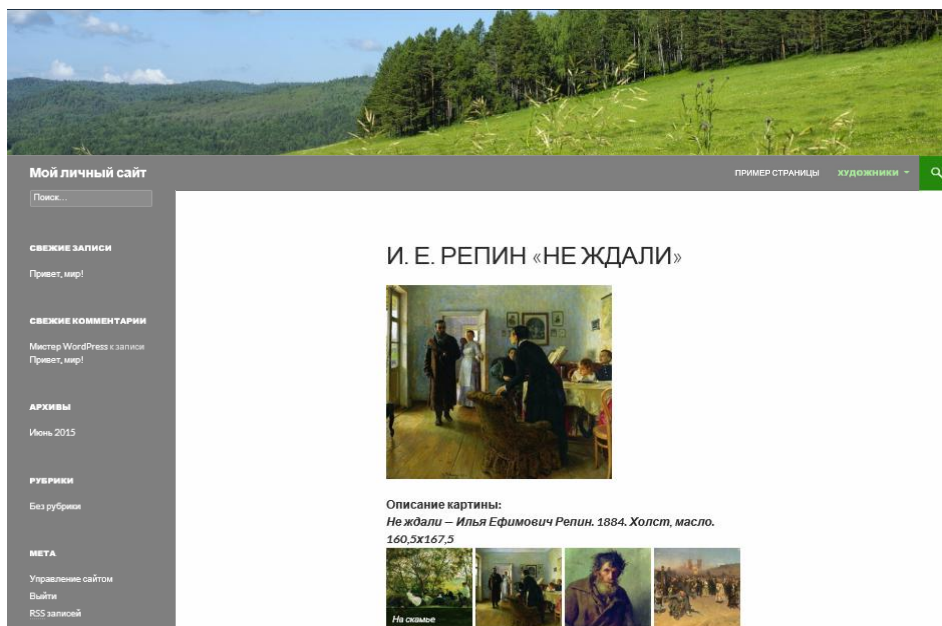

Рис. 3 – Фрагмент web-страницы

Задание 2. Создайте 2-ю страницу и в ней таблицу с сортировкой и поиском записей по таблице.

Ключ к заданию:

1. Установим плагин **TablePress**.
2. Нажимаем **Установить сейчас**.
3. Появляется сообщение об установке плагина.
4. Нажимаем **Активировать плагин**.
5. Создадим таблицу в Excel и сохраним 1.xls.
6. В админпанели **WordPress** выберите **Страницы-Добавить новую**.
7. Появится кнопка **Вставить таблицу** из TablePress и в меню пункт TablePress.
8. Выберем пункт **TablePress-Импортировать**.
9. В появившемся окне нажмем на кнопку **Выберите файл... 1.xls**.
10. Щелкнем кнопку **Импортировать**.
11. После чего у нас выплывает сообщение об удачном импорте таблицы и дается шорткод, для ее вставки в записи, страницы, виджеты нашего сайта.
12. Нажмем **Сохранить изменения**.
13. В окне отображается таблица и все возможные ее настройки.
14. Вставим шорткод (в данном примере он [table id=4 /]) на страницу и посмотрим как она будет?
15. Откроем страницу **Таблица**.
16. Нажмем на вкладку **Текст**.
17. Щелкнем кнопку **Таблица**.
18. Появится **Окно**.
19. Нажмем на кнопку **Вставить шорткод**.
20. Появится шорткод.
21. Нажмем кнопку **Обновить**.
22. Просмотреть страницу.

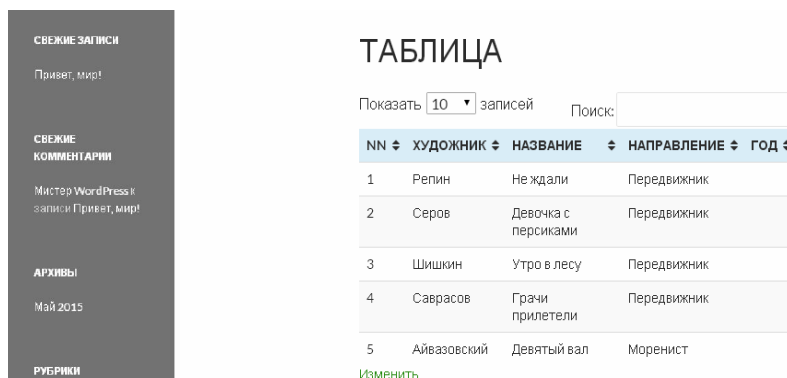

Рис. 4 – Фрагмент web-страницы

Можно выполнить редактирование, поиск, сортировку записей таблицы. Таким образом импортируются различные таблицы без ограничения количества записей.

Данная методика была использована студентами специальности «Вычислительная тех-

ника и программное обеспечение» для создания мультимедийных сайтов. Использование графического контента и базы данных позволяет повысить функциональность web-ресурса, его наглядность и информативность.

Литература

1. International Digital Multimedia & Entertainment Technology Exhibition & Conference Broadcast Asia, 2014.
2. Нильсен Я., Лоранжер Х. Web-дизайн: удобство использования Web-сайтов / Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 368 с.
3. Хассей Т. WordPress. Создание сайтов для начинающих (+ CD-ROM) / Пер. с англ. и ред. М.А. Райтмана. – М.: Эксмо, 2012. – 432 с.

Түйін

Айтылмыш мақалада қазіргі мультимедиа ақыпұлдар және мультимедиялық контенттің орналастыру-әдістемесі Word Press ортасында келтірілген.

Summary

In this article there is description of modern multimedia devices and are given the method to host digital multimedia content on the WordPress CMS.

ӘОЖ 316.42/364(574)

*А.Е. Туякова, т.ғ.к., доцент қ.а.**ҚазЭҚХСУ*

ҚАЗАҚСТАНДА ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕКТІҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫ

Мақала Қазақстанда әлеуметтік көмектің пайда болуы мен дамуы идеясына негізделеді. Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігіне қолы жетіп, егеменді ел ретінде жаңа сапалық сатыға көтерілген таңда өзінің ұлттық болмысы, әлеуметтік жұмыстың қалыптасуы мен дамуының өзектілігі зерттеліп, жан-жақты қарастырылған.

Негізгі ұғымдар: *әлеуметтік көмек, әлеуметтік қолдау, көмек түрлері, «асар», жұмыссыздық, «жылу».*

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігіне қолы жетіп, егеменді ел ретінде жаңа сапалық сатыға көтерілген таңда, өзінің ұлттық болмысын, әлеуметтік көмектің пайда болуы мен дамуын зерттеуге қызығушылық танытты.

Қазақ халқының төл тарихындағы, дәстүрлі ру-тайпалық көмек құрылымы, тарихы аз зерттелген мәселелердің бірі болды. Осы тұрғыдан алып қарағанда, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауында: «Әлеуметтік инфрақұрылымдарды дамыту. Бірінші кезекте, бұл – апатты мектептер мен үш ауысымда оқыту проблемаларын шешу. Бұл – біздің сайлауалды тұғырнамамыздың негізгі индикаторларының бірі. Үшжылдық бюджетте қарастырылған қаржы бұл проблеманы 2017 ж. дейін шешуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан Үкіметке қосымша 70 млрд теңге бағыттауды тапсырамын. Балалар бақшасының жетіспеушілігі – басқа мәселе. Мектепке дейінгі мекемелерде орындар тапшылығын түбегейлі қысқарту үшін 3 жыл бойы қосымша 20 млрд теңге бағыттауды тапсырамын. Әкімдер жеке секторды тарта отырып, бұл жұмыспен барынша айналысуы тиіс» [1] – деп атап кеткендей, Қазақстанның дамыған мемлекеттер қатарына енуі үшін алдымен әлеуметтік жағдайларға көп көңіл бөліну керек.

Әлеуметтік бағдарланған нарықтық эко-

номика жағдайларында өндіріс тиімділігі мен халықтың әлеуметтік қорғалуы мәселелері қызмет саласын шаруашылықтандыру механизмін жетілдіруін талап етеді. Сонымен экономикалық өсімнің субъективті факторы – адамның, адам капиталының рөлі мен мәні өседі. Олай болса, Қазақстанда әлеуметтік көмектің пайда болуына тоқталсақ, қазақ даласында қашанда болмасын әлеуметтік мәселелерді шешу мақсатында каншама көмек түрлері болғаны анық.

Дала аудандарында жер пайдаланудың қауымдық түрі үстем болған. Көшпелі рулардың барлық мүшелері пайдалану құқығына ие болған, ру басылар (ақсүйектер) жайылым жерлерді басқару құқығын өздеріне алған. Хандықтың барлық аумағы Шыңғыс хан руының иелігінде болған. Жерлердің жоғарғы реттеушісі хан. Негізгі жеке және отбасылық меншік – мал. Мал – көшпенділер байлығының негізгі өлшемі.

Қазақстанның оңтүстік аудандарында феодалдық жер пайдаланудың және жер меншігінің тұрақты түрлері қалыптасты: сойургал, икта, мильк, вакф және т.б. Сойургал – бұл көшпелі ақсүйектердің отырықшы – егіншілік халыққа деген үстемдіктің ең таралған түрі. Қала мен оның маңы үлесті, енші басқарушы – сойургал иесінің қарамағында болған. Бұл жер иесі егіншілерден, қолөнершілерден, саудагерлерден өз пайдасына салық жинаған [2. 25].

Мұсылман дін басылары – шайх уль – ис-

лам, садрилар, қажылар, шайхтар, моллалар, муставалар басқарушылығына әрқашан қолдау көрсеткен. Қолдағаны үшін олар жерді, су көздерін, суландыру қондырғыларын салық салу құқығымен бірге алатын, оны вакф деп атайды. Сонымен бірге мұсылман дін басылары жеке меншік құқығында көптеген өңделген және жайылым жерлерге ие болған.

Қазақ қоғамында қоғамдық топтар – таптық бөліну негізінде мүліктің жағдайынан бұрын әлеуметтік тегі қаралған.

• Ақ сүйек қоғамның жоғарғы тобы. Оларға Шынғысхан тұқымдары жатады: хандар, сұлтандар, төрелер немесе оғландар, қожалар. Шынғысхан тұқымдары қазақтың ешқандай рулары мен тайпаларына жатпай, қоғамының жоғары табын құраған.

• Қара сүйек – мүліктің жағдайына байланыссыз, олар қазақ қоғамының ең төмен тобын құраған:

а) билер – сот міндеттерін атқаратын рулар мен тайпалар басшылары;

б) эмирлер, бектер – әскери, көшпенділер басшыларының өкілдері;

в) батырлар – әскер басшылары.

Қатардағы жауынгер ерлігімен даңқы шығып, батырлар тобында өз орнын алған;

г) байлар – тегіне қарамастан, байлыққа жеткен тұлғалар. Байлар феодалдар табының қалың бұқара топтары ретінде ерекше әлеуметтік санатты құрған.

Шаруа (райаттар) – тәуелді халық, көшпелі мал өсірушілер; қоныстар – феодалға тәуелді болып қалған кедей туыстары, егіншілер. Олар: жатақтар – ұсақ саудагерлер, қолөнершілер. Құлдар – қоғамның ең құқықсыз топтары.

Қазақ хандығының әкімшілік құрылысы.
Отбасы → ұрпақ → ру → тайпа → ұлыс → жүз → хандық.

Мемлекеттік басқару жүйесі қарапайым құқық – адатқа негізделген. Адатпен қатар мұсылман құқығының нормалары – шариат қолданған.

XVII ғ. аяғында қарапайым құқықтың нормалары Тауке ханның тұсында «жеті жарғы» атауымен бірыңғай жинақ түрінде толықтырылды. «Жеті жарғы» заңдар жинағын құрастыруында үш жүздің өкілдері қатысты. Заңның мазмұны:

а) әкімшілік, қылмыстық және азаматтық құқықтар нормалары;

б) салықтар мен діни көзқарастар туралы ереже;

в) хандықты басқару тәртібі;

г) хандар мен билердің пайдасына әртүрлі алымдарды заңдастыру;

д) жасалған қылмыстар үшін жаза.

Бұл заңдар жинағында сол заманның өзекті мәселелерін қамтып, халықтың басты әлеуметтік жағдайына көп көңіл бөлінген.

Орта ғасыр дәуірінде қазақ қоғамы әлеуметтік-экономикалық қатынастардың дамуы бойынша патриархалдық-феодалдық деңгейде, ал қалыптасқан қазақ мемлекеттілігі феодалдық болған. Қазақ қоғамы әлеуметтік көмектің әр түрлерін қолданды:

• ұжымдық көмек көрсетуден (асар) бас тартуға болмайды;

• бөлек тұратын балалар ата-анасына, жақындарына соғым, сыбаға жібереді;

• шаңырақ иесі болып кенже ұл саналған. Ата-анасын бағып, күтуге міндетті;

• мұқтаждық көргенге материалдық көмек (мал, ақша) көрсеткен (бірігіп). Бұл «жылу» деп аталады. Мейірімділік, адамгершілік белгісі;

• туыс адам қайтыс болғанда ас беріледі. Бұл баяғыдан келе жатқан әдет.

Жетім-жесірлерді қолдап, оларға әрдайым көмектесу – рудың ерекше міндеті. Жесір – күйеунің руы меншігі ретінде саналып, басқарудың адамына күйеуге шыға алмаған, оны басқа ауылға да жібермей, өздері көмектескен. Негізгі себеп – балалар туыстарының арасында өсу керек.

Бұл мәселені шешу үшін әмеңгерлік институты болған. Екінші күйеу (өлген күйеунің жақыны) әмеңгер. Жесірді дәстүр бойынша күйеунің ағасы немесе жақын туысы алады, кейде әйелдің жасы мен материалдық жағдайын есептей отырып, таңдауды әйелдің өзіне қалдыратын. Бұл әдеттің маңызы зор. Себебі, әйел қорғаусыз қалмайды (әдетте әйелге келін болып келген ауылы ыстық). Балалары өз жақын туыстарының арасында өседі, дала заңы бойынша әйел күйеунің жақын туыстарын тастап кетпейді. Сонымен қатар шариат бойынша баласы қайтыс болған жағдайда әкесі әмеңгер (келініне күйеу) бола алмайды.

Әкесіз немесе шешесіз, кей жағдайларда әке-шешесіз қалған баланы жетім деп атайды. Жақын туыстары оны тәрбиелеп, өсірген. Мұ-

хаммед Пайғамбар: «Егер кімде-кім өз балаларын және жетімдерді жақсылап тәрбиелеп, адам қылса, оның орны жұмақта болады», – деген екен.

Дәстүрлі әдет-ғұрыптар.

Қонақжайлық дәстүрі – жолаушы кез келген адамның (таныс болмаса да) үйінде демалып, тамақтанып, түнейтін. Адат бойынша ол кеткенше сол үй иесінің қорғауында болған.

Тамыр болу дәстүрі – жасына байланыссыз әр тұлғалардың арасындағы достық. Тамырласу кәулердің көзінше өткен.

Өзара көмек дәстүрі – жақын туыстар арасында таралған, оны «жылу», «немеурін», «үме» деп атаған. «Жылудың» көне түрі – жұттың, табиғи апаттарыдың себебінде туыстарға малдың белгіленген санын беру.

Маусымдық тойлар.

- Наурыз – 22 наурызға келетін шығыс халықтарының жаңа жылы. Бұл күні бір-бірін құттықтап, 7 құрауыштан (су, тұз, ет, сүт, сарымсақ, бидай, тары) тұратын «Наурыз-көже» жасаған.

- Соғымбасы – қысқы уақытта тойлаған. Әр отбасы көршілерін соғымбасына шақырған.

- Қымызмұрындық – жазда болатын, бие сау мерзімімен байланысты той. Әр отбасы алғашқы қымызға көршілерін шақырып, үлкендердің батасын алған.

- Сабантой – күзгі уақытта мол астықты жинап алуымен байланысты тойланған.

Ш. Уалиханов – әлеуметтік қатынастар саласына философиялық қағидаларды енгізген. Қазақтың алғашқы ғалымы және ағартушы демократы. Өзінің антропологиялық материализмімен ол адам мен қоғамды табиғаттың даму нәтижесі ретінде қарастырады. Оның пікірінше, тарихи оқиғалар кез келген жағдайлардың нәтижесі емес, олардың негізінде бір заңдылық жатыр. Сондықтан оның еңбектерінде «қоғамдық жағдайлар», «қоғамдық қажеттіліктер», «қоғамдық заңдар» және т.б. түсінектер жиі кездеседі. Қоғам мен оның дамуы үшін маңызды: географиялық орта, тайпалық ағза жағдайлары. Соңғыға ол антропологиялық мазмұн енгізген: адамның физикалық және адамгершілік даму деңгейін ескерген қажет. Ең алғашқы қоғамдық кітапхана 1883 ж. Семейде ашылған. Осы қалаға жер аударып айдалған Е. Михаэлис, П. Лобановский, С. Гросс кітапхана үшін құнды кітаптарды жинаған. Абай Құнанбаев та өз

үлесін қосты. Кейін кітапхана Ресейдің әр түкпірінен ғалымның әр салалары бойынша көптеген кітаптар мен журналдар ала бастады. Ақысыз пайдаланатын қоғамдық кітапханалар Ресей қалаларында ашылды [3. 18].

Қоғамдық даму, қозғалыс, заң шығырушылықтағы өзгерістер ұлттық ағарту ісіне ықпал етті. XIX ғ. 60-70 жж. ұйымдастырылған ғылыми қоғамдар, көпшілік кітапханалар, мұражайлар өлкенің қоғамдық өмірін жандандыру үшін мүмкіндік туғызды.

Ыбырай Алтынсарин (1841-1889) – көрнекті ағартушы, қоғамдық қайраткер, жаңашыл педагог. Ы. Алтынсарин істеген зор қызметтері:

- өлкеде әйелдерге білім берудің негізін қалаушысы;
- колөнер және ауылшаруашылық мектептерінің ұйымдастырушысы;
- орыс графикасының негізінде қазақ әліпбиінің бастаушысы;
- қазақ жазу әдебиеті мен әдеби тілі негізін қалаушысының бірі;
- қазақ халқының ауыз шығармашылығының үлгілерін жинақтаушысы.

Кеңес үкіметінің алғашқы әлеуметтік шаралары. Қазан төңкерісінен кейін халықтың әлеуметтік қорғауы тек қана мемлекеттік іс болып танылады. Барлық қайырымдылық ұйымдар (қоғамдық және жеке) Кеңес Үкіметіне тапсырылып, мемлекеттік болып өзгертілді. 1917 ж. 13 қарашасында Халық Комиссарлар Кеңесі Кеңес билігінің алғашқы шаралар мен декреттердің санына «Әлеуметтік сақтандыру» деп аталатын декрет шығарды. Бірінші декреттің тобына «Жұмыссыздық жағдайдағы сақтандыру туралы ереже», «Ауырған жағдайдағы сақтандыру туралы ереже», «Сақтандыру туралы ереже» кірген. Қайырымдылық қоғамдардан Ресейдің «Қызыл Крест» қоғамы сақталып қалды. Ол мемлекеттің қарамағына ауысты. 1922 ж. революция күрескерлеріне көмек беретін Коммунистік халықаралық ұйым құрылды. 1918 ж. 25 қаңтарында жасы толмаған балалар үшін, оның алдында ана мен баланың денсаулығын сақтау бойынша бөлімдер ашылды. 1918 ж. сәуірінде Әлеуметтік қамтамасыз ету халық комиссариаты құрылғаннан бастап мұқтаждық көргендердің мемлекеттік қолдауы іске асырыла бастады.

Жаңа заңнама әлеуметтік көмектің негізгі

түрлерін белгіледі: дәрігердің көмегі, жәрдемақылар мен зейнетақыларды беру (кәрілік бойынша, еңбекке қабілеттілігінен айырылуымен байланысты, жүкті мен босанғандарға әлеуметтік қамтамасыз етудің қаржыландыру көздері: кәсіпорындардың, мекемелердің және т.б. жұмыс берушілердің жарналары. Кейін әлеуметтік сақтандыру бойынша барлық шығындарды мемлекет толық өзіне алды. 1918 ж. маусымында Әлеуметтік қамтамасыз ету халық комиссариатында келесі бөлімдер ашылды: ана мен баланың денсаулығын сақтау бөлімі, балалар үйлер бөлімі, ақыл есі кем (ақаулы) балалар бөлімі, медициналық бөлім (халыққа арналған санаторийлер мен емдеу мекемелерін басқару), зейнетақылар мен жәрдемақылар бөлімі, соғыстан зардап шеккендердің отбасыларына берілетін азық-түлік көмек бөлімі.

Азаматтық соғыс аяқталып, жаңа экономикалық саясаттың енгізілуімен Кеңестік Ресейде әлеуметтік қамтамасыз ету өзінің жаңа даму кезеңіне аяқ басты. Жаңа экономикалық саясат әлеуметтік қамтамасыз етудің бағытын өзгертті. ӘҚЕХК (Әлеуметтік қамтамасыз етудің халық комиссариаты) қызметінің негізгі бағыттары: мүгедектер кооперациясы, жұмысшылардың әлеуметтік сақтандыруы, қалаларда Қызыл Армия жауынгерлер отбасыларын мемлекеттік қамтамасыз ету. 1921 ж. 15 қарашасында ХКК (Халық Комиссарлар Кеңесі) «Жалдама еңбекпен айналысатын тұлғалардың әлеуметтік сақтандыруы туралы» декреті (заңы) шықты. Осы заңға сәйкес мемлекеттік, кооперативтік, қоғамдық, жалға алынған және жеке кәсіпорындарда, мекемелерде және шаруашылықтарда жалдама еңбекпен айналысатын тұлғалар әлеуметтік сақтандыруға жатады. ӘСХК органдары басқа да қызмет түрлерін атқарған: «Контрреволюция құрбандарына көмек», қайыршылық және жезөкшелікпен күрес, табиғат апаттарына зардап шеккендерге көмек, қамқорлық пен қамқоршылық. Қайыршылар үшін үлестіру орындар ұйымдастырылып, қарттар мен мүгедектер бір мекемеге, балалар – балалар үйлеріне, жұмыссыздар – жұмыс күшін үлестіру бөлімдеріне, «арамтамақтар» арнайы еңбек коммуналарға жіберілген. Бірақ қайыршылар саны азайған жоқ, оның себебі: қалыптасып келе жатқан әлеуметтік көмек органдарының көбейіп кеткен қайыршыларға кө-

мектесуге әлі келмеді. Әлеуметтік жәрдемақының жеткіліксіз көлемі адамдарды қайыршылықпен «айналысуға» мәжбүрледі. 20-шы жылдардың ортасында ӘСХК қызметінің негізгі объектісі ретінде шаруалар болды, бұл жалпы аштықпен байланысты, ол кезде 30 млн халық аштыққа ұшырады, 5 млн көз жұмды [4. 85].

Жас кеңес мемлекетінде халықтың әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесін дамытуға ақшасы жетпеді, себебі ақша әскери шығындар мен орасан зор ескерткіштерге жұмсалып отырды. Жеке адамдардың қайыршылық жасауына тыйым салуға ешкімнің моральдық құқығы жоқ, бірақ кеңес үкіметінің бұған көзқарасы басқа болды. Мысалы, Волга бойындағы ашаршылыққа ұшырағандарға батыс жазушыларынан көмек сұрағысы келген Максим Горькийге (1921 ж.) рұқсат берілмеді, американдық қайырымдылық ұйымдарға да 1933 ж. болған ашаршылық кезінде ашыққандарға азық-түлік және дәрі-дәрмек беруге тыйым салынды. Еуропа жұртшылығы көмек ретінде жіберген жүктер қабылданбай, қайтарылып жатты. Сондағы идея: төңкеріс барысындағы әлеуметтік және саяси өзгерістер және социалистік құрылыс барысындағы өзгерістер өздері әлеуметтік әділдік пен адамға жан-жақты қамқоршылық жасау мүмкіндігіне әкеледі. Белгілі орыс ойшылы Д.И. Писарев та осы пікірде болған: «Филантропия адам арына ұятты, оны қорлағанмен тең: бір адамның өмір сүруі мен игілігі екінші сондай адамның еркінше рақымшылығынан тәуелді болуға мәжбүр етеді, ол қайыршы мен қайырымдылық жасаушыны құрып, екеуін де бүлдіреді. Бұл не кедейлікті, не бекершілікті жоймайды. Мемлекеттік әлеуметтік қамтамасыз етумен соғысқа қатысқан шаруалар, соғыста жарақат алған мүгедектер қамтылды. 1921 ж. 14 мамырында ХКК (Халық Комиссариатының Кеңесі) шаруалар өздері қоғамдық өзара көмек ұйымдастыру жолымен мұқтаждық көргендерге қамқорлық жасауға тиісті деген декрет (заң) шығарды. Сонымен мемлекет әлеуметтік қамтамасыз етілмеген шаруаларға мемлекеттік бюджет есебінен көмек бере алмайтынын көрсетті. Шаруа өзара көмек көрсету комитеттер қызметінің негізгі түрлері келесілер болған: Қызыл Армия сарбаздарына жеке көмек, мүгедектерге жәрдемақылар, қарыз, жұмыс көмегі, әлеуметтік өзара көмектесу (қоғамдық дүкен-

дер, қорлар, мектептер мен ауруханаларды, кітапхана үйлерін, мүгедектер үйлерін қолдау) құқықтық көмек (салық жинау, ағаш беру, жер беруде аз қамтылғандардың мүдделерін қорғау). Осы комитеттердің негізінде кейін шаруа өзара көмек қоғамдары пайда болды. Сонан соң оларды колхозшылардың өзара көмек қасалары ауыстырады. Олардың қызметі 1931 ж. 13 мамырында арнайы қаулымен заңдастырылды. (БРОАК мен ХКК қаулысы). (бүкілресейлік орталық атқару комитеті мен Халық Комиссарлар Кеңесі). Бұл нормативтік құжат қасаларға қарттар үйлерін құруға, ауру, жарақат, екіқабат болған жағдайларда қаржы және кәдімгі көмек көрсетуге құқық берген. Соғыстан кейін елде тамақ, киім, өндірістік тауарлардың тапшылығы орын алды. Оның үстіне жағдайды құрғақшылық қиындататып жіберді. Ол Волга бойындағы жерлерді және басқа да аудандарды алып кетті.

Ашаршылыққа ұшырағандарға көмек көрсету үшін 1921 ж. 18 тамызында шыққан декреттің негізінде орталық комиссия құрылды (ерекше құзырларға ие болған). Комиссияның негізгі міндеттері: ашаршылық көлемін анықтау, оған қарсы күрес жүргізу үшін қаражат іздеу және т.б. Зейнеткерлік қамтамасыз ету құқығына ие болғандар: еңбекке жарамайтын, 50 жасқа келіп, 8 жыл жұмыс өтілі бар жұмысшылар мен қызметкерлер. Мүгедектер мәселелерімен кеңестік Ресейде келесі қоғамдық ұйымдар шұғылданған: Бүкілресейлік мүгедектер кооперациясының одағы, Бүкілресейлік соқырлар қоғамы, Бүкілресейлік саңырау мұлақалар бірлестігі. Олардың негізгі міндеті ретінде мүгедектердің әлеуметтік қорғауы болып танылған. Артельдер мен кооперативтерді құру жолымен мүгедектер жұмыспен қамтылып отырды. 1931 ж. мүгедектіктің жүйеленуінде өзгерістер орын алды, ол мүгедектің еңбек, кәсіби міндеттерін орындау мүмкіндігі жоқтығы бойынша мүгедектік дәрежесін анықтады. Осының негізінде оларға еңбек орындары беріліп отырды. Кәрілік бойынша зейнеткерлік қамтамасыз ету жөніндегі заңнама 1928-1932 жж. іске асырыла бастады. Зейнетақыны алу үшін: еркектер – 60 жасқа, әйелдер – 55 жасқа келу керек, еңбек өтілі – 25 жылдан кем емес. Сол жылдардағы әлеуметтік қамтамасыз етудің негізгі міндеті – мүгедектерді оқыту және жұмыс-

пен қамту. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі мемлекеттік қамтамасыз етуді дамыту. Ұлы Отан соғысы кезіндегі әлеуметтік көмек және қорғау майданда жүргендердің отбасыларына, аурулар мен жарақат алғандарға көмек көрсетумен, мүгедектерді жұмыспен қамтамасыз етумен, жетім балаларға қамқорлық жасау мәселелерімен, соғыс уақытының басқа да мәселелерімен байланысты болды. Соғыс кезінде соғысқа қатысқандардың отбасыларын әлеуметтік қамтамасыз ету үшін негіз болған бірқатар жарлықтар шықты. 1941 ж. 26 маусымында шыққан жарлық соғыста жүргендердің отбасыларына жәрдемақы төлеу тәртібі белгіленеді. 1943 ж. 4 маусымында ССРО ХКК (Халық Комиссарлары Кеңесінің «Отан соғысы майдандарында қаза тапқан және хабар-ошарсыз кеткен әскери қызметкерлерінің отбасылары үшін жеңілдіктер туралы» қаулысы шықты. 1941 ж. 8 қазанында ауру және жарақат алған Қызыл Армия жауынгерлеріне қызмет көрсету бойынша көмек комитеттері құрылды. Балаларды қорғау және жетімдерге қамқорлық көрсету мәселелері соғыс уақытында жаңа сипат ала бастады. Ендігі жаңа міндет балалар үйлерінің тәрбиеленушілерін алысқа, ел түпкірлеріне көшіруде болды [5. 78].

Соғыстан кейін халық шаруашылығын қайта қалпына келтіруімен бірге әлеуметтік қамтамасыз етуді басқарудың әкімшілік жүйесі де қайта құрылды, ӘҚХК (Әлеуметтік қамтамасыз ету Халық Комиссариатының) орнына Әлеуметтік қамтамасыз ету министрлігі құрылды.

КСРО Жоғарғы Кеңесі 1956 ж. 14 шілдесінде мемлекеттік зейнетақылар туралы Заң қабылдады, ол Заң бойынша зейнетақы берілетін тұлғалар тобы кеңейтілген. РСФСР Министрлер Кеңесі қаулысына сәйкес Әлеуметтік қамтамасыз ету министрлігіне келесі міндеттер жүктелді: дәрігерлік еңбек сараптамасын ұйымдастыру; мүгедектерді жұмыспен қамту және оларды кәсіптік оқыту; көп балалы және жалғызбасты аналарға материалдық-тұрмыстық қызмет көрсету, зейнетақыларды төлеу, жасанды мүше – ортопедиялық көмек көрсету. 1964 ж. колхоз мүшелеріне зейнетақылар мен жәрдемақыларды төлеу туралы Заң қабылданды. Сөйтіп, елде жалпы мемлекеттік зейнетақымен қамтамасыз ету іске асырылды. 1967 ж. қыркүйегінде КОКП (Кеңес Одағының Коммунист-

тік партиясы) Орталық Комитетінің Пленумы өтті. Онда кеңес халқының әл-ауқатын жоғарылату мәселелері қаралды: колхозшылар, мүгедектер, Қиыр Солтүстік тұрғындары үшін зейнетақы жасын төмендетіп, Отан соғысы мүгедектеріне зейнетақысын жоғарылатты. Бұл 5 млн-нан астам зейнеткерлердің материалдық жағдайын жақсартты. Кеңес уақытында әлеуметтік қамтамасыз ету келесі қағидаларда қызмет істейді: «КСРО әлеуметтік қамтамасыз ету социалистік қағидаларда ұйымдастырылған. Олар адамға деген шынайы қамқорлықпен сипатталады. Кеңес Одағының барлық халықтары әлеуметтік қамтамасыз ету құқығына бірдей дәрежеде ие. Әлеуметтік қамтамасыз ету толығымен мемлекеттік және қоғамдық қаражаттар есебінен іске асырылады».

Республиканың нарыққа көшу кезеңі өте қиын болды. Мемлекеттік кәсіпорындардың көбі жабылып, жұмыссыздық орын ала бастады. Қазақстанда жұмыстың жоқтығы кедейлікке әкеліп соғып, әсіресе жұмыссыздық мәселесі ауылдық жерлерде шиеленісті.

Адамдардың әл-ауқатына өтпелі кезеңнің ықпалын азайту бойынша үкімет тұрақтандыру саясатын жүргізуіне қарамастан, қазақстандықтардың өмір деңгейін айғақтайтын көптеген әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер өзгерістерге ұшырады. Жұмыссыздық күрт өсіп, халықтың шынайы табыстары төмендеп,

өмір сүру ұзақтығы қысқарды. Инфляцияның қарқынды өсу жағдайында халықтың кедей топтарының әлеуметтік жағдайын одан сайын төмендеткен қиын мәселе – халықтың, зейнетақының және әлеуметтік жәрдемақының төлемдері бойынша қарыз болып келді. Соңғы онжылдықта әлеуметтік аясының (денсаулық сақтау, білім беру, ғылым, мәдениет) жағдайы нашарлап, өтпелі кезеңнің қиындықтары Қазақстан халқы табыстарының төмендеуіне әкелді.

Халықтың маңызды бөлігінің төмен жиынтық табыстары – Қазақстандағы кедейліктің негізгі себебі. Республиканың ерекшелігі – «кедейлік» жұмыссыздарға да, жұмыспен қамтылғандарға да сипатты. Төмен жиынтық табыстарымен бірге республикадағы кедейліктің тағы бір себебі – жұмыссыздық. Ол жұмыссыздар үшін түйінді әлеуметтік экономикалық және психологиялық мәселе болды. Республиканың облыстары бойынша кедейлік көрсеткіштердің талдауы ел өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуының біркелкі еместігін көрсетеді.

Соңғы жылдары Елбасы Н.Ә. Назарбаев әр жолдаулары мен стратегияларында елдің әл-ауқатын жақсартуға байланысты өзекті мәселелерді қозғауда және әлеуметтік қызметкерлердің ролін анықтап, олардың халықтың әлеуметтік жағдайын көтеруге барлық мүмкіндіктер жасалғанын көруге болады.

Әдебиеттер

1. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы. 11 Қараша 2014 жыл.
2. Абилов А.К., Евдокимов В.В. Казахстан в древности: Учеб. пособие. – Караганда, 1991.
3. Кан Г.В. История Казахстана: Учеб. пособие для вузов. – А., 2005.
4. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. 2-3 том. – А., 1998-2002.
5. Григорьев А.Д. История социальной работы. В 2-х ч. Ч. 1. (до нач. 20 в.). – Минск, 2006.
6. Кузьмин К.В., Сутырин Б.А. История социальной работы. – М., 2003.

Резюме

В статье рассматривается проблема становления и развития социальной помощи в Казахстане. Республика Казахстан в качестве суверенного государства должна внедрять новую социальную помощь и использовать ее на практике. В статье также анализируется социальная помощь в РК с древнейших времен и до наших дней.

ӘОЖ 316.6

*Л.С. Сыдығалиева, магистр, аға оқытушы,**М.Е. Байдалина, магистр, оқытушы**ҚазЭҚХСУ*

МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫ АРАСЫНДА ЖАҒЫМДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙ ТУҒЫЗУ

Мақала оқытушылар мен білім алушылардың арасындағы қарым-қатынас мәселелеріне арналған. Ұстаз бен шәкірттер арасындағы қарым-қатынас орнатуға, олардың арасында кездесіп қалатын қиыншылықтар әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан тиянақты іздестірілмеген мәселелердің қатарына жатады. Сондықтан мақалада эксперимент ретінде мәселердің шешу жолдары көрсетілген.

Негізгі ұғымдар: жасөспірімдер, қарым-қатынас қиыншылықтары, тәлім-тәрбие, ғылыми-педагогикалық ізденістер, әлеуметтік-психологиялық зерттеулер.

Жасөспірімдер мен ұстаздар арасындағы өзара қарым-қатынас жасау мәселесі-психология ғылымындағы және тәлім-тәрбие ісіндегі әрі маңызды, әрі күрделі мәселелердің қатарына жатады. Бұл салада жүргізілген бірсыпыра зерттеулер мен осы бағытта жинақталған тәжірибелердің нәтижелері жасөспірімдер мен ұстаздар, оқушылар мен тәлімгерлер арасында қарым-қатынас орнатуда айтарлықтай ерекшеліктер мен сипаттар, түрліше түсініктер бар екендігін көрсетті. Міне, мұндай мәселедегі елеулі жәйттің бірі – мұғалім мен шәкірттер арасындағы қарым-қатынас жасауда әрқилы қиыншылықтардың үнемі кездесіп отыратындығы.

Егер кіші мектеп жасындағы балалар үшін мұғалім барлық бейнесімен ерекше із қалдырып, оларға күшті әсер ететін тұлға болып саналатын болса; ал ересек балалар мұғалімнің әрбір қимыл-қозғалысына, іс-әрекеті мен сөйлеген сөзіне, оның ақыл-кеңесіне, өзге адамдармен қарым-қатынасына, шәкірттерге қоятын түрлі талаптарына өздерінше іштей сын көзімен қарайды. Осы мәселені анықтау бағытында арнайы жүргізілген психологиялық және педагогикалық зерттеулер төменгі сынып оқушыларынан гөрі ересек оқушылар арасында үлкендердің айтқан сөздеріне құлақ аспау және айтқанынан қайтпайтын мінез көріністерінде әрқилы кедергілер мен себептер болатындығын анықтады. Әрине, мұндай мәселенің түпкі себептерін психологиялық жағынан тереңірек зерттеу-тәлім-тәрбие ісінде маңызды мәселе болып саналады.

Бізде, атап айтқанда, Қазақстанда, әсіресе қазақ мектептері мен арнаулы білім беретін орта дәрежелі оқу орындарында ұстаз бен шәкірттер арасындағы қарым-қатынас орнатуда, олардың арасында кездесіп қалатын қиыншылықтар психологиялық тұрғыдан әлі де қызу қолға алынып, тиянақты іздестірілмеген мәселелердің қатарына жатады. Ал мұғалім мен шәкірттер арасындағы қатынасты іздестірудегі ғылыми-педагогикалық бірең-сараң әдебиет пен мақалаларда тек ұстазға қажетті сапаларды сөз етумен шектеледі. Осы кезде тәлім-тәрбие ісіндегі жасөспірімдермен қарым-қатынас жасауда мұғалімнің өзіндік сапа ерекшеліктерімен қатар, оның өзге адамдармен, әсіресе шәкірттердің даралық ерекшеліктерімен санасын арттыру қажеттігіне баса мән беріледі. Осындай талапты анықтап, оны жүзеге асыру жолында мұғалімнің бойында өзіндік сана, ұстаздық қасиет және арнайы білімі болу керек деген міндет қойылады.

Ұстаздар мен шәкірттер арасындағы қарым-қатынастың бірсыпыра жәйттерін психологиялық тұрғыдан анықтау мақсатымен Астана қаласындағы бірнеше мектептерде арнайы тәжірибелік зерттеулер жүргізіліп, онда мақсат етіп қойылған мәселенің жай-жапсары іздестірілді. Бұл зерттеуде негізгі мәселе – мұғалімдік мамандыққа қойылатын жасөспірімдердің талабын психологиялық тұрғыдан негіздеп, ұстазға тән сапалар мен ерекшеліктердің сырын ашып көрсету және оны педагогикалық және методикалық жағынан алып талдау.

Оқушылардың мұғалімдерге қойылатын мұндай талаптарын ұстаздар үнемі ескеретін болуы тиіс.

Ұстаз бен шәкірттер арасындағы қарым-қатынас күнделікті тәлім-тәрбиенің нақтылы фактілерінен алынып, оларды салыстыра отырып, өзара топтастырып көрсетіледі. Осындай аталған ұнамды, ұнамсыз деген сапалар мен ерекшеліктер шәкірттер тарапынан көрсетілген өз пікірлері. Солай дегенмен де, бұл қасиеттердің бәрі оқу-тәрбие ісінде жиі кездесіп отырады. Мұндай жәйттердің бәрі шәкірттердің жүрегін жарып шыққан пікірлері мен жанашырлық ниетімен айтылған олардың жан дүниесін тебірткен мәселелер екенін әрбір ұстаз, тәлім-тәрбиеші ақыл-ойға салып, өз қабырғасымен кеңесіп, таразылап көруі қажет.

Мұғалім мен оқушы арасындағы тартыс пен өзара реніштің туындау себептері.

Осы заманғы психологиялық зерттеулерде әлеуметтік өмірдің әртүрлі өрісінде болып отыратын талас-тартыстар мен дау-дамайдың өрбуі ерекше назар аударып, олардың себеп-салдарын анықтап отыруға ерекше мән беріп отырды қажет ететін өмір тіршілігінің шындығы. Біз бұл еңбектің алғы тарауларында өнеркәсіп орындары мен мекеме ұжымдары арасындағы әралуан ситуациялар мен шиеліністі жағдайлардың болып отыратындығына баса көңіл аударып, сондай жәйттерді женудің жөн-жосығын, әдіс-тәсілдерін нақты жағдайлар негізінде, психологиялық тұрғыдан іздестіріп көрдік. Талас-тартысты мәселелердің туындап отыруында әлеуметтік-психологиялық заңдылықтардың болатындығына көз жеткіздік. Ал бұл мәселенің теориялық және методикалық негіздері мен сипаттарын ғылыми тұрғыдан тереңірек ашып көрсету өз алдына зерттеліп, тиісті шешімін келешектен күтеді.

Шәкірттер мен мұғалімдер арасындағы, әсіресе мұғалім мен жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынаста кездесіп қалатын тартыстар осы кезге дейін жете зерттелмеген мәселе. Міне, осы мәселені зерттеуді негізгі объект етіп алып қарастыру мынадай себептерге байланысты.

1. Орта жастағы мектеп оқушылары өздеріне ерекше зейін қойып қарауды қажетсінеді. Олардың өмірдегі өтпелі кезең, жоғарғы талаптар, сана-сезімі мен ақыл-ойының өсуі мұғалім-

ді жасөспірімдерге жаңа қырынан келуге мәжбүр етеді.

2. Өтпелі кезең жасындағы балаларға дұрыс қалып көрсетпеуден туындайтын тартыстарды жиі кездестіруге болады. Балалардың жас ерекшелігін және тәлім-тәрбие жұмысында соған сай әдіс-амалдарды қолдана білмеуден кейбір мұғалімдер өз жұмысында көптеген қиындықтарға кездесіп жүр. Олар бірер рет көзге түсіп қалғандарды «тәрбиеленуі қиын» балалар қатарына ой салмақтамай қосып, өз жұмыстарын қиындатады. Енді-енді қалыптаса бастаған жеткіншек мінез-құлқына кері әсерін тигізеді.

Мұғалім мен оқушы арасындағы тартысты туғызатын себептерге оқушылар тобы, олардың жас және өзіндік ерекшеліктері, мұғалім мен оның оқушылар ұжымына басшылық ету стилі де әсер етуі жатады. Тәлім-тәрбие саласында жүргізілген зерттеу нәтижелерін жинақтап қарастырғанда, мұғалім мен оқушылар арасындағы тартыстардың туындап, етек алуының бірнеше түрлері болатындығы байқалады.

Оқу ісін жүзеге асырып, оны бірізділікпен жүргізуде кедергі болатын жәйттер мұғалімнің білім деңгейі мен оны шәкірттерге тиімді әдіс-тәсілдермен жеткізе алмай, тәжірибесіздік көрсетіп, оқушыларға серпінді ықпал ете алмайды. Сондай-ақ мұғалім оқушыларға қоятын талабын үнемі өзгертіп, қалыпты жағдайдан жиі ауытқып отырады. Соның салдарынан шәкірттердің тәртібі де нашарлайды. Мұндай кемшіліктер ең алдымен ұстаздың ұйымдастырушылық қабілеті мен сабақ жүргізудегі методикалық олқылығынан пайда болып, шәкірттер сабаққа көпшілік уақытын босқа жіберетін болады. Алайда мұндай жағдайдан туындайтын тартыстар оқу-тәрбие ісіндегі өзге сипаттағы дау-дамайлардан кемдеу.

Жеке бастың өзі ұстанған адамгершілік қасиеттерге байланысты кездесетін кедергілер мен талас-тартыстар. Баланың өз басына талап қоюы, айналасына зер салып, әрбір нәрсеге мән беруі баланың өсіп жетіле бастағанын көрсетеді. Мұндай ерекшеліктер баланың ересек адамдармен қарым-қатынас жасап, өзінің есейгендігін байқатуы, оның адами-этикалық жағынан талап-тілегінің өскендігін көрсету. Ересек адамдармен салыстырғанда мұғалім мен оқушылар арасындағы өзара қарым-қаты-

нас едәуір күрделі. Өйткені, мұндағы бірінші жақ – мұғалім толық қалыптасқан, мораль, этикалық жағынан жетілген, мінез-құлқы орныққан адам. Екінші жақ – оқушылар. Бұлар небары өз ұстазының сезімі мен ақыл-ойына ынтыққандар ғана. Мұғалім мен оқушының ойлану, түсіну сипаттары да түрлі деңгейде. Ұстаздарға айдай анық құбылыс шәкіртіне нанымды бола бермейді. Кейде мұғалім мен оқушы бір құбылысқа, сөзге немесе қылыққа беретін бағалары да түрліше. Тіпті қарама-қарсы мәнде болуы мүмкін. Ұстаз бен шәкірттер арасындағы қарым-қатынаста тартыстың туындауына ұстаздың методикалық тұрғыда қате жіберіп жаңылысуы, не оқу материалын тиянақты түсіндіре алмауы да себеп болады.

Оқушылардың жас ерекшеліктерін елемей, олардың құрдастарымен қарым-қатынастарының қыры мен сырына жете мән беріп, оларды жете бағаламау салдарынан болатын табыстар. Ал оқушылар тобы тарапынан мұғалімге қойылатын талаптар олардың рухани тілектерін қанағаттандырмауға байланысты. Әдетте мұндай жағдайда мұғалім оқушылар ұжымынан өз бойын аулақ ұстап, көпшілік қоғам жұмыстарына сирек қатысады. Оқушылар ұжымының саналуан жұмыстарына, ұжымдық пікірлерге жете мән бермейді. Мұндай жағдайда оқушылар тарапынан ұстазға деген наразылық, қанағаттанбау сезіміне орай тартыстың туындауына себеп болады.

Оқушылардың даралық ерекшеліктеріне тән жағымсыз қасиеттері мен мінез-құлқына орай туатын тартыстар. Оқушылар арасындағы ұшқалақ мінезді, қызу қанды, айтқанынан қайтпайтын өжет, жан дүниесінің шеңбері тар, өзін қатар құрбыларынан жоғары санайтын балалар да бар. Олардың сөйлеген сөзі, істеген қылығы өзгелердің зығырданын қайнатып тұрады. Ондай балалармен қарым-қатынас жасау мұғалімдерге оңай тие қоймайды. Негізгі мақсат мінезі ерекше оқушылармен қалыпты қатынас орнатудың тиімді әдісі – оларды ұжымдық өмірдің ыңғайына қарай бейімдеп, олардың іс-әрекеттерімен үйлестіру. Дегенмен, мұндай жағдайда ұстаз бен шәкірт арасындағы айырым шығатын жәйттер жиі болып тұрады. Мұндайда ұстамды ұстаздар шыдамдылық пен тапқырлық көрсетіп, қалайда шәкірттермен тиімді қарым-қатынас орнатудың әдіс-тәсілде-

рін ізденеді. Жастардың мінез-құлқындағы жағымсыз қылықтарын жөндеуге күш жұмсап, әрбір оқушының даралық ерекшеліктеріне баса көңіл аударады.

Мұғалім мен оқушылар арасында кейде бірін-бірі жете түсінбей, өзара келіспеушілік сияқты қолайсыз жәйттер кездеседі. Мұндайда баланың даралық ерекшеліктері мен жан дүниесінің сырына терең бойлап, олардың мінез-құлқы ерекшеліктерімен санасқан тиімді. Бала психикасының қарқынды дамып отыруына орай түрлі тілек-талаптары мен қажеттіліктері, әрбір нәрсенің сырын білуге құштарлығы арта түседі. Тәлім-тәрбие ісінде баланың санасы мен ақыл-ойының дамуындағы саналы өзгерістерді ескеріп, оларды дұрыс жолға пәрменді бағыттап отыратын болса, онда шәкірт мінезінің ұнамды қасиеттерін бірізділікпен қалыптастыруға болады.

Ұстаздар мен шәкірттер арасында дұрыс қалыптаспаған қарым-қатынастар тәлім-тәрбие істерінің жемісті жүргізілуіне елеулі нұқсан келтіреді. Мұндай жәйттер арнайы іздестірілген тәжірибелер арқылы анықталды. Біріншіден, бір сыныптағы оқушылардың жеке пән мұғалімдеріне қатынасы; екіншіден, сабақ жүргізген пән мұғалімдерінің ерекшеліктері; үшіншіден, оқушылардың жеке пәндерге деген ықыласы; төртіншіден, мұғалімдердің сынып ұжымымен қарым-қатынасының сипаты. Мұғалім мен оқушылар арасындағы кездесіп отыратын наразылық пен дау-дамайдың туындау себептерін психологиялық тұрғыдан ашып көрсетудің маңызды екендігін жете түсініп, мектеп тәжірибесінен жинақталған материалдарды топтастыра отырып іздестірілді. Осы мақсатқа орай мектепте жүргізілген бақылау нәтижелері 4-кластан бастап, олар 6-класқа көшкенге дейінгі мерзім арасында іздестірілді. Мұндай бақылаудан тиісті қорытындылар жасау үшін 4-сынып оқушылары таңдап алынды. Осы сынып ұжымымен жүргізілген бақылау бойынша оқушылардың бәрін қамтып, олардың мұғалімдеріне де түрліше көзқараста екенін байқатты. Мысалы, кейбір пән мұғалімдері өз сабақтарын қызықты етіп ұйымдастырып өткізетін болса, онда сабақтарға оқушылар да белсене қатысып, өтілген материалдарды тиянақты меңгеруге ұмтылады. Ал кейбір сабақтарда оқушылардың бірсыпырасы оларға енжарлықпен қатысып, кей-

бір реттерде оғаш қылық көрсетті. Әдетте мұндай сабақтар мұғалім мен оқушылар арасында наразылық тудыруға себеп болады. Мәселен, осы мектептің 5-сыныбында өтілген орыс тілі сабағында кластағы оқушылардың басым көпшілігі бөгде нәрселермен шұғылданып, өзара дабырлап сөйлеп отырды. Мұғалімнің тәртіпке шақырған ескертуіне де миығынан қарап, немқұрайлы күй байқатты. Сабақты талдап, оқушылардың оғаш мінездерін көрсетудің басты себептері неде екеніне келсек, біріншіден, мұғалім класқа басшылық ету ролін көрсете алмады. Бұл оның даярлығында методикалық елеулі олқылығын аңғартты. Екіншіден, оқытушының өз қызметіне немқұрайлы қарайтынын көрсетті. Үшіншіден, оқушылардың бағдарламалық материалдарды тиянақты меңгеруінің тиімді жолдарын іздестірмейтінін сездірді. Керісінше, бұл сабақта оқушылардың ықылас-зейіні сабақтың бітуіне бағытталды. Төртіншіден, оқушылардың мінез-құлқына байланысты көтермелеу мен кінәләу талаптары да орындалмады.

Сөзі мен ісі бір жерден шықпады. Содан келіп мұғалім мен оқушылар арасында дау-дамай етек алады. Өйткені, бұл сабақта мұғалімнің білім дәрежесінің төмендігі мен әдісінің шалалығы оқушылардың мұқтаж-тілектерін қанағаттандыра алмады.

Оқытушылар мен оқушылар арасында кездесетін наразылықтар мен керіс-жанжалдар мұғалімнің жеке басындағы мінез-құлық пен қызметіндегі кәсіби олқылықтарына байланысты екенін аңғартты.

Оқытушының мінез-құлқы өз мамандығының талаптарына сай болса, онда мұндай қолайсыз жағдай болмас еді. Қолдан келгенше өзара қақтығыстар мен реніштерді тудырмаған жақсы. Ондай жәйттер кімге де болса абырой әпермейді. Болашақ ұстаздар мұндай жағдайлардың мән-жайын терең барлап түсінгені дұрыс.

Қорыта келгенде, педагог білікті де білімді маман, өзіне сенімді, сұрақ қойып, сол сұраққа және әр мәселеден шешім таба алатын, мақсат қойып, оған жете алатын болуы қажет.

Әдебиеттер

1. Межериков Б.А. и др. Введение в педагогическую деятельность. – М., 2010. – Б. 23-25.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Педагогика, 2008. – Б.10-12.
3. Петровский А.С. Педагогикалық және жас ерекшелік психологиясы. – М., 2009. – 53-54 бб.
4. Дороженев С. Ұлттық Қазақстандық, Қазақстандық Ақиқат. – 1993. – №833. – 40 б.

Резюме

Статья посвящена социально-психологическим проблемам взаимоотношений педагогов и обучающихся. Проведенный эксперимент показал, что уровень знаний обучающихся зависит от профессиональной компетентности педагогов и от социально-психологического климата в коллективе.

Summary

The article is devoted to the social and psychological problems of the relationship between teachers and students. The experiment showed that the level of knowledge of students depends on the professional competence of teachers and by socio-psychological climate in the collective.

ӘОЖ 39(517+574)

А. Нигмет, аға оқытушы, гуманитарлық ғылымдар магистрі

ҚазӘҚХСУ

МОНГОЛИЯЛЫҚ ҚАЗАҚ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Бұл мақалада монғолиялық қазақ тарихшы-этнографтарының Монғолия қазақтары туралы этнографиялық зерттеулері қарастырылады.

Тәуелсіздік ел тарихындағы тарихи тұрғыдан өзекті мәселесі диаспорология тәрізді назардан тыс қалған кейбір салаларын өркендетуге кең жол ашып, шетелдегі қазақтардың тарихы жүйелі түрде зерттеле бастады.

Аталмыш мақалада осы қазақ диаспорасының бір шоғыры – Монғолия қазақтарының этнографиялық құндылықтары сөз болмақ.

Негізгі ұғымдар: Монғолия қазақтары, этнограф, этнография, этнология, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, саятшылық, этнографиялық зерттеулер.

Жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін, өмірлік көзқарасын, рухани дүниетанымын қалыптастыруда халық қазынасына бай мұраларымыз – этнографиялық құндылықтарымыздың алатын орны ерекше. Осы бір рухани бай қазынамызды жинау, зерттеу, өзіндік орнын белгілеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Ата-бабаларымыздың ежелден-ақ еңбексүйгіш, өзіндік мәдениеті бар ел болғандығын дәлелдейтін фактілердің бірі – оның этнографиясы. Олар өздерінің қастерлеп жинаған рухани байлығын көп жағдайларда ауыз әдебиеті, салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары арқылы ғасырдан ғасырға жалғап, сақтап келді. Бүгінгі өресі биік, озық мәдениетке бір күнде жеткен жоқ, бұл жолда небір қиян белестерден өтті.

Осындай тарих қойнауында жасалған ұшан теңіз рухани қазынамыз «қаншалықты зерттелді, қаншалықты жиналды, бүгінгі ұрпаққа қаншалықты дәрежеде жетті?» деген сауалдар туындайды. Осы орайда Тәуелсіздік – ел тарихының тынысын кеңейтті, оның диаспорология тәрізді назардан тыс қалған кейбір салаларын өркендетуге кең жол ашып, шетелдегі қазақтардың тарихы жүйелі түрде зерттеле бастады.

Осынау Қазақтардың бір шоғыры Монғолияның батыс өлкесі – Баян-Өлгей аймағын мекендеген қазақтар Монғолия қазақтары деп аталады. Монғолия қазақтары – қазақ халқының құрамдас бір бөлігі. Сондықтан олардың әдебиеті, мәдениеті, салт дәстүрі, тілі, діні бір. Бірақ шетелдегі қазақтар атамекенінен жырақ

кеткеннен кейін, тарих қойнауында, олар өзіндік мәдениетін, әдебиетін, тарихын жасады. Монғолия қазақтарының этнографиясы – ауыз әдебиеті, ұлттық сана-сезімі, дүниетанымы, рухани бай қазынасы, ұлттық мәдениет сол бойымен тұнып тұрған кен қазына.

Осы игілікті істерді зерттеп, талдау мәселесі бүгінгі этнография ғылымының міндеті, әрі мәселенің өзектілігі де осында. Қазақстан тарихының кезек күттірмейтін өзекті мәселелері Монғолия қазақтарының этнографиялық тұрғыдан зерделенуі, этнологиялық талдау жасаудың қажеттілігі өмірден туындап отыр.

Аталмыш қажеттілікті өтеу мақсатымен Монғолия қазақтарының этнографиялық мәселелерін сөз етуіміздің өзі тақырыптың өзектілігінен туындаған маңыздылығымен ерекшеленеді.

Осы орайда, Монғолиялық этнограф-тарихшыларының монғол қазақтарына қатысты жазылған этнографиялық монографиялық және диссертациялық зерттеулеріне талдау жасау барысында Монғолия қазақтарының этникалық құрамының қалыптасуында өзіндік орнын белгілеуге елеулі үлес қосатындығы тақырыптың өзектілігін одан әрі арттыра түспек.

Қазақстанның тәуелсіз төл тарих ғылымын қалыптастыру жолында этнология ілімі туралы ой-пікірлердің қалыптасу деңгейі мен проблемаларын анықтау және жекелеген кезендерді диалектика аясында, жаңа көзқарас тұрғысында жете зерттелмегендігін анықтап, осы кезеңдерге зерттеулер жүргізудің маңыздылығы мен

қажеттілігін айқындау, нақты дәйектемелер ұсыну бүгінгі этнология ғылымы үшін өзекті.

Ал, аталмыш біз көтеріп отырған мәселе – Монғолия қазақтарының этнографиялық зерттеу мәселелерін шешуге бағытталған ой-пікірлердің қарастырылатындығын ескерсек, зерттеудің өзектілігі арта түседі.

Бұл орайда, Монғолия қазақтарының рухани және материалдық мәдениетін тек қана «Монғол қазақтарына» қатысты құндылықтар ретінде ғана емес, олардың қазақ мәдени мұралары – көне қазақ тарихына да тікелей қатысы барлығын ескерсек екен дейміз.

Монғолия қазақтарының этнографиялық еңбектерінің зерттелу мәселесіне байланысты ілгеріде арнайы жеке зерттеулер жоқ.

Алайда, жекелеген мәселелер бойынша; әдет-ғұрып, салт-дәстүр, саятшылық т.б., сонымен қатар Монғолия қазақтарының ежелгі түркі мекенінде өмір сүруіне байланысты еңбектер баршылық.

Монғолиялық қазақтардың тарихы ХІХ ғ. соңы – ХХ ғ. басында орыс ғалымдары Н. Аристов, В. Грумм-Гржимайло, Г.Н. Потанин, В.В. Сапожников, А.В. Бурдуков, Цевен Жамцранолардың арнайы зерттеу нысанына айналды. Олар өз еңбектерінде Монғолиядағы қазақтар тарихын ғана емес, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, мәдениеті мен шаруашылығына қатысты мол мағлұматтар қалдыруы монғол қазақтары туралы зерттеудің қалыптасуына үлкен ықпал еткенін ерекше атап айтқан жөн.

Сонымен қатар монғол қазақтарының арасынан этнографиялық зерттеу саласында көшбасы ретінде Х. Шобайдың 1980 ж. жазған «Қазақ-уранхай халықтарының ұлттық қол өнері» атты еңбегінің алар орны ерекше [1]. 1991 ж. Баян-Өлгей баспаханасынан Монғолия қазақтарына қатысты М. Нығметтің «Қазақ ұлттық қолөнері» [2], Халел Нүркеұлының «Ұлттық мирас, ата мұра» атты еңбектері жарық көрді [3]. Сондай-ақ Закия Ақайқызының «Ою-өрнек ой айтар» деп аталатын монғолия қазақтарының қолөнеріне қатысты еңбегі жарық көрді [4].

Бұл аталмыш зерттеулерде Монғолия қазақтарының рухани және материалдық мәдениетінің мәселелері қарастырылады. Монғолия қазақтарының материалдық мәдениетінің ерекшелігінің бірі ғасырлар бойы көшпелі өмір сүрген киіз турлықтылардың баспанасы жылжы-

малы киіз үйі болып табылады. Сондықтанда киіз үйі өзінің мән мағынасынан айрылмай, күні бүгінге дейін «шыққан қара шаңырағымыз» аман болсын деген аталы сөзді ешбір ұрпақ аузынан тастамай, сол қалпында сақтап келуін ерекшелігі деп айта аламыз. Монғолия қазақтарының әдет-ғұрып, салт-дәстүрі ерекшеліктері, наным-сенімдеріне қатысты мәселелері қарастырылған.

Монғолия қазақтарының этнографиялық зерттеу мәселесіне қатысты белгілі этнограф ғалым Б. Камалашұлының еңбектері бүгінгі монғол қазақтары этнографиясының қалыптасуында ерекше орын алады [5].

Б. Камалашұлы Монғолия қазақтарының шаруашылығына, кәсібіне қатысты мәселелерді зерттеді. Мұндағы басты ерекшеліктің бірі қазақ халқының дәстүрлі мал шаруашылығының Монғолия қазақтарында ата кәсібі мал бағу дәстүрі – жайлымдық бағу әдісі (қыстау, күзеу, жайлау, мал отарлату, т.б.) Монғолия қазақтарында сол бойы сақталғандығын айрықша атап көрсетеді.

Танымал зоотехник Х. Шобайдың Монғолия қазақтарының климаттық географиялық ерекшелігіне сай тебіндік жайылымға негізделген қылшық жүнді қазақ қойына қатысты («Керейдің қызыл» қойы), Монғолия қазақтарының малшаруашылығы туралы, «Керей» қызыл қойының монғол қойларынан ерекшелігі жайлы қызықты мәліметтері тақырыбымыздың өзектілігін тағы да дәлелдеді. Ал Монғолия қазақтарының саятшылық өнерінің өзі бір төбелік өнері, аңшылық дәстүрі жайлы Б. Камалашұлының зерттеулерін ерекше атап айтуға болады. Мұнда баға жетпес Монғолия қазақтарының құсбегілік өнері және аңшылық құралдарына қатысты этнографиялық материалдар берілген.

Монғолия қазақтары этнографиялық және этникалық тарихына қатысты қалам тартып жүрген монғолиялық қазақ этнограф-тарихшыларының елеулі еңбектері баршылық. Монғолияны ІХ-ХІІ ғғ. мекен еткен түркі тайпалары туралы Зардықан Қинаятұлының «Монғол үстіртін мекен еткен соңғы түркі тайпалары» монғол жеріндегі мекен етіп отырған қазақ рулары керей, найман, уақ т.б. тарихынан сыр шертсе [6], қазақ қауымдастығының тапсырумен жарық көрген Монғолия қазақтары туралы «Мон-

голиядағы қазақтар» атты екі кітабы осы Монғолия қазақтарының тарихынан, тұрмыс тіршілігінен, салт-санасынан хабар береді [7-8].

Осынау біз зерттеп отырған елдің көне тарихының тастағы ойып жазылған жазу сырын, тастағы жансыз бейнелерді (петроглифтерді) зерттеп қалың оқырманға, ғылыми ортаға кеңінен насихаттап жүрген Сартқожаұлы Қаржаубайдың [9], тіл маманы Базылхан Бұқатұлының да біршама ғылыми зерттеу еңбектері сонау түркі дәуірінен бастау алатын көне мәдениетіміздің маңызын ашып беруге көмектесті [10].

Бұдан басқа да Монғолияда туып өскен тарихшылар өз еңбектерінде біздің зерттеу объектімізге қатысты жекелеген тақырыптар мен мәселелерге тоқталып өтеді. Монғолия қазақтарының этникалық құрамының зерттелу мәселесі және Монғолия қазақтарының қоныстану тарихы мен географиялық орналасуы мәселелерінің зерттелуі жөнінде біршама зерттеулер баршылық.

Алтай тауының теріскей бетіндегі кеңістікте табан тіреген қазақтар этнобио, этномәдени, қоғамдық дамуда кеңістік пен уақыт белгілерінің табиғи бірлігінде қазақ этникалық тобы ретінде XIX ғ. ортасында тарих сахнасында пайда болып, Монғолияның батыс өлкесінде Монғолия қазақтары деген ұғымды қалыптастырды. Монғолиядағы қазақтардың ру-тайпалық құрылымын негізінен Абақ Керейлер құрайды.

Алайда, XIX ғ. аяғы-XX ғ. алғашқы жартысында әр кезеңде әрқилы тағдырмен Монғолияға қоныс аударған найман, уақ, арғын тайпаларының өкілдерімен толықты.

Бұл мәселеге қатысты А. Минис [11], Асқанбайұлы Сарай «Революциядан бұрынғы Монғолия қазақтарының тарихы» [12], Ислам Қабышұлының «Керейлер керуені», «Тұран әлемі» [13-14], Құрметхан Мұхаммадиұлының «Монғолиядағы қазақ этникалық тобының қалыптасуы және дамуы» [15] – атты диссертациясын және т.б. еңбектерді ерекше атап айтуға болады.

Бұл еңбектердің құндылығы қазақ халқының түп тамырының түркі тайпалары негізінен бастау алатынын, Монғолиядағы қазақ этникалық тобының қалыптасуы және дамуы ежелгі түркі мекенінде өсіп-өніп жатқанын жан-жақты зерттеп, ежелгі және орта ғасырлардағы Қазақстанның этно-саяси мәселелерімен байланыс-

тылығын ерекше атап айтуға болады.

Бұл пікірдің жаны бар, Қазақ халқы жергілікті ғұндар, аландар, үйсіндер, Қандылар тәрізді тайпалар бірлестігінен және шығыстан, Алтай-Саян, Монғолия аймағынан батысқа көшіп келген ежелгі түркі тайпаларының бірлестіктері бастан өткізген күрделі этно-саяси, тарихи процестерде біртіндеп қалыптасқан этнос.

Сондықтан да тарихшылар баса назар аударатын күрделі ғылыми мәселе. Нақтырақ айтар болсақ, қазіргі зерттеушілерді Алтай-Саян және Монғолия аймағындағы қазақтың арғы тегі болып табылатын түркі тайпаларының этно-саяси тағдырлары айтарлықтай қызықтыруда. Мұның басты себебі – XX ғ. басында қазақты құраған қырықтан астам тайпалардың басым көпшілігінің ата-тегінің, тарихи тамырының ежелгі және орта ғасырлардағы аталмыш аймақтардан бастау алуында болып отыр.

Алайда осынау тарихи концепцияны зерттеушілердің барлығы дерлік мойындағанына қарамастан, әлі күнге дейін қазақтың ежелгі және орта ғасырлардағы тарихын жазуда қазақты құраған ру-тайпалардың тарихи тамырларына, алғашқы этно-саяси бастауларына жете көңіл бөлінбей келе жатыр.

Осынау мәселелердің бірі Монғолия қазақтарының этникалық құрамының негізгі бөлігін құрайтын керейлердің этногенез мәселесін зерттеу кезек күттірмейтін мәселе. Жекелеген мәселелер бойынша қазақ, моңғол халықтарының тарихи тамырластығы, сабақтас-тығы, әдет-ғұрпының ұқсастығына байланысты, сонымен қатар монғолия қазақтарының ежелгі түркі мекенінде өмір сүруіне байланысты тың ойларға жетелейді, зерттеуді қажет етеді.

Осы орайда орыс ғалымдары Н. Аристов, В. Грумм-Гржимайло, Г.Н. Потанин, В.В. Сапожников, А.В. Бурдуков, Цевен Жамцранолардың моңғол қазақтарының этникалық құрамына қатысты ой-пікірлері, этнографиялық мәліметтер қалдыруы моңғол қазақтары туралы зерттеудің қалыптасуына үлкен ықпал еткенін ерекше атап айтқан жөн.

Өйткені жоғарыдағы тарихшылар Монғолия қазақтарының этникалық тарихынан, тұрмыс тіршілігі, әдет-ғұрпы, шаруашылығы мен мәдениеті хақында тарихи танымдық еңбектерін жазды.

Зерттеу жұмысымыздың негізгі объектісі

Монғолия қазақтарына қатысты этнографиялық тұрғыда жазылған зерттеу еңбектер, сондықтан да Монғолия қазақтарының этнографиясына ғылыми талдау бүгінгі күннің негізгі міндеті болып отыр. Әрине, монғолдық авторлардың этнография мәселесіне жазылған барлық ғылыми мақалаларын санап шығу және талдау аса көлемді, әрі қиын шаруа. Әйтсе де олар жоғарыдағыдай негізгі зерттеулер қатарына жатпаса да, Монғолия қазақтарының этнографиялық зерттеулерінің қалыптасуына едәуір үлес болмақ.

Бұл дегенің болашақта жазылатын іргелі зерттеулер этнографиялық талдауларға әрқашан мұқтаж бола береді деген қортындыларға итермелейді. Олай болса, этнология ғылымының маңыздылығы мен біздің зерттеу объектіміз – Монғолия қазақтарының этнографиялық мәселелерінің зерттеу маңыздылығы арта бермек және этнология саласында жаңа зерттеулер өмірге келе бермек деп ойлаймыз.

Монғолия қазақтарының этнографиялық зерттеу мәселесіне қатысты ой-пікірлердің қалыптасу деңгейін анықтау және осының нәтижесінде тақырыптық тұрғыдан зерттеулер жүр-

гізу бағыттарын айқындау мақсатында зерттеудің мынадай міндеттері туындайды:

– Монғол қазақтарының этнографиялық еңбектерін зерттеп, талдаулар жасау, олардың ғылыми нәтижелері мен қорытындыларын объективті бағалау;

– Монғолия қазақтарының этнографиялық зерттеу мәселелеріне байланысты балама көзқарастарды талдау және осы мәселеге қатысты өзіндік пікір білдіру.

Аталған міндеттерді іске асыру барысында төмендегідей бағыттар бойынша жұмыс жасауды қажет етеді:

– Монғолия қазақтарының этнографиялық еңбектерінің негізгі бағыттарын айқындау, талдау жасау;

– Монғолия қазақтарының этнографиялық мәселелерінің басты бағыттарын көрсету;

– Монғолия қазақтарының этнографиялық мәселелерінің негізгі зерттеу бағытын ашып көрсету.

Бұл маңызды міндеттерді шеше отырып, зерттеу жұмысымызда болашақ зерттеу мәселелерін айқындауға баса назар аударып, анықтау мәселесіне баса мән берілмек.

Әдебиеттер

1. Шобай Х. Қазақ-уранхай халықтарының ұлттық қол өнері. – Улаанбаатар, 1980.
2. Нығмет М. Қазақ ұлттық қолөнері. – Өлгий, 1991.
3. Нүркеұлы Х. Ұлттық мирас, ата мұра. – Өлгий, 1991. – 133 б.
4. Ақайқызы З. Ою-өрнек ой айтар. – Алматы: Рауан, 1996.
5. Кәмалашұлы Б. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Улаанбаатар, 2013. – 987 б.
6. Кинаятұлы З. Монғол үстіртін мекен еткен соңғы түркі тайпалары: IX-XII ғғ. – Астана: Елорда, 2001. – 208 б.
7. Кинаятұлы З. Монғолиядағы қазақтар. – Алматы, 2001. – 320 б.
8. Кинаятұлы З. Монғолиядағы қазақтар. – Алматы: Дүниежүзілік қазақтар қауымдастығы, 2007. – 256 б.
9. Сартқожаұлы Қ. Орхон мұралары. – Астана, 2004.
10. Базылхан Б. Көне түрік этнографиясының бітіктастардағы деректанулық негіздері // Шығыс. – №1. – 2004., Базылхан Б. / Основные аспекты истории письменности у степных кочевников Центральной Азии // Урбанизация и нoмадизм в Центральной Азии: история и проблемы / Матлы междунар. конф. – Алматы, 2004.
11. Мініс А., Сарай А. БНМАУ. Баян-Өлгий аймгийн казах ард түмний түүхээс. – Улаанбаатар, 1960.
12. Асқанбайұлы С. Революциядан бұрынғы Монғолия қазақтарының тарихы. – Өлгий, 1991.
13. Қабышұлы И. Керейлер керуені. – Өлгий, 1978.
14. Қабышұлы И. Тұран әлемі / Түркі, монғол халықтарының тарихы. – Алматы: Санат, 2007. – 320 б.

15. Мұхамадияұлы Қ. Монғолиядағы қазақ этникалық тобының қалыптасуы және дамуы. Т.ғ.д... дисс. автореферат. – Алматы, 2000.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы этнографического исследования о казахах Монголии. Огромное место в формировании национального сознания, мировоззрения, духовного мира молодого поколения занимает богатое наследие нашего народа-этнографическая ценность, знакомство, поиск и исследование.

Summary

Problems of ethnographic research of Kazakhs in Mongolia. The huge place in formation of national consciousness, outlook, and an inner world of young generation occupies a rich heritage of our people – the ethnographic value, acquaintance, search and research.

УДК 94 «19» (574)

Э.Т. Сеитов, к.и.н.
КазУЭФМТ

А.Н. БУКЕЙХАН КАК УЧЕНЫЙ-ЭНЦИКЛОПЕДИСТ

Статья посвящена анализу некоторых аспектов научного наследия А.Н. Букейхана. Кратко проанализированы основные направления его научных изысканий и их научно-историческая значимость. Обозначена (по рассматриваемым проблемам) позиция Алихана Букейхана как политического деятеля и ученого. Определена научная преемственность взглядов А.Н. Букейхана в развитии ряда научных отраслей. Отмечена деятельность А.Н. Букейхана как ученого-агрария и экономиста.

Ключевые слова: *ученый-энциклопедист, этнография, культура, сельское хозяйство.*

Разностороннее изучение богатейшего научного наследия А.Н. Букейхана, наряду с исследованием его общественно-политической деятельности, предстает на сегодня актуальной проблемой отечественной науки. Актуальность определяется тем, что Алихан Букейхан является одним из ученых, заложивших основу фундаментального изучения фактически всех сторон жизни Казахстана, включая историю края, его культуру, быт, хозяйство, природные богатства и многое другое.

Очень серьезное внимание в своем научном творчестве Алихан Букейхан уделял изучению самобытной культуры казахского народа, его богатых традиций и обычаев. Одной из лучших работ по казахской этнографии признан научный труд «Казахи Адаевского уезда» [1].

В этой работе идет речь о жизни одного из наиболее малоисследованных на тот момент казахских родов – Адай. Самым подробным образом рассматриваются различные аспекты хозяйственной жизни, быта адайцев. Помимо этого в тексте работы имеются фотографии, а в качестве приложений даны наименования волостей Адаевского уезда, родов, проживающих на этой территории, а также приведена подробная родословная рода Адай.

Говоря о научном наследии А.Н. Букейхана, отметим большое значение серии некрологов памяти видных деятелей науки и культуры России (А. Кунанбаева, Г.Н. Потанина, И.И. Мечникова, К.А. Вернера и мн. др.). «Некрологи, принадлежащие перу казахского ученого, по характеру подачи материала и глубине анализа

деятельности персонажей выходят за рамки жанра и по существу представляют собой научные статьи» [2]. Так, например, стоит отметить некролог памяти Абая, являющийся первым научным трудом о жизни и творчестве великого поэта и мыслителя. А.Н. Букейхана можно по праву назвать первым ученым-абаеведом. Впоследствии он, как ученый, неоднократно обращался к наследию великого Абая. Вот лишь некоторые строки из некролога: «Абай... представлял недюжинную поэтическую силу и составляет гордость киргизского народа. Еще не было киргизского поэта, так возвысившего духовное творчество народа, как Абай. Чудные его стихи, посвященные четырем временам года, сделали бы честь знаменитым поэтам Европы» [3].

Большое влияние на формирование научно-мировоззрения А.Н. Букейхана оказал К.А. Вернер, известный российский ученый, член Западно-Сибирского отдела ИРГО, которому посвящен один из некрологов, опубликованных в 1904 г. [4]. А.Н. Букейхану были близки взгляды и идеи К.А. Вернера, многие из которых были впоследствии развиты им во многих научных трудах. Особое внимание эти ученые обращали на тесную взаимосвязь культурно-хозяйственной жизни казахов и природно-климатических условий проживания. Алихан Букейхан выступал против коренной, революционной ломки сложившихся в казахском обществе отношений и обосновал необходимость эволюционного пути развития как единственно верного в данных условиях. Данная точка зрения была основана не на сиюминутной политической конъюнктуре, а на глубоко научном понимании основ развития казахского общества как составной части мировой цивилизации. Все это свидетельствует, что как ученый, А.Н. Букейхан вышел на новый, глобальный уровень научного мировоззрения, анализа одной из актуальнейших проблем общества. Безусловным обозначено наличие общих для всей мировой цивилизации законов развития, которые необходимо учитывать с конкретно-исторической точки зрения. Сознательное «непонимание», либо вовсе отсутствие какого-нибудь понимания этой несомненной научной истины неоднократно приводило к весьма печальным последствиям. Тому немало приме-

ров из отечественной истории, когда казахское общество (без учета особенностей его социально-экономического и культурного развития) было ввергнуто в пучину «революционных преобразований», в т.ч. в период коллективизации. Одним из негативных его последствий явилось разрушение традиционной, складывавшейся веками структуры казахского общества, привычного для казахов образа жизни, последовательно-эволюционное, а не революционное преобразование которого, по мнению А.Н. Букейхана, послужило бы единственно верным путем развития. Что же касается «культурной отсталости» казахов, то Алихан Букейхан считал, что это – проявление национального чванства и высокомерия со стороны тех, кто выдвигает этот тезис. Ибо, многовековая история развития казахской культуры, традиций, обычаев свидетельствует об обратном.

Как ученый-литературовед, А.Н. Букейхан неоднократно подчеркивал огромное культурное значение казахского эпоса и фольклора. Свидетельством тому является целый ряд его научных трудов, содержащих серьезный анализ произведений казахского устного народного творчества, в т.ч. – былины о Кобыланды-батыре, сказания о Козы-Корпеш и Баян-Сулу и др. [5].

Будучи блестящим ученым-энциклопедистом, свободно владевшим не только казахским и русским, но и многими европейскими языками, А.Н. Букейхан в своих статьях и исследованиях неоднократно обращался к творчеству Ч. Диккенса, У. Теккерея, Ги де Мопассана, У. Шекспира и др. Он также является автором художественного перевода ряда произведений передовых представителей западноевропейской и русской литературы, в т.ч. Л.Н. Толстого, А.П. Чехова, В.Г. Короленко, Д.М. Мамина-Сибиряка [6]. Им были переведены на казахский язык и некоторые учебные пособия [7].

Кроме того, А.Н. Букейхан активно сотрудничал со многими периодическими изданиями, выходящими на русском и казахском языках. В их числе – «Казах», «Дала уалаятының газеті», «Степной край», «Семипалатинский листок», «Туркестанские ведомости», «Речь», «Наша жизнь», «Сибирские вопросы», «Мусульманская газета», «В мире мусульман» и др. Только

в газете «Казах» им было опубликовано около 250 статей. Целый ряд материалов был опубликован А.Н. Букейханом на страницах периодических изданий советского периода: «Темір-казық», «Жаңа мектеп», «Ақ жол», «Еңбекші казак», «Кедей туы», «Бостандық туы».

Довольно интересным фактом в научной биографии А.Н. Букейхана является его сотрудничество с известным энциклопедическим изданием Брокгауза и Ефрона. Фамилия Алихана Букейхана фигурирует в списке сотрудников «Нового энциклопедического словаря» с 4 по 21-й тома включительно. Несомненно, что издатели энциклопедического словаря пригласили А.Н. Букейхана как выдающегося ученого и специалиста по Казахстану.

Помимо заслуг А.Н. Букейхана в развитии ряда научных отраслей, его можно назвать, с полным на то основанием, еще и ученым-экономистом. По окончании Санкт-Петербургского Императорского Лесного Института по специальности лесного экономиста, Алихан Нурмухамедович Букейхан принимал активное участие в статистико-экономических, научно-исследовательских экспедициях Ф.А. Щербины, С.П. Швецова, а также подготовке собранных по итогам экспедиций материалов к изданию. К исследованиям по экономике можно отнести и один из лучших научных трудов А.Н. Букейхана «Киргизы» [8], в котором наряду с данными о численности казахского населения, анализом прошлой и современной культурно-политической обстановки в казахских степях, дается всесторонняя характеристика казахского хозяйства начала XX в., анализ различных его типов, приводятся цифровые данные по общему количеству хозяйств, наличию скота, земельных угодий и т.д.

Большое научное значение имеют труды А.Н. Букейхана о казахском скотоводстве. Так, например, одна из работ посвящена развитию овцеводческого хозяйства в Степном крае [9]. В ней дана разнообразнейшая характеристика и серьезный научный анализ различных аспектов рассматриваемой проблемы. В том числе приводятся разнообразные статистические сведения, всесторонне характеризуется как сама овца, так и в целом овцеводческое хозяйст-

во, подчеркивается его особое значение в экономической жизни местного населения. Не меньшее научное значение представляет другая научная работа А.Н. Букейхана под названием «Скотоводство (крупный рогатый скот)» [10]. В ней анализируется состояние крупнорогатого животноводческого хозяйства в Степном крае и ряде районов Западной Сибири, в т.ч. состояние обеспеченности крупнорогатым скотом (КРС) казахских и крестьянских хозяйства в вышеуказанных районах, дается всесторонняя характеристика различных пород КРС, его содержания в зависимости от природно-климатических условий и типа хозяйства. В заключительном разделе «Общая характеристика местного скотоводства» подведены итоги и подчеркнуто большое значение крупнорогатого скотоводства, которое как и овцеводство в тот период играли преобладающую роль в хозяйственной жизни местного населения. Подчеркивая большое значение данной отрасли в хозяйственной жизни казахов, А.Н. Букейхан отмечал: «Киргизское скотоводство, кажущееся на первый взгляд шаблонным и трактуемое с этой точки зрения некоторыми авторами при изучении его, оказывается разнообразным по преобладанию в стаде той или иной породы скота и приспособленным к условиям места. Состав киргизского стада оказывается вполне определенным для данного места, условия которого являются определяющим моментом характера киргизского хозяйства, в котором преобладает коневодство и скотоводство на равнинах с густой растительностью... или овцеводство в горах с мелкой растительностью» [11].

Как уже неоднократно отмечалось, научные интересы А.Н. Букейхана были весьма обширны, не ограничиваясь одной определенной отраслью. Большой его интерес как государственного деятеля и ученого вызывали, в т.ч., проблемы развития сельского хозяйства Сибири и областей Степного (Казахского) края. Так, например, в течение омского периода жизнедеятельности Алихан Нурмухамедович принял активное участие в открытии и дальнейшей работе Омского отдела Московского общества сельского хозяйства (ОО МОСХ), ставившего главной своей целью – способствовать разви-

тию сельского хозяйства в районах Сибири и Казахстана. В Государственном архиве Омской области (ГАОО РФ) сохранился единственный экземпляр «Трудов Омского отдела Императорского Московского общества сельского хозяйства» (за 1902 г.). В нем указаны имена и фамилии членов данного общества. В списке действительных членов ОО МОСХ А.Н. Букейхан числится под номером 16. В данном архиве находится на хранении еще одно печатное издание, а именно «Труды съезда деятелей по молоч-

ному хозяйству и скотоводству». В нем, в частности, зафиксирован факт участия А.Н. Букейхана (в качестве представителя ОО МОСХ) в работе съезда, проходившего в Омске с 3 по 10 ноября 1904 г. В этом же издании обозначен факт его избрания секретарем общих собраний [12].

Таковы лишь некоторые аспекты научной деятельности А.Н. Букейхана, которая в силу своей обширности и многообразия является темой специальных исследований по данной проблеме.

Литература

1. Букейхан А.Н. Казахи Адаевского уезда. – Л., 1927.
2. Волкова Т.П., Ерофеева И.В. II научные чтения памяти востоковеда В.П. Юдина. – Алматы, 1995.
3. Букейханов А. Абай (Ибрагим) Кунанбаев // Семипалатинский листок, 25-27.11.1905, №№250-252.
4. Букейханов А. Константин Антонович Вернер. Некролог // Известия Западно-Сибирского отдела ИРГО. – Омск, 1904.
5. Қыр баласы. Қозы-Көрпеш-Баян. ҚСРО кіндік баспасы. – М., 1924; Қарақыпшақ Қобыланды сын // Қазақ, 1915. – №№126-129; Туземец. Женщина по киргизской былине Кобланды // Туркестанские ведомости от 20.05-03.06.1889.
6. Толстой Л.Н. Сурат кафеханасы (аударған Қыр баласы) // Дала уалаятының газеті, 1900. – №№10-11; Толстой Л.Н. Қыр баласы. Жұмыртқадай бидай (аударған Қ.Б); Қыр баласы. Хамелеон (Чеховтан тәржіме) // Қазақ, 1915. – №141; Ги де Мопассан. Симонның әкесі (аударған Қ.Б) // Жаңа мектеп, 1927. – №5.
7. Фламарион К. Астрономия әліп биі // ҚСРО халықтарының кіндік баспасы. – М., 1924; Фламарион К. Қанды жауын // ҚСРО халықтарының кіндік баспасы. – М., 1926.
8. Букейханов А. Киргизы. В кн.: Казахи о русских до 1917 года. Общество исследования Средней Азии. – Оксфорд, 1985.
9. Букейхан А.Н. Овцеводство в Степном крае // Мат-лы по экономическому обследованию районов Сибирской железной дороги. Животноводство. Вып. 1. – Томск, 1904.
10. Букейхан А.Н. Скотоводство (крупный рогатый скот) // Мат-лы по экономическому обследованию районов Сибирской железной дороги. Вып. 2. – Томск, 1905.
11. Труды съезда деятелей по молочному хозяйству и скотоводству. – Омск, 1904. – С. 25-26.

Түйін

Ә.Н. Бөкейханның ғылыми мұрасын зерттеу бүгінгі күннің өзекті ғылыми мәселесі болып табылады. Бұл мәселе төңкеріске дейінгі және Кеңес одағы кезеңіндегі Қазақстан ғылымының қалыптасуы мен дамуында ерекше орын алады. Аталған мәселені әрі қарай зерделеу сөзсіз қызығушылық тудырады.

Summary

Studying of scientific heritage of A.N. Bukeykhan is an actual scientific problem for today. It takes a special place in the history of formation and development of scientific thought of Kazakhstan of the pre-revolutionary and Soviet periods. This perspective represents undoubted interest for further researches.

К юбилею Г.С. Сейткасимова

Научный журнал, как известно, является важной формой организации научной работы в плане доведения результатов научных исследований до широких масс научной и общественной аудитории. В настоящее время все ведущие вузы в нашей стране имеют собственные издания, в которых преподаватели и сотрудники могут публиковать свои научные труды, делиться опытом учебно-методической работы.

Идея создания подобного издания в Казахском университете экономики, финансов и международной торговли возникла в начале 2000-х гг. и была реализована к 2007 г. Первый номер журнала был издан в 2009 г., т.е. этому предшествовала большая организационная работа, связанная с оформлением всех необходимых документов и техническим оснащением Издательско-полиграфического центра университета. Инициатива и поддержка в этом важном деле принадлежала Г.С. Сейткасимову, который стоял у истоков всего, что связано с основанием университета в г. Астана. Верный принципу подвижничества Г.С. Сейткасимов с первых дней возглавил редакционную коллегия журнала и по сей день является его бессменным главным редактором.

На сегодня вышло в свет 25 номеров журнала, в которых опубликованы научные статьи различных отечественных и зарубежных авторов. Большая заслуга в том, что журнал успешно функционирует и развивается, принадлежит академику Г.С. Сейткасимову, который в этом году отмечает свой 75-летний юбилей. Являясь по натуре творческим человеком, он продолжает трудиться и прилагает все свои силы для развития научной деятельности в университете.

Любой юбилей – это подведение итогов определенного жизненного этапа. Думается, что академик Г.С. Сейткасимов заслуживает особого внимания как человек, постоянно находящийся в поиске, ведущий активную публикационную деятельность и полный новых творческих идей и инициатив. Всю свою жизнь он посвятил работе в вузовской системе активно занимаясь научными исследованиями.

Основные направления его научной деятельности ориентированы на исследование экономического развития Казахстана в аспекте инновационно-индустриального развития, а также в сфере финансово-кредитных и денежных отношений. Г.С. Сейткасимов последователен в своем мировоззрении и отстаивании позиции, связанной с особенностями экономики Казахстана как страны с огромными потенциальными возможностями, которые зачастую не используются с должной отдачей и эффективностью. Его научные идеи отражают его взгляды, сформировавшиеся на протяжении многих лет, которые вобрали в себя положительный опыт развития Казахстана в советский период, а также собственное видение специфики проблем и дальнейших перспектив современного этапа. Все эти новые подходы были в свое время изложены в его статьях.

В жизни Г.С. Сейткасимова всегда занимала большое место его организационно-руководящая деятельность. Достаточно вспомнить его успешную работу в роли первого заведующего кафедрой «Денежное обращение и кредит» Карагандинского госуниверситета (1973-1993 гг.), где под его руководством был создан высококвалифицированный коллектив молодых специалистов, прошедших обучение в ведущих республиканских и московских вузах, со 100-процентной острепененностью. Многие выходцы из этого коллектива сегодня весьма известны в экономической среде нашей страны.

С 1993 по 1999 гг., возглавляя учебно-научный комплекс «Финансы и кредит» КазГАУ в г. Алматы, он организовал выпуск первых казахстанских учебников и учебных пособий,

подготовленных коллективами авторов под его редакцией (Деньги, кредит, банки, Банковское дело, Бухгалтерский учет и отчетность в банках и др.).

Ярким примером его организаторских способностей является открытие первого специализированного экономического вуза в молодой столице Казахстана, который сейчас известен в стране, – Казахского университета экономики, финансов и международной торговли.

Сейчас он трудится в нашем университете в должности научного руководителя по экономическим исследованиям и отдает этой работе много сил и внимания. Под его руководством в 2012-14 гг. воплотились в жизнь два грантовых проекта, посвященных проблемам инновационного развития и финансового посредничества в Казахстане. По обоим проектам исследование завершено выпуском научной монографии. В этих проектах, выступая в роли руководителя, как ученый и организатор, он направлял ученых на решение актуальных проблем современной экономики Казахстана.

Талант руководителя и энергичность лидера – эти качества, свойственные Габдыгапару Сагитовичу, всегда находили применение в его профессиональной деятельности. Он умеет подбирать кадры из числа молодых людей, которые становятся его единомышленниками и хранят уважение и почтение перед своим наставником, где бы потом ни трудились. Многие его ученики в настоящее время находятся на высоких и ответственных постах, возглавляя различные структуры казахстанской экономики и государственной власти. И все они с глубоким уважением и теплом вспоминают годы работы, проведенные с Г.С. Сейткасимовым.

К таланту руководителя и высокому профессиональному мастерству следует добавить очень важные человеческие качества, которые по праву отмечают все те, кому доведось трудиться и общаться с Габдыгапаром Сагитовичем. Во-первых, он всегда уважителен к людям, несмотря на их возраст и достижения. Как главный редактор нашего журнала, он всегда с большим уважением относится к авторам. Его профессионализм дает возможность оценивать материалы по широкому кругу вопросов и при необходимости будут изложены автору полезные и содержательные советы по улучшению и повышению качества публикуемого материала. При этом он сам является активным автором научных статей в университетском журнале. Во-вторых, он сдержан и справедлив, что позволяет ему в чрезвычайных ситуациях принять взвешенное верное решение. В-третьих, он честен и всегда способен пойти на компромисс. Все эти качества завоевали ему большой авторитет и заслуженное уважение, которым он пользуется в обществе.

В свой 75-летний юбилей Г.С. Сейткасимов полон новых планов и творческих идей, он много публикуется и работает над новыми книгами и учебниками. Его волнует судьба страны, экономика нашей молодой республики, о чем он пишет в своих работах. Много времени посвящает работе с молодыми исследователями – студентами и магистрантами, руководит коллективными научными проектами, зажигая своей творческой энергией и неугасающим энтузиазмом.

Поздравляя юбиляра со знаменательной датой, хочется пожелать ему еще большей плодотворности в науке, больших побед и достижений во всем.

Редакционная коллегия журнала

*А.А. Нұрымов, э.ғ.д., профессор
ҚазЭҚХСУ*

Еліне еңбегі сіңген ғұлама ғалым

Әркімнің табиғаты, тағдыры әртүрлі. Жаратушы Тәңірдің шеберлігіне ешкім шек келтіре алмайды. Жер бетінде миллиардтаған адам, екі мыңнан аса ұлт, 200-дей мемлекет бар. Бірақ адам да, ұлт та бір-біріне ұқсамайды. Тілі, ділі, діні, менталитеті, тарихы, дәстүрі әртүрлі.

Адам өмірден өз жолын таңдап алады. Әр адамның кіндік қаны тамған топырағы, өскен ортасы, тәлім алған төңірегі, тәрбие үйренген ортасы, тек-тамыры болады. Тақыр жерге шөптің шығуы екіталай ғой.

Халық арасында «азаматтың елін сұрама, тегін сұра» деген де нақыл бар. Біздің бүгінгі мерейтой иесі – 75 жасқа толып отырған Ғабдығапар Сағитұлының кіндік қаны тамған өңір – Торғай топырағы. Ғабекең қыры менен сыры көп, киелі де қасиетті Торғай өңірінде атақты Ахмет Байтұрсынов атасының туған жері Ақкөл ауылымен іргелес жатқан шағын ғана Қорғанбек ауылында (ауылдың аты да Қорғанбек атасының атымен аталған) дүниеге келген. Тікесін айтқанда Ғабекең мен Ахмет Байтұрсынов атамыз заты бүкіл алты Алашқа белгілі, қазақтың ұлы ғұламаларының, батырларының бірі емес, бірегейі Шақшақ Жәнібек бабамыздың ұрпақтары.

Негізінен адамның бойындағы табиғи қасиеттер ананың сүті, әкенің қанымен туа бітеді де, өскен ортаның ықпалымен, отбасындағы, мектептегі тәрбиемен нәрленеді, толысып әрленеді. Ғабекеңнің әкесі Сағит ағай мен шешесі Назипа апай елінің елеулі, бүкіл Торғай өңіріндегі ағайындарына белгілі, аса ардақты жандар болатын. Өз дәуірінде еңбекте де, азаматтық келбетте де ешкімге дес бермеген жандар. Шаруашылықтың қым-қуыт ісін атқара жүріп, бала тәрбиесіне де айрықша ден қойған адамдар.

Ғабекең 1963 ж. С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетін үздік бітіргеннен кейін, 1963-1969 жж. «Шилі» совхозында бас экономист қызметін атқарып, өз елі – Торғай өңірінің экономикасын дамытуға өз үлесін қосты. 1969-1970 жж. Целиноград қаласындағы Қазақ экономика және ауыл шаруашылығын ұйымдастыру институты филиалының астық экономикасы бөлім меңгерушісінің қызметін атқарды. 1970-1973 жж. Алматы қаласындағы Қазақ экономика және ауылшаруашылығын ұйымдастыру ғылыми зерттеу институтының аспиранты, 1973-1993 жж. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі, оқу ісі жөніндегі проректор қызметтерін атқарды.

1993-1999 жж. Алматыдағы Қазақ мемлекеттік басқару академиясының «Қаржы және несие» оқу-ғылыми кешенінің директоры-проректоры, 1999-2007 жж. Астанадағы Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономика басқару филиалының директоры, Экономика және қаржы институтының директоры, ал 2007 ж. бастап 2012 ж. дейін Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің ректоры, ал бүгінде академик Ғабдығапар Сағитұлы осы университетіміздің экономика мәселелерін зерттеу ісінің қолбасшысы.

Ғ.С. Сейтқасымов «1974 ж. АХШИ (нархоз) да кандидаттық диссертациясын, 1989 ж. Латвияда докторлық диссертациясын қорғап, 1990 ж. профессор атағына ие болды.

1990 ж. Қазақ Ауыл шаруашылығы Академиясының мүше-корреспонденті, 1998 ж.

осы Академияның толық мүшесі (академигі) болып сайланады.

2002 ж. Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының мүше-корреспонденті, 2004 ж. Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының толық мүшесі (академигі) болып сайланады. Ғабекен 2008 ж. (Рим қ.) Шетелдік экономикалық-әлеуметтік Халықаралық Ғылым Академиясының толық мүшесі (академигі).

Ғ.С. Сейтқасымовтың бүкіл саналы ғұмыры Қазақстандағы экономикалық білім беру ісімен тығыз байланысты. Ол аспиранттан, аға оқытушыдан ректорға дейінгі шығармашылық жолдан өтті. Оның басқаруымен мыңдаған маман-экономистер өмірге жолдама алды. Бүгінде олар шет елдерде, әлемнің барлық түпкірінде, отандық қаржы жүйесі мен банк саласында, мемлекет органдары мен министрліктерде, ірі компаниялар мен бизнес салаларында қызмет істеуде.

Ғ.С. Сейтқасымовтың тікелей басшылығымен «Деньги, кредит, банки» (1996, 1998, 2006, 2012 жж.), «Ақша, кредит, банктер» (2001, 2006, 2013 жж.), көлемі 31,5 және 64 б.т. «Банковское дело» (1999, 2007 жж.), көлемі 60 б.т. «Банк ісі» (2009 ж.), көлемі 29 б.т. «Бухгалтерский учет и отчетность в банках» (1999 г.) оқулықтар сериясы жазылып, бірнеше рет қайта басылды және олар Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ұсынысымен барлық экономикалық жоғары және арнайы орта оқу орындарына негізгі оқулықтар ретінде ұсынылды.

Оқу құралдары: «Ценные бумаги и фондовый рынок» (1997 г.), «Банковское дело (курс лекции)» (2007 г.), «Банковская система Казахстана» (2008 г.), «Қазақстанның банк жүйесі» (2008 ж.) басылып шықты.

Сонымен қатар Ғабекен экономиканың өзекті мәселелеріне арналған монографиялар авторы: «Организация заготовок зерна в Казахстане». «Экономическая эффективность заготовок зерна». «Эффективность общественных затрат в условиях АПК». «Пути совершенствования организации государственных заготовок зерна». «Особенности анализа экономической эффективности хлебозаготовительных предприятий». «Экономическая эффективность использования материально-технической базы заготовок зерна». «Проблемы и перспективы вступления Казахстана в ВТО». «Проблемы и перспективы развития казахстанской экономики», «Макроэкономические проблемы современного Казахстана». Бұған қоса оның тікелей жетекшілігімен және жан-жақты қамқорлығы аясында 31 адам ғылым кандидаты, ал 6 адам ғылым докторы атағын алу үшін диссертация қорғағанын айтсақ, мыңдаған шәкірттері еліміздің қаржы, банк саласында жемісті еңбек етіп жүргенін ескерсек, Ғабдығапар Сағитұлының тау тұлғасы бұрынғыдан да еңселеніп, қадірі арта түсетіні кәміл.

Адам өмірден өз жолын таңдап алады, сол жолмен өседі, өзгереді, жетіледі, кейін азамат атанады, қайраткер дәрежесіне жетеді, тұлғаға айналады. Кісі келбеті кісілігінен, ірілігі ісінен, парасаты пайымынан танылады. Бірақ қайсысы да бұлай болып тумайды, осылай болып қалыптасады, өмір талқысына түседі, бойындағы ата қанымен, ана сүтімен келген қабілетті шындайды, ширатады, ел қажетіне асырады.

Ғабдығапар Сағитұлы – мінезге бай адам, ұлық та, кішік те бола біледі. Қарапайымдылық, адалдық, әділдік, ұстамдылық, ойшылдық сияқты адами құндылықтарды өмірінің берік арқауы еткен жан. Жақсылыққа жақын жүріп, жайсыз жайлардан өзін аулақ ұстайды. Ғабекен артық дәулет бітпесе де, әрқашан қанағатшылдығы көзге ұрып тұрады.

Бұл өмірде адам жақсыны да көреді, жаманды да көреді, тұшыны да татады, ащыны да татады. Ол – өмір заңы. Мен өз басым осы ғұмырымда талай жақсы мен жайсаңдарға жолыққан, өмір сапарында сырлас болған адаммын. Осы айтқанымдай текті Ғабекен азаматпен тағдыр мені кездесуге жазғанына өте қатты ризамын, үлкен мәртебе деп санай-

мын. «Өткізген жақсыменен жарты сағат жаманның өтіп кеткен өміріндей» деген ғой, жақсы жандармен қызметтес болған немесе араласып-құраласып өткізген сәттерің жадында мәңгілік сақталады деп есептеймін. Адамдар екі түрлі болады деседі. «Бірі – айналасына нұр-сәуле шашып жүрсе, бірі айналасына түнек түн таратып жүреді-мыс. Бүгінде жетпістің асқарындағы Ғабекен – жомарт жүрегінің шуағын себелеп жүреді айналасына.

«Өмір ұзақтығымен өлшенбейді, мазмұнымен өлшенеді» деп ғұлама Сенека айтқандай, ол өзінің тіршілігінде парасатты өмір сүріп жүрген абзал азамат.

– Шығыс аңыздарының бірінде «егер бір рет жақсылық жасағың келсе, аш адамды тамақтандыр және баланы еркелет. Егер бір жыл жақсылық жасағың келсе, астық ек. Егер он жыл жақсылық жасағың келсе, бау-бақша өсір. Ал егер өмір бойы жақсылық жасағың келсе, мұғалім бол да халықты оқыт» деген екен. Мен осы соңғы жолды таңдап алдым, – дейді Ғабекен. Шынында, шәкірттерге өмірдегі өз орнын табуға бағыт беріп, үлкенді құрметтеп, кішіге ізет көрсетуді үйреткен, қиындыққа мойымай, табысқа жетуде төзімділікті ту еткен ұстаздың еңбегінен құрметті еңбек жоқ қой.

«Шәкіртсіз ұстаз – тұл» деп данышпан Абай айтқандай, ғұлама ғалымның қамқорлығын көрген ізбасарлары бұл күнде бір-бір тұлға дәрежесіне жетіп отыр.

«Біз шыққан биік биік пе, сіздер шыңнан көрінулеріңіз тиіс! Бұлақтың көзін ашса бір кісі кеп, басынан су ішпей ме мың кісі келіп?», – деп отырады шәкірттеріне ойы озық ғалым академик Сейтқасымов.

«Мен ат жалын тартып мінгеннен асыл ағаның қасында жүрмін. Мен ғана емес, одан тәлім-тәрбие алып, ғылымның биігіне көтерілгендер қаншама. Жақсының шарапаты – күннің көлеңкесі болмайтын сәулесі секілді ғой. Ең бастысы, Ғабдығапар Сағитұлы рухани ұстазым, ғылымдағы көшбасшым, мен ол кісіден елмен сөйлесуді, жұртпен тіл табысуды, ұлт деген не, рухани байлық деген не, оны іске асыру – бәрін ұғып білдім, санама түйдім» – дейді Ғабекеннің шәкірті, экономика ғылымдарының докторы, профессор Мақыш Серік.

Ғылым болсын, әдебиет болсын, өнер болсын оның алғашқы көшбастаушысы, тұңғыш із салушысы тау шыңындай асқақтап тұрады. Сондай тұңғыштар қатарынан өз орнын алған – академик Ғ.С. Сейтқасымов. Бұлай деуімізге себеп – ол тұңғыш рет елімізде «Банковское дело» оқулығын және қазақ тілінде «Банк ісі» оқулығын жазды. Тұңғыш рет осы саланың терминологиялық сөздігін жасады. Мұнымен қатар оның қаламынан 200-ден астам ғылыми еңбектер жарық көрді. Олардың жалпы көлемі 750 баспа табақтан астам. Оның 34 кітаптары мен монографиялары, жүзден астамы ғылыми мақалалар мен брошюралар. Ол «Университет жаршысы» ғылыми журналының бас редакторы, «Рынки страхования», «Финансовый менеджмент», «Учет и финансы в Казахстане» журналдары мен «Экономика» газетінің редакция мүшесі. Сонымен қатар Ғ.С. Сейтқасымов Тұрар Рысқұлов атындағы ҚазЭУ-дің, Сакен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің профессоры және УрГЭУ (Россия) құрметті профессоры.

Ғабекен «Тың және тыңайған жерді игергені үшін», «Еңбек ардагері» медальдарымен, «Саңылақ автор атағы үшін» А. Байтұрсынов атындағы медальмен, Жаратылыстану Европалық академиясының «Алтын қыран» орденімен, «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің құрметті қызметкері», «Қазақстан Республикасы ғылымын дамытудағы сіңірген еңбегі үшін» омырау белгілерімен, Қазақстан Республикасы Президентінің «Алғыс хаты», «Астанаға 10 жыл» мерекелік медалімен марапатталған. Осының бәрі кез келген адам атқарар шаруа, екіншісіне көрсетілер құрмет болмаса керек.

Сіздің бүгінгі жетіп отырған зәу биігіңіз – өзіңіздің туа бітті имандылығыңыздың, ізгілігіңіздің, қайырымдылығыңыз бен мейірімділігіңіздің, еңбекқорлығыңыздың, ғылымның

тар жол, тайғақ кешулеріндегі табандылығыңыздың қарымтасы деп есептеймін.

Ал біз үшін, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің ұжымы үшін, Сіздің орныңыз тіпті бөлек. Себебі өзіңіз шаңырағын көтеріп, уығын қадаған университетіміздің қаз тұрып тез қалыптасуына қосқан үлесіңіз ұшан-теңіз. Сіздің ақыл-ой сергектігіңіз, ұйымдастыру, үйлестіру проблемаларын шебер шеше алатын білгірлігіңіз, оқу үдерісін бес саусағыңыздай білетін сұңғылалығыңыз, студент жастардың жанын ұғатын парасаттылығыңыз сияқты тамаша қасиеттеріңіз бар қырынан жарқырай көрінгенін білеміз, әрі соны үлгі етеміз.

Университетте мемлекеттік органдар өкілдерінің, Парламент депутаттарының, алыс және таяу шетел ғалымдарының қатысуымен халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференциялар, дөңгелек столдар өткізіліп тұрады.

Оқу орнының ғылыми қызметі әралуандығымен ерекшеленеді. Университеттің көптеген ғалымдары, профессорлары Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитетінің сарапшылар кеңесінің, Парламент Сенаты мен түрлі министрліктердің және ведомстволардың сарапшылары болып табылады. Сондай-ақ студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына да көп көңіл бөлінеді. Жыл сайын жалғасын тауып келе жатқан ғылыми-студенттік конференцияларға, форумдарға, пікірталастарға белді экономист ғалымдар, банк және қаржы саласы қызметкерлері қатысып, жас ізденушілер еңбектеріне әділ төрелігін айтады. «Жас бухгалтер», «Әл-Фараби», «Ойшыл», «Парасат» студент клубтарының жұмысы жылдан жылға жаңа мазмұнмен байып келеді.

Ғабекеннің адамгершілік қасиеттерін сақтап қана қоймай, ұстаздығында да, ғалымдығында да, қоғам сахнасында да, қолбасшылық қызметінде де келісті тұлға болып, өрлеп жүруіне жанын салып, рухани қорын байытып, жігері мен қуатын дамытып, құт-берекесін шалқытып отырған жары, парасатты әрі мейірімді ана – Базар Жүзбайқызының еңбегі деуіміз де дұрыс болар. Осы тұрғыдан алғанда мінезімен де, ақыл-парасатымен де, адамгершілігімен де терезесі өзімен тең түсетін, сырбаз мінез Базар сияқты жарының болуы да Ғабекеннің Алла берген бақыты деп білеміз.

Бүгінде профессор, академик Ғабекен, сүйген жары Базар Жүзбайқызы ұлын ұяға, қызын қияға қондырған, немере сүйген ардақты ата мен ардақты ана болып отыр.

Адамға ерекше қасиет, телегей-теңіз дарын, биік абырой, ерен атақ бергенде Құдай оның кескін-келбетін, болмыс-бітімін, түр-тұлғасын, жүріс-тұрысын, кесімді сөзін, кесек ой-толғамдарын, алымы мен шалымын соған сай етіп жарататын көрінеді. Дәл осы қасиеттің бәрі қазақтың айтулы азаматтарының бірі, бірі ғана емес-ау, бірегейі, білім беру ісінің білгірі, алдыңғы толқынға аяулы іні, кейінгі толқынға ардақты аға болып жүрген Ғабекеннің бойында бар деп есептеймін.

«Адам бойында жақсы қасиет болмаса, оған бақ та, бақыт та қонбайды» деген екен Ж. Баласағұн бабамыз. Міне, Ғабекеннің жақсы қасиетіне орай оған бақ та, бақыт та қонған азамат.

Ғабекен Сізге әрбір кештеріңіз қайырымды, әрбір түндеріңіз бақытты, әрбір атқан таңдарыңыз Нұр әкелсін, денсаулығыңыз зор болсын деп тілеймін. Сексенге сергек жетіп, тоқсанға тоқырамай жетіңіз! Еліміздің ақсегірі тауындай жасай беріңіз демекпіз.

Наши авторы

- Абдильдинова Н.Е.** магистр, ст. преподаватель кафедры экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Әділханова А.І.** ст. преподаватель кафедры экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Азиева Г.Т.** магистр, ст. преподаватель кафедры информатики и прикладной экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Аюпова Г.К.** к.ф.н., ст. преподаватель кафедры казахского и иностранных языков, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Демесинов Т.Ж.** к.э.н., доцент кафедры банковского дела, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Демидчик Н.Н.** к.т.н., доцент кафедры информатики и прикладной экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Джумабекова А.Т.** к.э.н., и.о. доцента кафедры банковского дела, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Еңсебаева Г.С.** к.п.н., доцент кафедры информатики и прикладной экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Муталиева Л.М.** к.э.н., завкафедрой туризма и сервиса, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Абдагапар С.А.** к.э.н., ассоциированный профессор кафедры туризма и сервиса, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Мухамбетова Л.К.** к.э.н., и.о. доцента кафедры менеджмента, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Мухамеджанова А.А.** магистр, ст. преподаватель кафедры экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Нигмет А.** магистр гуманитарных наук, ст. преподаватель кафедры социальной работы, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Раматуллаева Г.А.** к.э.н., доцент кафедры финансов, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Уахитжанова А.М.** магистр, ст. преподаватель кафедры финансов, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Сагиндыков К.М.** к.т.н., и.о. профессора кафедры информатики и прикладной экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Сеньковская А.А.** магистр, ст. преподаватель кафедры информатики и прикладной экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
- Сейтов Э.Т.** к.и.н., кафедра социальной работы, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли

Сыдыгалиева Л.С.	магистр, ст. преподаватель кафедры социальной работы, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Байдалина М.Е.	магистр кафедры социальной работы, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Туякова А.Е.	к.т.н., ст. преподаватель кафедры социальной работы, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Тұрдалы Н.Ө.	к.э.н., и.о. доцента кафедры экономики, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Флек А.А.	ст. преподаватель, магистр кафедры туризма и сервиса, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Шуленбаева Ф.А.	д.э.н., профессор кафедры менеджмента, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Абдулманова А.	магистрант специальности «Экономика», Казахский университет экономики, финансов и международной торговли
Нұрымов А.А.	э.ғ.д., профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли

**Қазақ экономика, қаржы және
халықаралық сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Казахского университета экономики,
финансов и международной торговли**

Редакторлар **Е.Р. Абдрахманова, М.Ж. Омарова**
Беттеуші **О.С. Баркова**

Басуға 20.08.15. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/16. Көлемі 10 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 561.
Подписано к печати 20.08.15. Формат 70x100 1/16. Объем 10 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 561.

*Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің
баспа-полиграфиялық орталығы. Астана қ., Жұбанов көшесі, 7*

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкес сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001